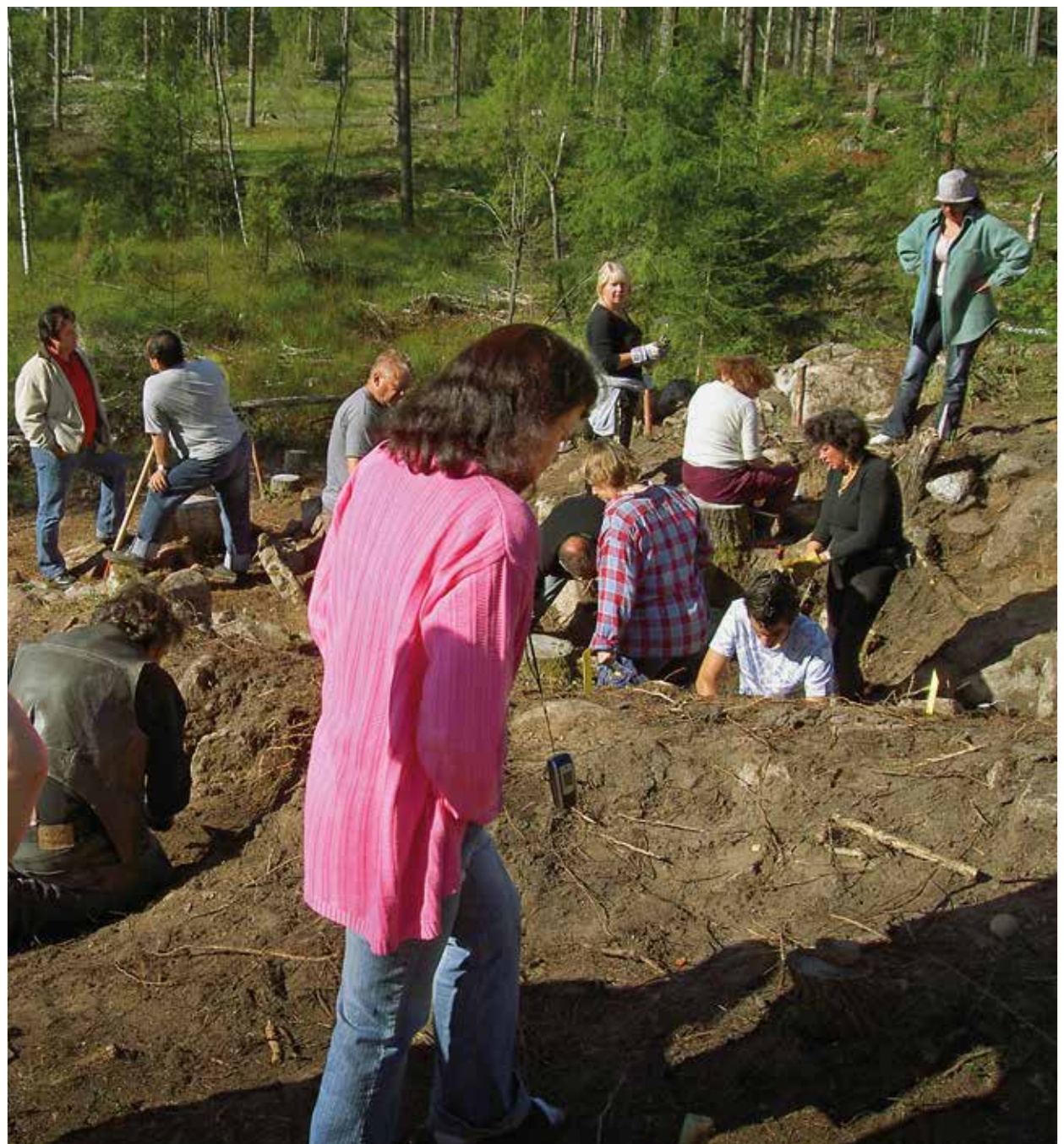

Utvärdering av Bohusläns museums verksamhet med och om resandefolket

Utvärdering av Bohusläns museums verksamhet med och om resandefolket

Utvärdering av verksamheten 2004–2013

Bohusläns museum Rapport 2015:7

Författare Josefine Hjort med bidrag av Richard Magito Brun

Översättning till engelska Maria Dalby

Översättning till resanderomani Simon Wallengren

Grafisk form Gabriella Kalmar

Layout och teknisk redigering Gabriella Kalmar

Omslagsbild Foto taget av Lars-Erik Hammar, Bohusläns museum. Fotot visar utgrävning av resandeboplatsen Snarsmon 2004.

Tryck Bording AB, Borås 2015

Västarvet

Edsvägen 1B

462 35 Vänersborg

tel. 0521-26 41 50, fax 0521-27 50 19

www.vastarvet.se

Innehåll	
Sammanfattning	6
Inledning och metod	6
Precisering av utvärderingsobjektet	6
Effekter och sidoeffekter	6
Deltagarprocessernas roll och betydelse	7
Slutsats	7
Avslutande workshop	7
Summary	8
Introduction and methods	8
Definition of the evaluation item	8
Benefits and side effects	8
Role and importance of the participatory processes	9
Conclusions	9
Workshop contribution	9
Konklusion	10
Andreske ta metod	10
Precisering attjer objektet	10
Sorepha ta riggeskesor	10
Mengeskeprocessens hangari	11
Phater	11
Phater workshop	11
Utvärderingsuppdraget	12
Inriktning	12
Disposition	14
Bakgrund	15
Resandefolkets historia - en kort översikt	15
Utvärderingens sammanhang	18
Tidigare skrivelser	18
Kulturpolitik	18
Den romska minoriteten	19
Metod	22
Processutvärdering	22
Teoretisk referensram	22
Olika former av deltagande	23
Deliberativa samtal	24
Den goda deltagarprocessen	24
Genomförande	25

Precisering av utvärderingsobjektet	27
Snarsmon.....	27
2004.....	27
2005.....	27
2006–2008.....	28
Reflektion.....	29
Den skandinaviska resandekartan.....	30
Hur projektet organiserades.....	30
Vad som gjordes inom projektet.....	32
Reflektion.....	33
Möt Resandefolket!.....	34
Hur projektet organiserades?.....	34
Vad som gjordes inom projektet.....	34
Reflektion.....	37
Effekter	39
Snarsmon.....	39
Från intervjuerna.....	39
Den skandinaviska resandekartan.....	40
Möt Resandefolket!.....	40
Från intervjuerna, Den skandinaviska resandekartan och Möt Resandefolket!.....	41
Sidoeffekter.....	42
Ej projektbundna.....	43
Deltagarprocessernas roll och betydelse	44
Snarsmon.....	45
Betydelse och lärdomar.....	47
Svårigheter.....	49
Den skandinaviska resandekartan.....	50
Betydelse och lärdomar.....	51
Svårigheter.....	54
Möt resandefolket!.....	54
Betydelse och lärdomar.....	55
Svårighet.....	57
Viktiga faktorer.....	57
Delaktighetstrappan.....	58
Slutsatser och diskussion	60
Den goda deltagarprocessen.....	61
Deltagarprocessens effekter.....	63
Deltagarprocessernas betydelse.....	63

Workshop kring utvärderingens slutsatser	65
Idéer och planer.....	65
Förutsättningar och resurser	65
Aktiviteter och resultat.....	66
Avslutande kommentar.....	66
Referenser	67
Muntliga källor	67
Material från Bohusläns museum.....	67
Övriga referenser	

Sammanfattning

Inledning och metod

Från sin tioåriga verksamhet om och med resandefolket önskade Bohusläns museum att samla in lärdomar och erfarenheter genom en utvärdering. Utvärderingsprojektet är ett samarbetsprojekt bestående av Bohusläns museum, Forum för levande historia, Riksutställningar, Förvaltningshögskolan vid Göteborgs Universitet och Kulturgruppen för resandefolket. Utvärderingsuppdraget var att beskriva utvärderingsobjektet som bestod av tre projekt med respektive aktiviteter, därtill skulle effekter och sidoeffekter för museet samt resandefolket identifieras. De processer som lett till projektens effekter och sidoeffekter skulle identifieras, analyseras samt formuleras. Fokus har lagts vid deltagarprocessen. En teoribaserad processutvärdering har valts för att genomföra uppdraget. Projekten har setts som en process som utvecklats över tid och det teoribaserade stödet har hämtats framförallt i den deltagardemokratiska modellen. Den teoretiskt förankrade analysmodellen »den goda deltagarprocessen« har tillsammans med delaktighets-trappan använts för att presentera och bedöma projektens deltagarprocesser. Materialet som legat till grund för utvärderingen har bland annat varit projektplaner, slutrapporter och internt arbetsmaterial. Utöver det har sammanlagt elva intervjuer gjorts med museianställda och resande från två olika föreningar.

Precisering av utvärderingsobjektet

I Snarsmonprojektet som pågick under åren 2004 till 2008 var huvudaktiviteten de arkeologiska utgrävningarna på en före detta resandeboplats. De genomfördes tillsammans med Resande Romers Riksförening och lokalt intresserade. Snarsmonprojektet bedrevs till en början årsvis men avslutades som ett flerårigt projekt. Inom projektet gjordes Snarsmon till ett besöksmål, visningar av platsen och en temadag på Bohusläns museum arrangerades samt en skoltournée. Resande Romers Riksförening arrangerade en studiecirkel där träffarna blev till underlag för boken Snarsmon – resandebyn där vägar möts, som gavs ut år 2008. Boken samlar de resandes upplevelser av och resultaten från utgrävningarna, resandefolkets historia och skolgång då samt nu.

Projektet Den skandinaviska resandekartan var ett projekt som drevs av Bohusläns museum och Halden historiske Samlinger i ett nära samarbete med Kultur-

gruppen för Resandefolket, Taternes Landsforening samt Landsorganisasjonen for Romanifolket. De tre resandeföreningarna satt med i både projektets styr- och referensgrupp. Inom projektet inventerades, dokumenterades och publicerades platser med anknytning till resandefolket i gränsområdet Östfold, Bohuslän och Dalsland på webbportalen Resandekartan. Inom projektet var skapandet av kulturmöten ett centralt element, så i sökandet efter information togs kontakt med hembygdsföreningar och historielag. Inom projektet skapades även ett nätverk med resande, icke-resande, museer och myndigheter som träffades fem gånger och då behandlade olika teman kring resandefolket.

I projektet Möt Resandefolket! utformades utställningen om resandefolket i Bohusläns museums permanenta basutställning Gränsland. I en gemensam arbetsgrupp arbetade museipersonalen och representanter från Kulturgruppen för resandefolket fram utställningens innehåll, texter och vilka föremål som skulle vara med. Projektet var tidsmässigt mycket kortare än de två andra projekten.

Effekter och sidoeffekter

Snarsmonprojektet beskrevs som en förutsättning för de två efterkommande projekten, dels att samarbetet fungerade bra och pågick under många år, dels att föremålen är en del av utställningen Möt Resandefolket!. Effekter till följd av Snarsmonprojektet är bland annat kännedom om den tidigare resandeboplatsen, att Bohusläns museum blivit kända bland resande och i andra sammanhang. Dessutom att resandefolket har synliggjorts i media och för allmänheten. Den skandinaviska resandekartan har skapat kulturmöten mellan minoriteten resande och majoritetssamhället samt mellan norska och svenska resande. Andra effekter är att resandefolkets historia fortsatt har synliggjorts och att Kulturgruppen för resandefolket har fått en medial uppmärksamhet som lett till nya samarbeten. Utställningen Möt Resandefolket! har genererat en ny besöksgrupp till Bohusläns museum och museet har fått en pionjärstatus som första museum i Sverige med en permanent utställning om resandefolket. Möt Resandefolket! har gett resandefolkets historia en tydlig plats i den svenska museivärlden. Utställningen har resulterat i att fler resande vägar öppna sig och komma fram som

resande i samhället. Alla projekten har bidragit till att museipersonalen och museet har fått ny kunskap om resande, minoriteter och samarbeten.

De tre största sidoeffekterna är att vandringsutställningen Hitta hem visades på Bohusläns museum, som även producerade ett tillägg om idag vuxna resandes barndom. Den andra är Utställningen kommers utställning »Jag har resande i mitt hjärta« som turnerade runt i Västra Götalandsregionen under 2010-2011. Slutligen att platserna från Den skandinaviska resandekartan och föremålen i Möt Resandefolket! återfinns på Digitalt museum, där även det nya ämnesordet »nationell minoritet« lagt till.

Deltagarprocessernas roll och betydelse

Samarbetsprocessen i Snarsmonprojektet beskrevs vara avgörande för att projektet fortsatte och utvecklades under åren. Att museipersonalen genomförde utgrävningarna tillsammans med de resande hade stor betydelse för projektet men även personligen för deltagarna. Det var ett lärorikt och spännande samarbete som beskrevs ha fungerat bra samt under åren kom att utvecklas.

I Den skandinaviska resandekartan var samarbetsprocessen mer formaliserad genom styr- och referensgrupper. I samarbetsprocessen fanns det bland deltagarna olika syner på vad det innebär att vara resande och vad ett kulturarv är, trots detta kom deltagarna alltid fram till en gemensam väg.

I Möt Resandefolket! arbetade museipersonalen och resanderepresentanterna tillsammans i en arbetsgrupp fram utställningens innehåll, gällande föremål och texter. Samarbetet fungerade bra men det var mycket som skulle hinnas med på kort tid. De viktigaste faktorerna i samarbetena som nämndes flest gånger var öppenhet, förtroende, jämlikt förhållande/inget översitteri, vilja, respekt, dialog och projektets syfte/gemensam sak. I delaktighetstrappan var svaren för respektive projekt relativt koncentrerade till samma steg. Det visar på att projektens deltagare upplevde delaktighetsgraden på liknande sätt, vilket är positivt.

Slutsats

De komponenter som presenteras har varit viktiga för att skapa en god deltagarprocess mellan en kulturinstitution och nationella minoritetsföreningar. Idéer och planer bör kännetecknas av att projektets syfte är relevant och känns meningsfullt för alla deltagande parter, att det finns utrymme för långsiktigt (sam)arbete och att det finns något att »vinna« på projektet för deltagande parter. Förutsättningar och resurser för projektet är att intressenter är positiva och hjälpsamma, att institutionens ledning visar stöd och intresse, ger projektet legitimitet och erkännande, samt att det finns tid för dialog. Därtill är framgångsfaktorerna viktiga. Aktiviteter och resultat bör innefatta en gemensam social aktivitet, aktiviteterna sker tillsammans i en gemensam arbetsinsats samt resultatet är en synbar produkt som kan visas upp och ett permanent avtryck är mycket önskvärt.

Avslutande workshop

När själva utvärderingen var genomförd bjöd Bohusläns museum in representanter från flera nationella minoriteter, representanter från svenska museer, andra kulturinstitutioner samt myndigheter till en workshop för att diskutera frågan om huruvida utvärderingens resultat var överförbara till andra organisationer och/eller projekt, eller om resultaten var unika för den egna organisationen/projekten. Diskussionerna utgick från de framgångsfaktorer som utvärderingen lyft fram. Reflektionerna från workshopen var i korthet: Ett tidigt kontaktsökande är mer avgörande för delaktigheten än vem som tar initiativ till kontakten. Det är viktigt att från början se ett långsiktigt samarbete och inte bara ett projekt. Den nationella minoriteten måste få delta på sina egna villkor och inte tvingas träda in i stereotypa bilder av gruppen. Att stärka de nationella minoriteternas organisatoriska resurser är mycket viktigt för att skapa delaktighet på lika villkor. Dialogen är ett avgörande verktyg för en god deltagarprocess. Dialoger måste planeras in och prioriteras.

Summary

Introduction and methods

Bohusläns Museum wanted to capture knowledge and experiences gained from ten years of working on and with the travelling community. The evaluation project was a collaboration between Bohusläns Museum, Forum för levande historia [Living History Forum], Riksställningar [Swedish Exhibition Agency], Förvaltningshögskolan vid Göteborgs Universitet [School of Public Administration at the University of Gothenburg], and Kulturgruppen för Resandefolket [Cultural Group for Travellers].

The evaluation objective was to describe the evaluation item which consisted of three projects, each with activities, and to identify benefits and side effects for the museum and the travelling community. Processes resulting in project benefits and side effects were to be identified, analysed, and formulated. The focus has been on the participatory process. Theory-based process evaluation was used to achieve the objective. Process evaluation puts focus on ongoing developments, to follow what is evolving and growing. The projects have been regarded as a process developing over time.

The process analysis was supplemented by a theoretical framework of concepts and an analysis grid to allow the development of the projects to be understood. An analysis grid supported by theory called 'good participatory process' was used to present and assess the participatory processes in the projects, together with the participatory ladder. The analysis grid is based on the participatory democracy model.

The material on which this evaluation is based includes project plans, final reports and internal work material. In addition to this, a total of eleven interviews were conducted with museum employees and travellers from two different traveller advocacy groups.

Definition of the evaluation item

The main activity of the Snarsmon project which ran from 2004 to 2008 was archeological excavation of a former traveller settlement. This was done in collaboration with Resande Romers Riksförening [National Travelling Roma Association] and local stakeholders. The Snarsmon project was initially run on a yearly basis but was completed as a project of several years' standing. As part of this project Snarsmon was made into a tourist destination; guided tours were held at the site and an

awareness day held at Bohusläns Museum, as well as a school tour. Resande Romers Riksförening organised a study group in which the meetings formed the basis for the book *Snarsmon – resandebyn där vägar möts* [Snarsmon – a traveller village at the crossroads] which was released in 2008. This book is a compilation of the results of the diggings and how they were perceived by the travellers, as well as the past and present history of the travelling community and their school attendance.

The Den skandinaviska resandekartan [Scandinavian Travellers' Map] project was run by Bohusläns Museum and Halden historiske Samlinger [Halden Historical Collections] in close collaboration with Kulturgruppen för Resandefolket, Taternes Landsforening [Norwegian National Association of Travellers] and Landsorganisasjonen for Romanifolket [Norwegian National Roma Association]. The three traveller groups were represented on both the steering and reference groups on the project. Within this project, sites in the border area of Östfold, Bohuslän och Dalsland that had links to the travelling community were inventoried, documented and published on the Travellers' Map web portal. Creating cultural encounters was a key element of the project; hence local history groups in Sweden and Norway were contacted as part of the search for information. In addition, a network of travellers, non-travellers, museums and public authorities was created within the project, which met on five occasions to discuss a variety of topics relating to the travelling community.

The Möt Resandefolket! [Meet the Travellers!] project involved designing an exhibition of the travelling community to form part of Bohusläns Museum's permanent Gränsland [Borderland] exhibition. On this project, museum staff joined representatives of Kulturgruppen för resandefolket on a working group to develop content, texts, and objects for inclusion. This project had a much shorter time frame than the other two projects.

Benefits and side effects

The Snarsmon project was described as essential for the two subsequent projects; partly to establish a well-functioning collaboration that would continue for a number of years, and partly as the objects would be included in the Möt Resandefolket! exhibition. Benefits from the Snarsmon project include knowledge of the former traveller settlement, and that Bohusläns

*Vagn i utställningen Möt resandefolket! På Bohusläns museum.
Foto Annika Engström, Bohusläns museum.*

Museum has become known amongst travellers and in other contexts. In addition, awareness of travelling community has increased in the media and amongst the general public. The Scandinavian Travellers' Map has created cultural encounters between the traveller minority and the majority society as well as between travellers in Norway and Sweden.

Other benefits include continued raised awareness of the history of the travelling community, and media attention on Kulturgruppen för resandefolket which has led to further collaborations. The Möt Resandefolket! exhibition has attracted a new group of visitors to Bohusläns Museum, and the museum has achieved pioneer status as the first Swedish museum to have a permanent exhibition on the travelling community. Möt Resandefolket! has given the history of the travellers a clear place in the Swedish museum sphere. The exhibition has led to more travellers gaining the confidence to be open and appear as travellers in society. All projects have generated new knowledge on travellers, minorities, and collaborations for the museum and its employees.

The three main side effects are that the mobile exhibition Hitta hem [Finding the way home] was displayed at Bohusläns Museum, and the museum also produced a supplement on the childhoods of travellers who are now grown up. The second side effect is the show 'Jag har resande i mitt hjärta' [The travellers are in my heart] (produced by Utställningen kommer) which toured the Västra Götaland region during 2010–2011. Finally, the sites on the Scandinavian Travellers' Map and the Möt Resandefolket! objects can be found on the Digitalt Museum [Digital Museum] website, which now also includes the subject heading 'national minority'.

Role and importance of the participatory processes

The collaborative process in the Snarsmon project was described as critical for the continuation and development of the project over the years. The fact that the digging was done jointly by museum employees and travellers was very important, not only for the project but also for the individual participants personally. It was an instructive and exciting collaboration which was described as having worked well and also having developed over the years. In the Scandinavian Travellers' Map project the collaborative process was more formalised in the form of steering and reference groups.

The collaborative process comprised participants with different views on what being a traveller is like and what constitutes cultural heritage; despite this, the participants always managed to find a common way forward. During the Möt Resandefolket! project, museum employees and travellers formed a joint working group for developing the exhibition content with respect to objects and texts. This form of collaboration worked well although a lot of had to be achieved in a short space of time.

The most important aspects of the collaborations that were mentioned most frequently were transparency, trust, equality/no bullying, readiness, respect, dialogue, and the project objective/common cause. The participatory ladder showed that the responses on each individual project were relatively clustered on the same levels. This indicates that the participants in each project regarded their degree of participation similarly, which is positive.

Conclusions

These aspects was identified and assessed in the evaluation as the key elements of creating a good participatory process between a cultural institution and national minority advocacy groups: The project objective is relevant and perceived as meaningful by all participating parties. There is something to be 'gained' from the project for the participating parties. There is scope for continuous and long-term work/collaboration. Stakeholders are positive and helpful. The institution management is showing support which lends the project legitimacy and recognition. Time for dialogue. Joint social activity. Activities are carried out as a joint effort. The result is a tangible product that can be demonstrated. A permanent impression is highly desirable if at all possible.

Workshop contribution

The procurer of this evaluation, Bohusläns Museum, arranged a workshop to debate whether the evaluation results may be transferable to other organisations and/or projects, or whether the results are unique in their context. The workshop was attended by the evaluator, representatives of various national minorities, and representatives of Swedish museums, cultural institutions, and government bodies. The starting-off point for the workshop was the conclusions of the three-part model

of ideas and plans, conditions and resources, and activities and results. Brief reflections from the workshop: Early contact is more crucial for participation than who initiates the contact. It is important to visualise a long-term partnership from the start and not merely a project. The national minority must be allowed to participate on its own terms, and should not have to conform to a stereotypical image of the group. Strengthening the organisational resources of national minorities is very important for creating participation on equal terms. Dialogue is a key tool to a good participatory process. Dialogues must be scheduled and given priority.

Konklusion

Andreske ta metod

Fann dova deschbashtiga menget baschi ta ninna romanomanischet voltrar Bohusläns museum le andre janepha ta emperi. Kava projekt honkar jekh projekt kerrat kettanes attjer Bohusläns museum, forum för levande historia, Riksställningar, Förvaltningshögskolan nerrider Göteborgs baro bleddreskepha ta Kulturgruppen för resandefolket. Projektets uschalipha aschar te rackla bascho kava savo honkar attjer trinn projekt ninna vaver kerrandepha, aur saste kerranden ta riggeskekerranden dickas presal, analyseras. Buttast meng kammar dokkats to mengeskeprossen. Jekh teorihuvad meng kammar vorsnos voltrat kerra gla te kerra uschalipha. Projektet kammar jurats savo jekh prosess savo kammar bliddrat baroare preal tjiro ta dova teorihuvade hilprandet kammat lets attjer dova modellen attjer meng kettanes ta demokratiska. Dova teoretiskt tavade analysen »dova fediga mengeskeprossen« kammar brukfarats gla phater ta jurande attjer projektet, savo kammar kerras buttare ninna kettenesmengarpha. Dolle savo kammar ascha beschat to phuv gla kava kammar ninna vaver aschar projektdynkranden, phaterrapporter ta andre mengeskeiller. Buttare kammar kettanes desch-u-jekh schunnanden kerrats ninna museimengare ta romanomanusch fann dy kettanespha.

Precisering attjer objektet

An Snarsmonsmenget kerrades teli bashten 2004 to 2008 aschade dova baroaste kerrandet dolle arkeologiska phuvandenpha pre jekh phurano romanosteddo. Dolle kerrades kettanes ninna Resande Romers Riksförening ta boddrande savo dynkrade kava honkade lattjo.

Snarsmonmenget jurades preal to jekh aggran savrige basht abbo phater savo jekh buttbashtigt meng. Andre projektet kerrades Snarsmon to jekh trisseskesteddo, sickranden attjer steddod ta jekh temadives pre Bohusläns museum kerrades ta jeck bleddreskekereturne. Resande romers Riksförening kerrade jekh bleddreskepha doj trissarna bliddrade hilprepha gla bokkan Snarsmon – resandebyn där vägar möts, sav dokkades avri basht 2008. An bokkan kerrades dova romanos dynkrepha kettanes ta phater attjer phuvepha, romanomanischets prammissa ta bleddresketjiro dannro ta nii. Projektet Dova skandinaviska romanokartili ascha jekh projekt savo kerrades attjer Bohusläns museum ta Hallden historiske Samlinger an jekh nerrider mend ninna Kulturgruppen för Resandefolket, Tattarnes Landsforening ta Landsorganisationen for romanifolket. Kava trinn suttade ninna an dy projektets hilprandegrupper. Andre projektet inventerade, randraes teli steddon ninna tavande to romanomanischet an steddon Östfold, Bohuslän ta Dalsland pre webbeskeportalen romanikartli. Andre projektet aschade kerrandet attjer trissepha jekh centralt, sav an rodepha ekker janepha leddes racklade vorsnos ninna vaver khereskekettanespha ta vaver. Andre projektet kerrades aur romano, buros, myseer ta myndigheter savo trissades fimus tjiros ta dannro kerrade vaver gla romanomanischet.

An projektet Trissa romanomanischet! Kerrades dickepha baschi romanomanischet an Bohusläns museums dickepha Gränsland. Dannro mengade mengarna an museet kettanes ninna manisch fann Kulturgruppen för resandefolket glanske andrekkammade, rander ta savi tjack savo saste ascha ninna. Projektet aschade ninna tjiro butt tiknoare jekh dova vaver projektet.

Sorepha ta riggeskesor

Snarsmonprojektet jurades sav jekh attispha gla dova dy akkeravande projekten, buttast te kettanesmeng kerrades fedigt ta kerrades teli butt basht, ta te tjacket honkar jekh bekk attjer dova. Trissa Romanomanischet!. Sorepha to Snarsmonprojektet honkar ninna vaver janepha baschi dova selare romanosteddod, te Bohusläns museum bliddrat prinjat attjer romano ta attjer vaver. Aur kammar romanomanischet bliddrat buttare jurade an media ta gla dova buroar. Dova skandinaviska romanokattini kammat kerrat trissepha masker minoriteten romano ta buroarna ta masker norska ta sveddinska romano. Vaver sorpha honkar te romanomanischets

prammissa kammar blidrat janepha ta te Kulturgruppen för resandefolket kammat fussat jeck medial hilprepha savo kemmar dokkat nevo mengeskepha. Dikkepha Trissa romanomanischet! (Möt resandefolket!) kammat hilprat gla nevo manisch jaat to Bohusläns museum ta museet kammar fussat dova bhai te honka dova jekhesta museet an Sveddingen ninna jekh beschad dikkepha baschi romanomanischet. Trissa Romanomanischet! Kammar dokkat romanomanischet prammissa jekh steddo an dova sveddiska museet. Dikkepha kammar sorepha an te buttare romanomanisch trommat jaa avri savo romano an manisch kettanespha. Sass projekt kammat dokkat vevo janepha baschi romano, minoriteter ta kettanesmeng to museet ta dova manisch savo mengar an museet.

Dova trinn baroaste riggeskesor honkar jaaeskedikkepha Jura Khere (Hitta hem) sickrades pre Bohusläns museum, savo aur kerrade jekh buttare meng baschi andivus baro romanos ternopha. Dova dyeste honkar dikkandepha »mander kammar romano an miros siia« (”Jag har resande i mitt hjärta”) savo jaar avri an Västra Götahem 2010–2011. Phater te steddo fann dova skandinaviska romanokartli ta tjackeen an Trissa romanomanischet! Aschar digitalt pre Digitalt museum, doj aur dova nevo lav »natinoll minoritet« dokkats to.

Mengeskeprosessens hangari

Mengeskeprossen an Snarsmonsprojektet jurades honkade butt gla te projektet kerrades buttare ta blidrade baroare. Te mengarna kerrade phuvepha kettanes ninna dova romano kammade jekh baro sor gla projektet avvo aur gla mengarna. Dolle honkade janephadokkande ta lattjo kettanesmeng savo kammat kerrats fedigt teli bashten avar te kerras. Dova skandinaviska romanokartili aschade kettanesmeng prosessen ninna hilprande. An prossessen aschade dolla masker mangarna jekh ovaro jurandepha pre savo dolle aschar te ascha romano ta savi jick kulturav honkar, abbo dova avade kettanes to jeck kettanes drom. An Trissa Romanomanischet! Mengade dova mangish savo menade ta romanomanisch kettanes an jeck mengeskegrup-

pi glan dikkandepha. Andrekammande, attjer tjack ta rander. Menget kerrades lattjo abbo dolle honkar butt savo saste kerras pre jekh tikno tjiro. Dova baroaste an kettanesmenget savo pennades butt tjiro honkade jurandepha, pattjandepha, savrigepha, voltrande, respekt, dialog ta projektets kettanes.

Phater

Dova komponenterna savo kammat sickrats aschat baroast gla te kerra jekh fedig mengeskeprosess masker jeck kulturinstitution ta dova nationella minoriteterna. Ideer ta dynkrepha saste kerras attjer projektets goli honkar baro ta kanslas fediga gla sass mengare, te dolle aschar steddo gla lango (kettanes)meng ta dolle aschar kommoni te kammat pre projektet gla mengarna. Resurser honkar te manisch honkar positiva ta hilprande, te institutionens manisch sickrar hilprande ta voltrande, dokkar projektet legitimitet, ta dolle aschar tjiro gla dialog. Meng ta dolle kerrar saste andekamma jeck kettanes social kerrande, kerras kettanes an jekh kerranes meng ta vorsnos nasht jura dova resultat.

Phater workshop

Karna kava honkade kerrad bjuddrade Bohuslänsmuseum to jekh workshop gla te rackla dova resultat aschade baro gla vaver organisationer ta(ire projektet, ire baschi dova aschade unika gla dova solus organisationen. An workshopen avade manisch fann butt nationella minoriteter, manisch fann vaver museer ta institutioner ta myndigheter. Dynkrar fann workshopen ascha: Jick sela trisseskeroddepha honkar buttare kerrande gla mengarna jekh honn savo ler intiativet to trissepha. Dolle honkar baroare te fann aggrar jura jick langro meng ta tji jick projekt. Dova nationella minoriteten mustula fussa menga pre siro meng ta tji fussa blidra kerria kerrade. Te soraloa dova nationella minoriteternas organisatoriska meng honkar butt bato gla te kerra jekh kettanesmeng doj sass manisch honkar kettanes. Dialogen honkar baro gla jekh fedig mengeskeprosess. Dialoger mustula kerras ta tji planeras.

Utvärderingsuppdraget

Under tio års tid, mellan åren 2004–2013 har Bohusläns museum samarbetat med resandefolket i tre projekt för att synliggöra, bidra till större kunskap om och förståelse för resandefolkets historia samt kultur. Bohusläns museum har tagit initiativ till utvärderingen för att från det tioåriga samarbetet sammanställa kunskaper och erfarenheter för att lära för framtiden. Då de tre projekten har redovisats var för sig saknas den samlade bilden av vad de tre projekten betyder som helhet, vilket är utvärderingens främsta uppdrag. De tre projekten som genomförts tillsammans med resandefolket är; Resandeboplatsen Snarsmon, Den skandinaviska resandekartan och utställningen Möt Resandefolket!. Inom de tre projekten har målen bland annat varit »att lyfta fram och utveckla kunskapen kring resandefolkets kultur och historia.« Två av projekten har delvis bedrivits parallellt. Utvärderingens syfte är att med hjälp av en teoribaserad utvärderingsmetod genomföra en systematisk utvärdering av verksamheten tillsammans med resandefolket, precisera och synliggöra framgångsfaktorer eller motsatsen. Frågorna som ligger till grund för utvärderingen är:

- 1) Hur kan man beskriva och precisera utvärderingsobjektet, det vill säga underlaget för själva utvärderingen och som här består av de tre projekt och aktiviteter som bedrivits?
- 2) Vilka effekter och sidoeffekter av projekten för museet och för resandefolket kan vi identifiera?
- 3) Vilka processer och har lett till projektens effekter och sidoeffekter? Vilken roll och betydelse för resultatet har organisationsformer, deltagarprocesser och andra underliggande mekanismer haft?
- 4) Är dessa processer och mekanismer överförbara på andra verksamheter inom eller utanför den egna organisationen eller är de unika i sina sammanhang?

Fokus kommer i fråga tre att läggas vid deltagarprocessen, det vill säga samarbetet mellan museet och resandefolket. Huruvida dessa processer är unika eller överförbara till andra organisationer eller projekt, har

diskuterats i en workshop och en sammanställning av diskussionen återfinns sist i rapporten. Utvärderingen som pågår under våren 2014 ska resultera i en rapport, diskuteras på en workshop och presenteras vid ett öppet seminarium.

Utvärderingsprojektet är ett samarbetsprojekt bestående av Bohusläns museum, Forum för levande historia, Riksutställningar, Förvaltningshögskolan vid Göteborgs Universitet och Kulturgruppen för resandefolket. Parterna ingår i den projektgrupp som är knuten till utvärderingen och som möts vid tre tillfällen under utvärderingsarbetet. Utgångspunkten för detta samarbete är ett rättighetsbaserat arbetssätt. Utvärderingen skall främst användas av Bohusläns museum och resandefolkets föreningar, därutöver finns det goda intentioner att sprida utvärderingens resultat i kultursektorn och övriga sektorer av samhället där liknande samarbeten sker. Utvärderingar inom kultursektorn är ovanliga då utvecklingsarbeten inom kulturarvet och kulturarvsarbetet är svåra att mäta, dock finns ett behov och efterfrågan på kvalitativa utvärderingar inom den svenska kultursektorn. Utvärderingsprocessen ska således i sig vara en lärandeprocess som dels blir ett stöd för framtiden, dels för samtliga inblandade. Det har ställts krav på att rapporten ska vara författad på ett lättillgängligt sätt så att alla ska kunna tillgodogöra sig innehållet.

Projektägare för utvärderingen är Bohusläns museum/Västarvet och projektledare är Kristina Lindholm. Utvärderare är Josefine Hjort, som kommer från Masterprogrammet i Offentlig Förvaltning, inriktning policyanalys vid Förvaltningshögskolan, Göteborgs Universitet.¹

Inriktning

Utifrån uppdragsbeskrivningen för utvärderingen har jag tolkat de tre projekten som en process. Med en processanalytisk ansats ges möjlighet att följa projektens utveckling över tid. Därav har en teoribaserad processutvärdering valts för utförandet av uppdraget. Utvärderingens teoretiska referensram är utformad med avseende på fråga tre rörande deltagarprocessen och handlar om deltagande samt delaktighet utifrån ett flertal

¹ Bohusläns museum. 2014. Projektplan Utvärdering av verksamhet om och med resandefolket 2004–2013.

författares olika aspekter och perspektiv. I referensramen presenteras analysmallen »den goda deltagarprocessen« i vilken ett antal kännetecken listats. Analysmallen har använts som ett stöd dels för presentationen av intervjuvaren, dels för att kunna göra en bedömning grundad i ett vetenskapligt resonemang. Flertalet av frågorna i intervjuerna hade direkt koppling till »den goda deltagarprocessen«. Inför bedömningen har jag även valt att använda mig av SKL:s delaktighetstrappa, med vilken deltagarnas egna upplevelser av projektens delaktighet kommer till uttryck. Det betyder att deltagarprocessen behandlas med hjälp av både »den goda deltagarprocessen« och delaktighetstrappan. För att identifiera underliggande mekanismer har jag frågat deltagarna vilka faktorer i samarbetsprocessen som varit viktiga.

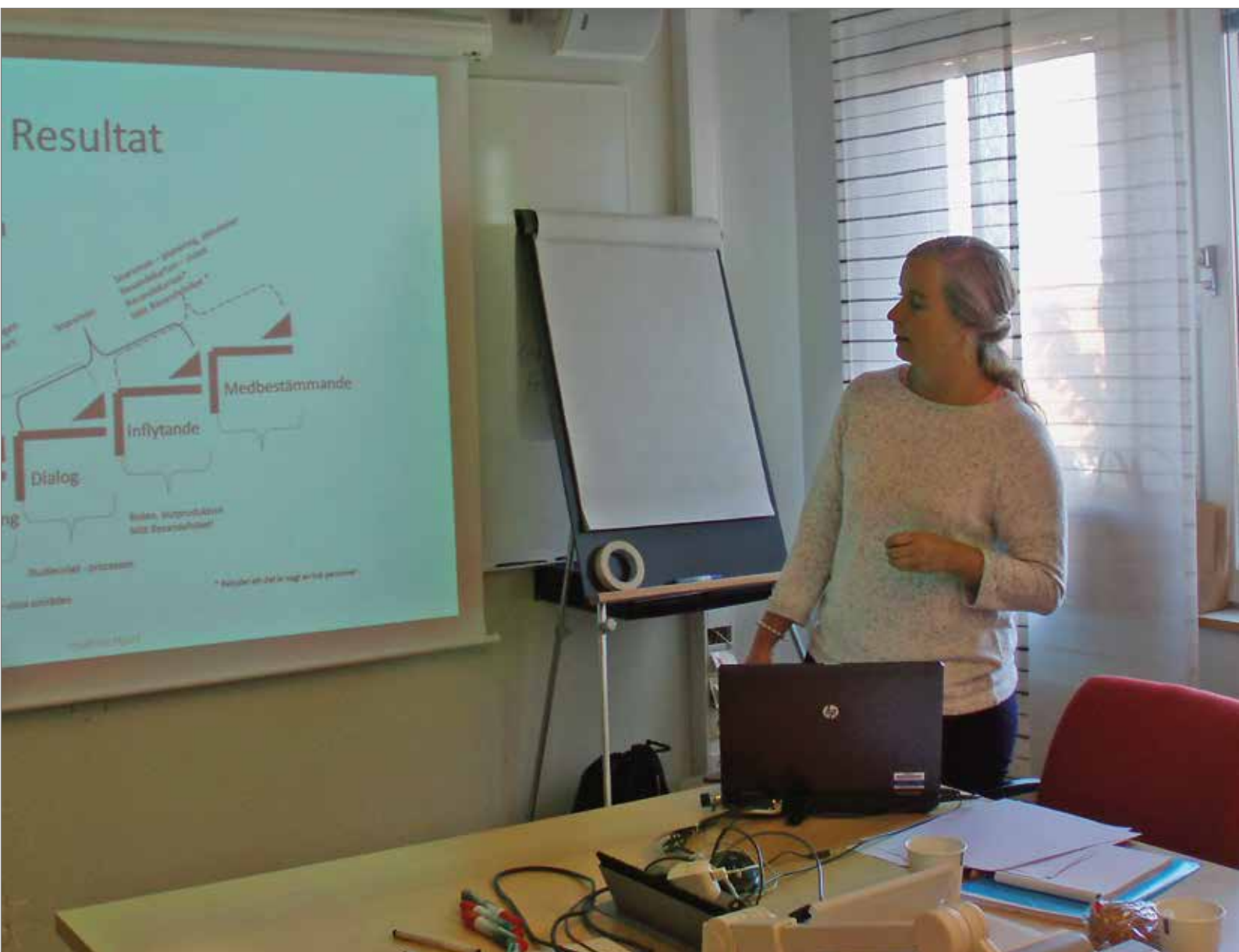
När det gäller effekterna i fråga två har jag överlåtit till deltagarna att själva definiera vad en effekt är. Det handlar alltså inte om effekter i någon strikt vetenskaplig mening, vilket hade krävt en helt annorlunda design. Min uppfattning är att en effekt uppstår till följd av en föregående aktivitet eller ett resultat. En sidoeffekt bör förstås vara en icke-förväntad effekt till följd av projektens aktiviteter och resultat.

I rapportens avslutande del presenteras slutsatserna i form av en programteoretisk modell. Slutsatserna i den programteoretiska modellen är tillsammans med diskussionen underlag för höstens workshop, där fråga fyra ska besvaras.

Disposition

Rapporten disponeras enligt följande. Först presenteras en kortare bakgrund om dels de tre projekten som

utgör utvärderingsobjektet, dels om minoritetsgruppen resandefolket. Det följs av ett avsnitt i vilket utvärderingen ges ett sammanhang. I detta avsnitt presenteras vad som tidigare skrivits om mångfaldsarbete i kultursektorn. Därutöver presenteras den nationella och regionala kulturpolitiken samt ett avsnitt om vad som hänt och vad som händer kring den nationella minoriteten romer, som resande är en del av. I Metodavsnittet sedan finns utförligare beskrivningar av den teoribaserade processutvärderingen och om genomförandet av uppdraget. I kapitlet Precisering av utvärderingsobjektet besvaras fråga ett i uppdragsbeskrivningen, om projekten som ligger till grund för utvärderingen. Frågan besvaras projektvis, varav avsnittet om Snarsmonprojektet har en annorlunda disposition än de två senare projekten. Det beror på att det projektet från början drevs årsvis till skillnad från de senare projekten som var fleråriga projekt från start. Fråga två redovisas i kapitlet Effekter, genom de identifierade effekterna och sidoeffekterna som kan knytas till respektive projekt eller till verksamheten som helhet. De förväntade effekterna presenteras projektvis. De av deltagarna identifierade effekterna presenteras enskilt för Snarsmon och gemensamt för de två senare projekten. Kapitlet avslutas med att sidoeffekterna presenteras i ett eget avsnitt. I kapitlet Deltagarprocessernas roll och betydelse besvaras fråga tre, även den projektvis. I detta kapitel återberättas intervjuerna och deltagarnas röster återges också i form av citat. Kapitlet avslutas med en presentation och resonemang kring de viktigaste faktorerna och delaktighetstrappan. Rapporten avslutas med slutsatser och diskussion, kring utvärderingens resultat och bedömning, samt en sammanfattning av diskussionen från workshopen.

*Josefine Hjort presenterar utvärderingens resultat på en workshop 2014.
Foto Kristina Lindholm, Bohusläns museum*

Bakgrund

Denna bakgrund innehåller en kort sammanfattning av de tre projekt som ska utvärderas och därefter följer en kortare text om resandefolket, skriven av Richard Magito Brun.

Det första var Snarsmon-projektet som pågick mellan åren 2004 och 2008. Då utfördes arkeologiska undersökningar av tre husgrunder på en resandeboplatz i Tanums kommun nära den svensk-norska gränsen. Dessa utfördes av en arbetsgrupp som var sammansatt av personal från Bohusläns museum, resande, romer och lokalt intresserade. Utgrävningar skedde under en vecka i september under fyra år i rad, det fjärde året rekonstruerades även en vägg och år 2008 kom boken *Snarsmon – resandebyn där vägar möts* ut. År 2005 invigdes platsen som ett besöksmål, år 2006 hölls en temadag på Bohusläns museum i samband med invigningen av en tillfällig utställning och under år 2007 genomfördes en skolturné av två resandeungdomar. Delar av innehållet i boken om Snarsmon arbetades fram under sju studiecirkelträffar. Många av aktiviteterna inom projektet genomfördes i samarbete med Resande Romers Riksförening. *Finansiärer*: Bohusläns museum, Interreg Sverige-Norge genom Ekomuseum Gränsland, Kulturrådet, Tanums Kommun, Länsstyrelsen Västra Götaland, Lindebergska fornminnesfonden, Lennart J Häggglunds Stiftelse och ABF.

Den skandinaviska resandekartan var ett projekt finansierat av Interreg Sverige-Norge där Bohusläns museum var projektägare tillsammans med Östfold-museene/Halden Historiske Samlinger och projektet drevs i ett nära samarbete med Kulturgruppen för Resandefolket, Taternes Landsforening samt Landsorganisasjonen for Romanifolket. Projektet pågick under åren 2010-2013, då platser med historisk och kulturell anknytning till resandefolket i den svensk-norska gränsregionen i Bohuslän, Dalsland och Östfold inventerades, dokumenterades och publicerades på en webbportal.² Inom projektet arrangerades fem stycken nätverksträffar på olika teman. Representanter från resandeföreningarna satt med i såväl referensgrupp som styrgrupp under projektiden. Webbplatsen lanserades i april 2013 och uppdateras kontinuerligt. Webbplatsen är idag även del i ett nytt utvidgat projekt som planeras med fler aktörer och nya geografiska områden i Sverige

och Norge. *Finansiärer*: Bohusläns museum, Østfold-museene, Interreg Sverige-Norge, Kulturrådet, Riksantikvarieämbetet, Dals-Ed kommun, Gränskommittén Østfold-Bohuslän/Dalsland, Västra Götalandsregionen, Halden kommune, Romanifolket/taternes kulturfond, Sparebanksstiftelsen DNB Nor, Norges Fornyings-, administrasjons- og kirke departementet, Stiftelsen Clara Lachmans fond och Letterstedtska föreningen.

Det tredje projektet var utställningen *Möt Resandefolket!* på Bohusläns museum som pågick år 2011 till 2012. I detta projekt arbetade museet och Kulturgruppen för Resandefolket tillsammans i en arbetsgrupp fram en permanent utställning om resandefolket som invigdes i mars 2012. Denna utställning är Sveriges första och hittills enda fasta utställning om resandefolkets kultur och historia. Både personal på museet och resande har hållit i guidade visningar av utställningen och olika föredrag av och om resande har arrangerats på museet. *Finansiärer*: Bohusläns museum och Stiftelsen CJ Lindebergs Fornminnesfond.

Resandefolkets historia – en kort översikt.

Av Richard Magito Brun, fil. lic.

Redan 1303 skriver kung Birger om en grupp människor som han benämnde «de vägfärande som kallas sculara». En del forskare har tolkat ordet «sculara» som en latinsk form av «skojare». Om det är så kan man betrakta dessa vägfärande som det nutida resandefolkets förfäder. Det folk som talade romani, och som vandrat från Indien till Europa, tycks dock enligt andra källor inte ha nått fram till Istanbul och Grekland förrän runt 1320.

År 1512 berättas det att ett stort följe under ledning av sin anförare Antonius kommer till Stockholm. I dokumenten sägs att gruppen består av »tartare» (tattare) och att de nyanlända till en början blev väl mottagna. Efter en tid uppstod konflikter med svenskarna och mot slutet av 1500-talet och början av 1600-talet utfärdades kungliga påbud att alla resande skulle fängslas och utvisas ur landet. Under en period gällde att alla män skulle avrättas.

Under 1600- och början av 1700-talen bedrev Sverige nästan oavbrutet krig i Danmark, Tyskland, Polen och Ryssland. Genom värvade soldater till Sveriges arméer är det troligt att många resande/romer från Europas

² www.reisendekartet.no/sv/

*Egentillverkade pappersblommor kunde ge ett tillskott i kassan till exempel till påsk och jul.
Foto Kalle Brolin.*

kontinent hamnade i Sverige. Under 1600-talet gjordes försök att skapa särskilda bosättningar för »tattare« i Sverige.

Vid början av 1700-talet kan vi genom kyrkböckerna se att det fanns ganska gott om resande som levde av att resa runt mellan byar och marknader. De erbjöd sina tjänster som förtennare, kopparslagare, hästhandlare och djurläkare. Åtskilliga levde också av försäljning av småvaror som prydnadsnålar, broscher, häkter, näsdukar med mera. En grupp resande på 1700-talet var också kontraktsanställda av glasbruk och pappersbruk som kringresande handlare. Många blev officiellt upptagna som borgare i småstäder som Vimmerby och Hjo. Till de traditionella yrkena hörde också musikanter och akrobater.

Under 1800-talet växte antalet tivolin, skjutbanor och cirkusar som drevs av resandefamiljer. En invandring av nya familjer från Danmark och Tyskland ägde rum under första halvan av 1800-talet. Från 1860-talet och framåt invandrade en grupp zigenare som lämnat Rumänien. Där hade de hållits som slavar i århundraden. När slaveriet upphävdes vid 1800-talets mitt lämnade de som kunde Rumänien. Några familjer hamnade i Sverige. De hade länge inte någon mer omfattande kontakt med de svenska resande, trots att språken har samma ursprung. Det råder knappast något tvivel om att de resande som kom till Stockholm 1512, och andra resande som kom senare via den svenska krigsmakten, utgör en gren av ett och samma träd, där romerna från Rumänien också är en gren. Trädets rötter sträcker sig ända till Indien.

Under de många århundraden som resande i norra Europa och i Norden levte åtskilda från romerna i sydöstra Europa hade språk och livsstil utvecklats på väldigt olika sätt. Det blev därför inget självklart igenkännande när grupperna möttes i Sverige mot slutet av 1800-talet.

Under 1800- och 1900-talen skedde en stor avfolkning av landsbygden i Sverige. Folk flyttade till städerna samtidigt som nästan en miljon fattiga bönder och torpare emigrerade till USA. Detta innebar problem för resandefolket att livnära sig på det gamla sättet

med kringresande handel. Under hela 1900-talet har resandefolkets kris vuxit. I början av seklet tillkom en mer intensiv förföljelse grundad på rasistiska idéer. Genom ett särskilt statligt rasbiologiskt institut, och flera stora registreringskampanjer (»tattarinventeringar«) på 1920- och 1940-talen hotades resandefolkets framtida överlevnad. Tvångssteriliseringar av vuxna och tvångsplaceringar av barn ägde rum samtidigt som tidningar och filmer piskade upp en hetsstämning mot alla resande. Tidningarna skrev om »tattarplågan« och samtidigt genomdrev nazisterna i Tyskland sin raspolitik med koncentrationsläger och utrotning. Den drabbade där judar, resande och romer med samma kraft. I Sverige var det Socialstyrelsen och Socialdepartementet som drev på om en definitiv lösning av tatarproblemet. Man uttryckte sig så. Efter andra världskrigets fortsatte politiken i Sverige med mål att utplåna resandefolkets kultur och livsstil. De resande var en grupp som var oönskad i folkhemmet. Under 1950-talet nådde tvångsplaceringarna av de resandes barn sin kulmen, likaså steriliseringarna. Det följande årtiondet präglades av en ny trend: de resande var ingen etnisk eller kulturell grupp, bara en slags samhällsklass, längst ner i botten. Denna uppfattning stöddes av sociologisk forskning och av folkhemsidéologins uttolkare. Med ökat välbefinnande skulle problemet lösas av sig självt. Det fanns, menade man, ingen kulturell särart, bara ett socialt isolat. De följande 30 åren utmärktes av en total tystnad och osynlighet. Ingen talade offentligt om tatterna, de resande drog sig in i en egen tystnad. Barnen förnekades av sina föräldrar kunskaper om sin historia, språket romani föll allt mer i glömska.

Det är först mot 1990-talets slut vinden börjar vända igen under trycket av Europarådets krav på medlemsstaterna att skydda de olika ländernas minoriteter och att även främja minoriteters identitet. Genombrottet kom år 2000 då Riksdagen erkände de fem nationella minoriteterna och ratificerade den europeiska Ramkonventionen om nationella minoriteter. Men först 2010 får vi en minoritetslag som uttryckligen skyddar resandefolket.

Utvärderingens sammanhang

I detta avsnitt presenteras erfarenheter från tidigare arbeten med mångfald inom kultursektorn, nationella och regionala kulturpolitiska mål samt myndighetsperspektiv. Slutligen ges en överblick av den nationella politiska utvecklingen kring den romska minoriteten och minoritetsrättigheterna.

Tidigare skrivelser

I rapporten *Osmos, inkluderingsprocesser i kulturlivet* har erfarenheter från kulturlivet om etnisk och kulturell mångfald samlats in, framförallt från offentligt finansierade kulturverksamheter. I frågan om kulturarv och hanteringen av dem i relation till etnisk och kulturell mångfald lyfts en motvilja och ett motstånd fram, mot att peka ut någon eller en specifik grupp. Med en utpekning antas det finnas en tydlig risk för att stigmatisera genom kategorisering eller exotifiering. Det gör att arbetet beskrivs en skör balansgång, när det gäller att framhäva det som är likt respektive olik och att det krävs ett kontinuerligt arbete för att hantera frågan. Motståndet beskrivs i termer dels av språklig begreppsförvirring, dels att kulturinstitutioner saknar mötesplatser där eventuella samarbetspartners i en produktionsprocess finns att tillgå, och detta till följd av ett segregerat samhälle. Osmosrapporten redogör för tidigare studier där mångfaldsperspektivet redan sågs som inkluderat i kulturarvet då Sverige under lång tid har varit mångkulturellt och påverkat av influenser från olika etniska grupper. Samtidigt visade resultat från en annan studie att bevarandet och främjandet av den nationella kulturarvet sågs stå i konflikt med att samtidigt arbeta för etnisk och kulturell mångfald.

Osmosrapporten tar upp att det är viktigt att ha i åtanke den maktobalans som kan råda mellan parterna i en institutionsöverskridande produktion, när det kommer till resurser och villkor. Den eventuellt rådande maktobalansen kan förstärkas vad gäller inflytande när samarbetsföreningen inte får framföra sin talan om samarbetet. I ett exempel som Osmosrapporten tar upp har inte den förening och dess medlemmar som var samarbetspartner fått uttala sig om samarbetet, utan det fick enbart museerna eller institutionerna göra. Bland lärdomarna från den institutionsöverskridande produktionen finns då att ett samarbete inte per automatik genererar publik utan kanalerna för att spridning

utåt alltid måste tänkas över. Att personer inte kan anställas för projektuppdrag bara på grund av sin etnicitet utan att det avgörande bör vara personens kompetens och nätverk. Slutligen att ett bra arbetssätt kan vara att institutioner bjuder in en målgrupp och arbetar i ett större gemensamt projekt.

I Osmosrapporten finns det få exempel på produktioner som handlar om någon specifik etnisk grupp eller specifikt kulturellt uttryck. I den tidigare studien som gjordes år 2005 kunde fler verksamheter urskilja teman om mångfald i sina produktioner. I ett produktionsexempel har ett nära samarbete skapats genom en referensgrupp som har varit knuten till museet. Detta beskrivs som signifikativt när det handlar om en minoritetsgrupp eller etnisk grupp, vars särart eller relationen mellan minoriteten och majoriteten utgör perspektivet i produktionen. Däremot att ta reda på var initiativen till samproduktionerna har kommit ifrån, beskrevs vara svårt att studera.³

Pier Luigi Sacco, professor i kulturekonomi skriver om »culture access«, att tillträdet till kulturområdet kan förändra människors samt gruppers beteende. Med ett aktivt kulturellt deltagande är människor både konsumenter och producenter av kultur. Genom det aktiva deltagandet ger sig människor in på nya områden, får nya erfarenheter och nytt fortsatt intresse att utforska kultur. De indirekta effekterna av det kulturella deltagandet är att det öppnar upp för möten och en förståelse för mångfald och genom deltagandet i sådana processer tar sig människor förbi stereotyperna »jag och andra«.⁴

Kulturpolitik

Nya statliga kulturpolitiska mål antogs år 2009 då de tidigare kulturpolitiska målen från år 1974, (modifierade år 1996), kom att ändras. Från tidigare sju mål, till dagens fem mål. Den nuvarande övergripande kulturpolitiska visionen är att »Kulturen ska vara en dynamisk, utmanande och obunden kraft med yttrandefriheten som grund. Alla ska ha möjlighet att delta i kulturlivet. Kreativitet, mångfald och konstnärlig kvalitet ska prägla

³ Edström & Hyllén-Cavallius. 2011.

⁴ Tham. 2012.

samhällets utveckling.«⁵ I de nya målen ingår bland annat att »främja ett levande kulturarv som bevaras, används och utvecklas«⁶, där skrivelsen utvecklas är tillkommen. Kulturområdets samspel med andra politikområden och med civilsamhället för ett rikt kulturliv betonas. Vad gäller de nationella minoriteterna skrivs i propositionen 2009/10:3, Tid för kultur, att det allmänna ska stödja de nationella minoriteternas möjligheter att behålla och utveckla sin kultur och sina språk, med hänvisning till det folkrättsliga ansvar som Sverige åtagit sig genom undertecknadet av konventioner och svensk lagstiftning. Det lyfts fram att den romska minoritetens kultur och kulturarv borde ges en starkare institutionell bas för att kunna motverka diskriminering och exkludering.⁷

På regional nivå, i Västra Götalandsregionens vision »Det goda livet« antagen år 2005 är ett av fem fokusområden, en ledande kulturregion, där ett viktigt inslag är att kulturmiljön och de kulturhistoriska värdena vårdas och utvecklas, samt att mångfaldsperspektivet ska ha ett brett genomslag inom kulturen.⁸ I strategin Västra Götaland 2020, hittas prioriteringarna för att nå målsättningen i visionen till år 2020. Kulturen utgör här ett verktyg för att hantera framtidens utmaningar vad gäller bland annat integration och delaktighet genom samverkan med det övriga samhällslivet.⁹ I Västra Götalandsregionens kulturstrategi »En mötesplats i världen« för år 2012 och framåt, finns som en av de fem dimensionerna, demokratiskt öppenhet, som handlar om att skapa rättvisa förutsättningar för alla att delta i kulturlivet.¹⁰ I den regionala kulturplanen för 2013–2015 återfinns minoriteterna som ett strategiskt område, i avseendet ett kulturliv för alla.¹¹ Mellan åren 2010 och 2012 hade Västra Götalandsregionen en handlingsplan för mänskliga rättigheter inom kulturområdet men i den saknades de nationella minoriteterna.¹² I de tidigare omnämnda kulturpolitiska dokumenten förekom inte

de nationella minoriteterna, förutom i den nuvarande kulturplanen för 2013–2015.

Myndigheten för Kulturanalys har på Regeringens uppdrag ett pågående arbete med att ta fram ett förslag på hur en regelbunden utvärdering inom kultursektorn skulle kunna se ut. Detta ska presenteras under hösten 2014.¹³ Uppdraget innebär att ta fram indikatorer som kan användas för att mäta kulturens måluppfyllelse, effekter och utveckling, för att kunna göra prognoser och för att utvärdera den nationella kulturpolitiken. I rapporten »Att utveckla indikatorer för utvärdering av kulturpolitik« återfinns en del av arbetet. Där framkommer att det är möjligt att utveckla ett indikatorsystem för att utvärdera den nationella kulturpolitikens effekter. Att hitta ett begränsat antal relevanta indikatorer bör dock ses som ett utvecklingsarbete då det är av stor vikt att indikatorssystemet gör kulturen rättvis.¹⁴

Den romska minoriteten

År 2000 erkändes romer som en av fem nationella minoriteter i Sverige och romani chib som ett minoritetsspråk.¹⁵ I Bohusläns museums projekt har det samarbetats med resandefolket som är en av grupperna inom den nationella minoriteten romer. Frågan om minoritetstillhörighet baseras på den enskildes rätt till självidentifikation, huruvida en vill tillhöra en minoritet eller inte. Utvärderingen kommer att handla om resandefolket men här redogörs för den nationella minoriteten romers politiska utveckling som helhet. Sverige fattade vid millennieskiftet beslut om att ansluta sig till Europarådets ramkonvention om skydd för nationella minoriteter och den europeiska stadgan om landdels- och minoritetsspråk år 1999. De nationella minoriteternas rättigheter är en integrerad del av de allomfattande mänskliga rättigheterna. Genom undertecknandet har Sverige åtagit sig att förverkliga minoriteternas rättigheter.¹⁶ I ramkonventionen om skydd för de nationella minoriteterna ingår bland annat rätt till utbildning, rätt att använda språket, yttrande- och

⁵ Regeringskansliet. 2013A.

⁶ Ibid

⁷ Proposition 2009/10:3 Tid för kultur.

⁸ Västra Götalandsregionen. 2005.

⁹ Västra Götalandsregionen. 2013.

¹⁰ Västra Götalandsregionen. Odaterad A.

¹¹ Västra Götalandsregionen. Odaterad B.

¹² Västra Götalandsregionen. 2010.

¹³ Myndigheten för kulturanalys. 2014.

¹⁴ Myndigheten för kulturanalys. 2012.

¹⁵ De övriga fyra nationella minoriteterna är samer, sverigefinnar, torndalingar och judar med respektive minoritetsspråk samiska, finska, meänkieli och jiddisch.

¹⁶ Justitiedepartementet. 2006.

åsiktsfrihet och främjandet av mellankulturell dialog.¹⁷ Sverige ska verka för att en jämlikhet uppnås mellan minoriteten romer, resande och det övriga majoritetssamhället. Rådet för romska frågor tillsattes år 2002 av regeringen med uppgift att vara nationellt pådrivande i arbetet med att genomföra och utveckla Sveriges åtagande gentemot den romska minoriteten. Rådet bestod av representanter från alla större romska grupper i Sverige, Regeringskansliet, Integrationsverket, Ombudsmannen mot etnisk diskriminering (idag DO), Forum för levande historia och Svenska Kommunalförbundet (idag SKL). År 2006 tillsattes Delegationen för romska frågor. Delegationens uppgift var att vara nationellt pådrivande i arbetet med att förbättra romers situation i Sverige då romer är särskilt utsatta för diskriminering och det råder ojämlikhet på flera centrala områden som boende, skola, i arbetslivet och på fritiden. Med hänsyn till delegationens uppgift förutsattes att arbetet skedde i nära samarbete och dialog med romer. Delegationen som arbetade fram till 2010 hade tre huvuduppgifter, att utreda romers situation och lämna förslag på åtgärder som kan sättas in för att förbättra romers livssituation i Sverige. Den andra uppgiften var att stödja kommunala verksamheter och projekt. Den tredje uppgiften var att informera och sprida kunskap om romers kultur och historia, där skolan sågs som en viktig plattform.¹⁸ Delegationen för romska frågor redovisade sitt uppdrag i slutbetänkandet »Romers rätt – en strategi för romer i Sverige« år 2010. Slutbetänkandets perspektiv är inte majoritetssamhällets, utan det baseras på ett rättighetsperspektiv. Delegationens arbete visar att romer lever under sämre förhållanden än genomsnittet. Romer nekas full tillgång till de ekonomiska och sociala rättigheterna samt även i viss utsträckning till de politiska och medborgerliga rättigheterna. Kränkningen av romers mänskliga rättigheter orsakas av en strukturell diskriminering. Det finns en ömsesidig misstro mellan romer och majoritetssamhället, där majoritetssamhällets misstro bygger på antiziganism. Att uppmärksamma statsmakernas historiska övergrepp mot romer skulle kunna vara en del i ett större led för att ge romerna upprättelse. Strategin innehåller tre övergripande mål: att stänga välfärdsgapet mellan romer och andra grupper, att häva romers maktunderläge och att reparera ro-

mers tillit till majoritetssamhället samt att överbygga förtroendeklyftan. Strategins förslag grundar sig i ett långsiktigt tänkande, en generation om tjugo år, för att nå målet om att stänga välfärdsgapet och motverka den strukturella diskrimineringen samt antiziganismen. En sannings- och försoningskommission som kartlägger och dokumenterar de historiska övergreppen mot romer under 1900-talet kan verka för detta. Stöd till romska organisationer och föreningar för att bevara kulturen och identiteten men även för att stärka dess institutionella bas beskrevs som en viktig åtgärd för att öka det romska deltagandet och inflytandet i samhället. När det gäller rätten till kultur föreslås i slutbetänkandet att läns museerna bör få i uppdrag att i respektive län, synliggöra romsk kultur och historia.¹⁹ Förslaget om en sannings- och försoningskommission resulterade i *Den mörka och okända historien – Vitbok om övergreppen och kränkningarna av romer under 1900-talet* som kom ut i mars 2014. Vitboken är ingen försoningsprocess, då försoning sker när båda parter bär skuld. Det hade då kunnat tolkas som att romerna själva bär ansvar för den behandling de utsattes för. I vitboken har romers och resandes oskrivna historia nedtecknats med hjälp av intervjuer och arkivmaterial som författats av majoritetssamhällets företrädare. Arbetet som har ägt rum på Regeringskansliet har präglats av romsk delaktighet och inflytande, med en expertgrupp knuten till sig. Vitboken beskriver händelserna och förhållandena i dåtidens sammanhang med den tidens synsätt och politiska kontext. Med hjälp av det historiska sammanhanget kan förståelse skapas för den romska minoriteten idag och likaså motverka den pågående diskrimineringen av romer. Slutsatsen är att övergreppen och kränkningarna som romer utsattes för under 1900-talet påverkar romers levnadsförhållanden än idag. Den kunskapen beskrivs som en viktig del i regeringens fortsatta arbete för att stärka den romska minoritetens mänskliga rättigheter. Vitboken gör inte anspråk på att beskriva den fullständiga romska historien eller ge några svar utan den kan ses som en del i arbetet med att skriva romer och resandes historia.²⁰

År 2009 presenterade regeringen en ny minoritetspolitisk strategi och en ny lag om de nationella minoriteterna samt minoritetsspråken. Strategin inrättades för

17 Council of Europe.

18 Justitiedepartementet. 2006. Regeringskansliet. 2002.

19 SOU 2010:55.

20 Regeringskansliet.

att åstadkomma en bättre efterlevnad av Europarådets ramkonvention, motverka diskriminering och utsatthet, stärka de nationella minoriteternas egenmakt och inflytande, samt att värna minoritetsspråkens bevarande. Under 2012 beslutade regeringen om en strategi för romsk inkludering, Romastrategin, som sträcker sig fram till år 2032. Det övergripande målet är att de

romska barn som föddes år 2012 ska ha likvärdiga möjligheter i livet som icke-romska barn vid tjugo års ålder, år 2032. Inom strategin beskrivs den romska delaktigheten och inflytandet som en nödvändighet, likaså att den kunskap, erfarenhet och kompetens som finns bland romerna måste tas tillvara på för att strategin ska lyckas.²¹

²¹ Regeringskansliet 2013B; Regeringskansliet 2013C.

*En typ av ringspänne som varit vanlig hos resandekvinnor. Just den här broschen kommer från en resandefamilj från Bullaren i norra Bohuslän och finns utställd på Bohusläns museum.
Foto Kristina Lindholm, Bohusläns museum.*

Metod

Den teoribaserade processutvärderingen beskrivs här utförligare och analysmallen presenteras. Kapitlet avslutas med ett avsnitt om genomförande, där intervjuerna och materialet presenteras.

Processutvärdering

Den utvärderingsmetod som valts för att genomföra uppdraget är teoribaserad processutvärdering. I en processutvärdering riktas fokus gentemot den fortlöpande utvecklingen, att följa det som utvecklas och växer. En processutvärdering kan användas när ett projekt är nytt för att ge feedback om framstegen som har möjliggjort genomförandet av projektplanen till projektägarna och beslutsfattare. Denna utvärdering har skett efter att projekten avslutats och har utförts som en retrospektiv processutvärdering. Utvärderingen har mer tagit form av en processanalys än en processbeskrivning, även om analys förutsätter beskrivning av projekten. I en processbeskrivning läggs fokus på det invändiga perspektivet, och de mellanmänniska processerna – samarbetet i projekten. Subjektiva uppfattningar och upplevelser har således varit lika viktiga som det avläsbara. Processanalysen har kompletterats med en teoretisk referensram med begrepp och en analysmall för att möjliggöra förståelse för projektens utveckling. Första steget i arbetsprocessen var att identifiera, beskriva och samla in viktiga aspekter av processen efter att projekten avslutats. I steg två analyserades och tolkades den beskrivna processen i relation till analysmallen. Tolkningen som omfattade både helheten och dess delar, skedde således medvetet och systematiskt.²²

Teoretisk referensram

Begreppet deltagande kan betyda skilda saker, alltifrån enkel närvaro till aktivt handlade som Nationalencyklopedin definierar ordet.²³ Deltagande antas innebära en jämlik grund för de som deltar. Begreppet kan användas utifrån olika perspektiv, dels med en symbolisk innebörd

där handlingsutrymmet är begränsat, dels med en autentisk betydelse där individer får utöva reellt inflytande.²⁴

Den deltagardemokratiska modellen utgår ifrån människors deltagande i det politiska systemet. Ett högt deltagande i andra sammanhang, utöver valen antas vara positivt. Inom samhällsvetenskapen talas om att demokratiska deltagarprocesser leder till tre effekter. Den första effekten rör besluten som fattas. Att besluten blir bättre om de berörda är med i hela processen, genom möjligheten att gemensamt komma fram till vilka frågor som ska diskuteras, hur de ska diskuteras och sedermera vilka beslut som fattas. Inom den representativa demokratin ska politikerna representera sina väljare men då det inte alltid sker blir politikens utfall, det vill säga besluten bättre om fler deltar i processen. Den andra effekten rör människorna som är delaktiga. Deltagandeprocesser bidrar till att deltagarna utvecklar en tillit till andra människor, under förutsättning att processen innehåller samtal där deltagarna får lyssna till varandra. Att delta i processer och beslutsfattande skapar en gemenskap, som ger en förståelse för andra människors vilja och välmående. Det i sin tur kan ge allmänintresset en större vikt än egenintresset. Den utvecklade tilliten kan yttra sig både vertikalt och horisontellt, samt även sprida sig till att gälla det politiska systemet. Den tredje effekten handlar om hur människorna som deltar betraktar sig själva, deras självbild. När en deltagare i en process känner sig delaktig, blir lyssnad på och har inflytande, finns goda möjligheter att utveckla ett politiskt självförtroende.²⁵

Det finns kritik gentemot den positiva synen på deltagardemokrati. Den handlar mycket om att deltagardemokratin kan utmana den representativa demokratin, där alla har en röst var. En del av kritiken är jämlikhetsproblemet som gör gällande att det är problematiskt om deltagarna består av redan resursstarka individer som då åtnjuter de positiva effekterna, däribland makt genom ett tolkningsföreträde. En annan kritik är att deltagarna inte antas vara tillräckligt upplysta för att kunna diskutera fram bra beslut, kvalitetsproblemet. Den sistnämnda kritiken är i sig problematisk då den utmålar politikerna som människor vilka står över »vanliga medborgare«. I realiserandet av en deltagardemokrati kan vilja-/hinna

22 Eriksson & Karlsson, 2008.

23 Nationalencyklopedin.

24 Tham, 2012.

25 Theodorsson, 2003.

problemen uppstå, det vill säga att människor inte har tid att delta i processerna. En deltagardemokrati förutsätter att det finns människor som har viljan och intresset för att vara samhällsengagerad och aktiv utöver vaken.²⁶ För att människor ska vilja delta och engagera sig i styret av det gemensamma så måste de känna sig kapabla, motiverade och väl bekanta med att delta. Genom att börja deltagandet i ett mindre sammanhang kan det ha en utbildande funktion. Den kan inkludera både en psykologisk och en praktisk del. Genom att tillgodogöra sig demokratiska färdigheter om hur procedurerna går till, blir deltagarna redo.²⁷ Detta resonemang kan även kopplas till den tredje effekten – det politiska självförtroendet. Den sista kritiken är effektivitetsproblemet som innebär att kostnaden i tid och pengar är för hög i proportion till nyttan av deltagandet. Försvaren till deltagardemokratien menar att tiden som läggs ned på arbetsprocessen före beslutet ökar sannolikheten för att ett bra beslut fattas. Försvaren vänder kritiken till ett kombinerat effektivitets- och kvalitetsargument. Då besluten som fattas i en deltagarprocess är förankrade är de både starka och effektiva. Att besluten är förankrade hos de berörda som även haft inflytande i processen gör att kvaliteten blir hög.²⁸

Olika former av deltagande

Sherry Arnstein publicerade år 1969 artikeln *A Ladder of Citizen Participation* som fortfarande har inflytande över hur vi ser på delaktighet idag. Delaktighet handlar om omfördelning av makt, ett deltagande där detta inte sker är innehållslöst och en frustrerande process för de deltagande resurssvaga grupperna. I artikeln presenterade Arnstein en stega med åtta steg som kan användas som analysredskap. Ju högre upp desto bättre deltagarprocess. Arnsteins utgångspunkt är att, i ett samhälle som präglas av ojämn maktfördelning, ekonomiska klyftor och diskriminering får missgynnade grupper genom deltagande möjlighet till inflytande. Artikel behandlar »have-nots«, resurssvaga gruppers delaktighet i utvecklingsfrågor kring stadsplanering men delaktighetsperspektivet är brett och användbart inom flera områden. De åtta stegen är indelade i tre

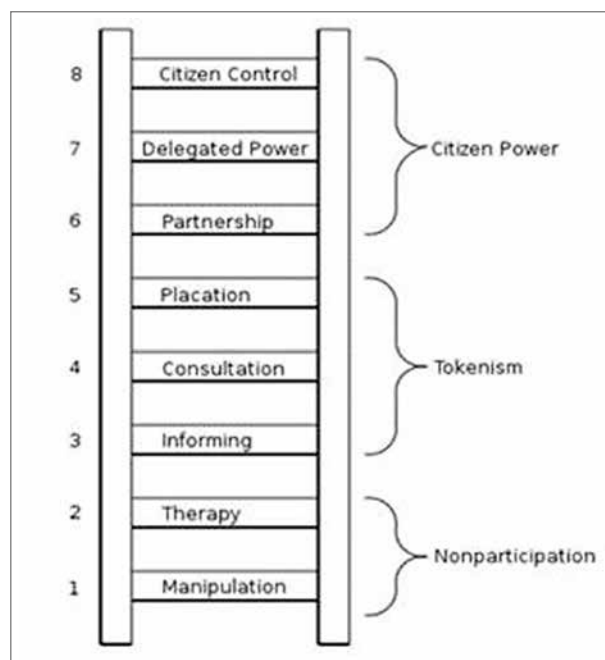
²⁶ Arnå. 2003.

²⁷ Theodorsson. 2003.

²⁸ Arnå. 2003.

delar som nedifrån och upp är: icke-deltagande, symboliskt deltagande och medborgarmakt. Delen icke-deltagande utgör de två nedersta stegen, manipulation och terapi. I dessa steg ges inte möjlighet till inflytande utan deltagandet sker i aktiviteter vars syften är att med utbildning påverka de deltagandes synpunkter eller rikta uppmärksamheten bort från grundproblemet. Symboliskt deltagande innefattar stegen information, konsultation och pacificering. I dessa steg ges möjlighet till ett visst inflytande genom att deltagare bjuds in, får lyssna och bli lyssnade till. Att det kallas för symboliskt deltagande, är för att deltagarna saknar makt eller muskler som ser till att det tas hänsyn till deras synpunkter i praktiken. Det är först den högsta delen medborgarmakt och steg sex som betyder reellt deltagande. Medborgarmakt innefattar stegen partnerskap, delegerad makt och medborgarkontroll. På stegens översta del har deltagarna reellt inflytande genom till exempel delaktighet i beslutfattande och styrelser. Det högsta steget betyder att medborgarna på lokal nivå har en egen demokratisk organisation med budget som styr ett program eller en verksamhet. Stegen kan ses som en förenkling men den hjälper till att visa på och belysa att delaktighet kan ta olika former och grader.²⁹

Arnsteins stega har inspirerat till den delaktighets-trappa som utvecklats av SKL och som idag används av kommuner i Sverige för arbete med delaktighet och

Arnsteins stega.

²⁹ Arnstein. 1969.

medborgardialog.³⁰ Delaktighetstrappan har fem steg, information, konsultation, dialog, inflytande och medbestämmande. Information innebär främst envägskommunikation, muntlig eller skriftlig och kan ta formen av till exempel ett informationsmöte. Konsultationer är ofta punktinsatser vid enstaka tillfällen då deltagarna får tycka till och lämna synpunkter i en viss fråga. Dialog liknar konsultation men skiljer sig då en dialog innebär ett ömsesidigt utbyte av synpunkter, idéer och åsikter. I en dialog låts deltagarna vara med och forma processen genom att träffas vid flera tillfällen. Dialogformen kan ses vara mera öppen. Inflytande är en form av samarbete, där de deltagande får möjlighet att vara delaktiga i planerings- och genomförandeprocessen för att nå den offentliga verksamhetens mål. Medbestämmande innebär att deltagarna får vara med i beslutsfattandet, men det kan också innebära mandat till att bestämma över en del av eller en hel verksamhetsbudget. Olika aktiviteter kan knytas till de fem stegen i delaktighetstrappan. Informationssteget genom stormöten och öppet hus. Konsultation genom enkäter, fokusgrupper och medborgarpanel. Det tredje steget dialog genom verksamhetsråd, dialogseminarium och så kallade open space.³¹ Inflytande kan skapas genom arbetsgrupper och framtidsverkstad, samt slutligen medbestämmande genom rådslag.³²

Deliberativa samtal

Den teoretiska referensramen berikas med några ansatser från det deliberativa samtalet som är en central del i den deliberativa demokratimodellen. Deliberation betyder att noga överväga och rådslå, det vill säga att tillsammans med andra människor diskutera en fråga eller ett problem. Enligt statsvetaren och rättviseteoretikern Iris Marion Young kan inte demokrati och rättvisa åtskiljas, då ett demokratiskt beslut endast är legitimt om de berörda av beslutet är inkluderade i processen.

Samtalet ses i modellen som det bästa sättet för att hantera meningsskiljaktigheter och att bygga ett beslutsfattande på. Det ideala deliberativa samtalet bör kännetecknas av öppenhet, noggrant lyssnande och jämlikhet, det vill säga att alla medverkande har samma möjlighet och rätt till att ställa frågor, komma med kritik samt

göra tolkningar. Det är ur ett demokratiskt perspektiv viktigt att beslut fattas men det är minst lika viktigt att beakta hur besluten fattas. Beslutsfattandet kan ses som avslutningen av det deliberativa samtalet, men det kan även ses som början på en handlingsfas.³³

Den goda deltagarprocessen

I denna teoretiska referensram har det resonrats kring deltagarprocesser och delaktighet. Vad en process präglad av delaktighet kan ge för effekter. Att deltagande kan leda till att bättre beslut fattas, att delaktighet kan stärka individens tillit till andra människor och att delaktighet kan ge ett politiskt självförtroende. En bred deltagarprocess leder till dubbla vinster, för de deltagande individerna och samhället i stort. Deltagarprocesser kan ha olika grad av delaktighet och det finns flera olika sätt att arbeta med delaktighet. Deltagande bör i denna utvärdering förstås som en process, där alla individerna som deltar har samma faktiska möjligheter att påverka processen och beslutsfattandet.

Sammanfattningsvis kan det nu sägas att en god deltagarprocess bör kännetecknas av³⁴:

- Att deltagandet sker i praktiken och inte bara på pappret,
- Att graden av delaktighet i processen fastställs,
- Att deltagarprocessen är öppen och tydlig,
- Att den innefattar samtal där parterna samtalar med och lyssnar till varandra,
- Att alla som deltar i samtalen är jämlika,
- Att deltagarna upplever det meningsfullt och givande,
- Att deltagande parter får delta och rösta i beslutsprocessen.

³⁰ Castell. 2013.

³¹ Open space betyder gruppsamtal, där deltagarna i rummet ska röra sig till det samtal de är intresserade av.

³² Lindholm & Moritz. 2012.

³³ Theodorsson. 2003.

³⁴ Med detta sagt kommer ett förbehåll om att analysmallens innehåll inte behöver vara det enda rätta. Under vilka förutsättningar som deltagarprocessen sker, gör situationerna specifika.

*Arkeologisk utgrävning av resandeboplatsen Snarsmon 2004.
Foto Lars-Erik Hammar, Bohusläns museum.*

Genomförande

Valet av intervjupersonerna har gjorts utifrån de tre projekten och personernas delaktighet i samarbetsprocessen. Det är inte en totalundersökning utan urvalet har avgränsats med hänsyn till utvärderingens tid samt resurser. Antalet intervjupersoner var elva stycken, sex museianställda och fem resande från två olika föreningar. Det var utifrån ett rättighetsperspektiv viktigt att lika många personer från majoritetssamhället som från minoritetsgruppen intervjuades och fick komma till tals i utvärderingen. Tyvärr blev det inte som planerat då en intervju med en resanderepresentant blev inställd med kort varsel och utvärderingen var redan då inne i slutskedet. Tanken med uppdelningen var att dels skapa en maktbalans, dels att kunna studera de två parternas upplevelser av samarbetsprocessen för att lära inför framtiden. I ett av projekten har ett norskt museum och två norska resandeföreningar medverkat men de har inte inkluderats i utvärderingens intervjustudie. Att de norska organisationernas erfarenheter, tankar och åsikter inte finns representerade i utvärderingen kan ses som en svaghet.

Strukturerade samtalsintervjuer lämpar sig att använda när det handlar om ett synliggörande, i det här fallet av samarbetet mellan Bohusläns museum och resandeföreningarna.³⁵ I samtalsintervjuerna har en intervjuguide används som hjälpmedel. Med strukturerad intervju menas här att strukturen för intervjuerna byggdes upp med hjälp av frågorna i intervjuguiden.³⁶ Frågorna var öppna, utan på förhand formulerade svarsalternativ. Intervjuguiden innehöll frågor främst kring samarbetet under tre övergripande teman. Det var *samarbetet mellan Bohusläns museum och resandefolket* med frågor om hur samarbetet såg ut och upplevdes, *samarbetet i större växlar* med frågor om erfarenheter och effekter av samarbetet samt slutligen, *frågor relaterade till ett rättighetsperspektiv*, där frågor ställdes om viktiga faktorer, beslutsprocesser och rätten att komma till tals. Som tidigare nämnt har jag använt mig av SKL:s delaktighetstrappa med fem steg, från information upp till medbestämmande, men ordet konsultation på steg två är utbytt mot synonymen rådfrågning. De intervjuade har fått välja det steg som de anser motsvarar delaktighetsnivån i projekten. Om den intervjuade har

varit delaktig i mer än ett projekt har jag bett om ett svar för varje projekt.

Vad gäller platser att hålla intervjuerna på, har olika platser både fördelar och nackdelar då en ser till relationen mellan intervjuaren och den intervjuade. Platser kan på olika vis sätta intervjuaren eller den intervjuade i underlägen, vilket då kan påverka intervjusituationen.³⁷ Platserna för intervjuerna har sett olika ut. De har dels genomförts på Bohusläns museum, dels hemma hos den intervjuade och dels i Göteborgs universitets lokaler. Intervjuernas längd har varierat mellan 50 till 90 minuter. En av intervjuerna genomfördes med två personer, den var längre än de andra intervjuerna. Att intervju flera personer samtidigt kan vara komplicerande, det uppstår lätt samstämmighet och nyanser av verkligheten försvinner.³⁸ Att intervjun med två personer genomfördes berodde på praktiska omständigheter och jag har bedömt talutrymmet som någorlunda jämlikt. Intervjuerna spelades in med en ljudupptagare vilket bidrog till att jag kunde vara mer närvarande i situationen. Då kunde jag obehindrat rikta mer uppmärksamhet mot den intervjuade och dess svar. Ljudfilerna har sparats digitalt för att efter projekttidens slut arkiveras på Bohusläns museum. Med hjälp av ljudfilerna har varje intervju transkriberats. Analysen av intervjusvaren genomfördes utifrån en processanalytisk ansats med stöd av den teoretiska analysmodellen.

Materialet från Bohusläns museum har bestått av projektplaner, slutrapporter, bidragsansökningar, beslut om beviljanden av medel, mötesanteckningar och referat, turnéplan, publikt informationsmaterial, inbjudningar, tidningsartiklar, fotografier, boken om Snarsson, utställningen Möt Resandefolket!, webbportalen Resandekartan, av museets egna producerade artiklar, artiklar producerade av resandeföreningarna och internt arbetsmaterial. Detta material och intervjuerna utgör grunden för processutvärderingen. Det vill säga att i slutändan se de tre projekten och tillhörande aktiviteter som en process, en helhet.

³⁷ Trost. 2010.

³⁸ Ibid

³⁵ Esaiasson, Giljam, Oscarsson & Wängnerud, 2010.

³⁶ Trost. 2010.

Precisering av utvärderingsobjektet

Snarsmon

Under åren 2004 till 2007 var de arkeologiska undersökningarna det centrala huvudinslaget i Snarsmonprojektet. Bakgrunden var att projektet Ekomuseum Gränsland ville ha mer kunskap om platsen och därför påbörjades utgrävningarna av platsen tillsammans med Bohusläns museum och Resande Romers Riksförening.³⁹ Redan år 2003 inventerades platsen som då i folkmun kallades för »Tattarbyn« eller »Tattarstan«. Det sades att det hade bott resandefamiljer här i slutet på 1800-talet och i början på 1900-talet men det fanns få säkra källor.⁴⁰

Under årens lopp har många deltagare varit med i utgrävningarna på Snarsmon. Från Bohusläns museum deltog Lars-Erik Hammar projektansvarig, Kristina Lindholm ansvarig för arkeologiska undersökningen, Annie Johansson, arkeolog, Pia Carlsson arkeolog, Katarina Andersson bebyggelseantikvarie och Tomas Brandt bebyggelseantikvarie samt Björn Ståhl medarbetare inom Ekomuseum Gränsland. Utgrävningarna genomfördes tillsammans med Resande Romers Riksförening som deltog genom Einar Critén, Anette Magnusson, Christer Magnusson, Ronny Magnusson, Rozitha Magnusson, Anita Moberg, Git Moberg, Jacky Moberg, Lena Nilsson, Roger Nilsson, Reine Magnusson, Ingemar Sandberg, Rickard Lindqvist, Lena Lindqvist och Hans Svensson. Medverkade gjorde även familjen Taikon genom Fred, Maja-Lena, Marco Ali, Maria, och Rozario Ali. Övriga deltagare var Torsten Torstensson, Clare Saunders Gudem, Hanne Gudem, Jorunn Summers, Kent Karlsson, Sylve Karlsson och Tofte Lambert.

2004

I 2004 års projektbeskrivning lyftes fram att fornlämningen på Snarsmon är en före detta boplats för resandefolket. Då historien tystats ned under en lång period

39 Ekomuseum Gränsland var ett kulturturismprojekt med målet att synliggöra besöksmål med anknytning till gränshistorien mellan Sverige och Norge. I projektet deltog Östfold fylkeskommune, Bohusläns museum och Dalsland. Totalt finns 29 besöksmål utspridda i gränstrakten. (Interreg IIIA Sverige-Norge.)

40 Den främsta skildringen av platsen återfinns i en bok Vid Bullarsjöarnas stränder skriven av Karl Sjöblom som var lärare i bygden. Boken kom ut år 1929.

saknades säkra uppgifter om hur många resandefamiljer som bott där. Projektets fleråriga mål var att genom en arkeologisk undersökning belysa utmarksbebyggelse och dess konstruktion, att göra platsen till ett besöksmål inom projektet Ekomuseum Gränsland och då sätta upp informationsskyltar om platsens historia samt att göra iordning en vandringsled. Övriga målsättningar var att göra platsen till en övernattningsplats för vandrare och att området skulle bli en mötesplats för resandeföreningar. Markägarna var positiva och hade gett projektet sina godkännanden, även lokalbefolkningen var positiv till projektets aktiviteter. Både norska och svenska resande hade visat intresse och det planerades att de resande skulle delta i de arkeologiska undersökningarna.⁴¹

Under 2004 genomfördes en veckas utgrävning i september, där 27 personer deltog, varav tolv representanter från Resande Romers Riksförening. Två stycken husgrunder grävdes ut och ett antal föremål hittades, bland annat fönsterglas, porslin och järnföremål. Den arkeologiska utgrävningen som sådan fick en ny innebörd då de resande själva deltog i undersökningen och utforskningen av deras odokumenterade historia. De fanns då inte möjlighet att ta vara på de värdefulla berättelser och diskussioner som tog form under veckan och berikade bilden av boplatsen.⁴²

2005

Under det andra året finns förutom utgrävningen tankar om fler och även nya typer av samarbeten med Resande Romers Riksförening. Dokument kring projektet visar på idéer och förslag om ett tvåårigt Interregfinansierat projekt med fler aktiviteter och nya samarbetspartners för vidareutveckling av samarbetet.⁴³ I ansökningarna om medel för år 2005 preciseras tre målsättningar. Att utvidga bilden av Snarsmon med hjälp av en byggantikvarisk undersökning och etnologisk generationsinriktad undersökning av attityder bland tysta äldre och frågvisa yngre i trakten kring Snarsmon. Att tydligare förmedla platsens speciella historia och slutligen utifrån undersökningsresultatet göra en rekonstruk-

41 Bohusläns museum. Odaterad A.; Bohusläns museum. 2003.

42 Lindholm. 2005.

43 Bohusläns museum. Internt arbetsmaterial.

tion av det undersökta huset. Med hjälp av resultaten ifrån den byggnadstekniska undersökningen skulle en rekonstruktion kunna bli möjlig.⁴⁴ Dokumenten visar att det fanns än fler idéer som inte ingick i projektplanen för år 2005. Det var att sätta upp en minnessten på Snarsmon, att arrangera en mångkulturvecka, att undersöka markanvändningen, att kartlägga och dokumentera flera platser i gränstrakten och Dals-Ed samt att anställa yngre projektmedarbetare.⁴⁵

Även under 2005 var det ett av projektets syften att utföra grävningarna tillsammans med resande. Den arkeologiska undersökningen av de två husgrunderna som påbörjades år 2004 slutfördes tillsammans med Resande Romers Riksförening. Under 2005 invigdes Snarsmon som ett besöksmål inom Ekomuseum Gränsland med informationsskyltar och vandringleder. På invigningen som hölls i anslutning till grävningsveckan deltog 200 personer. I Bohusläns årsbok år 2005, som ges ut gemensamt av Bohusläns Hembygdsförening och Bohusläns museum, publicerades ett kapitel om Snarsmon och resandefolket. Det var skrivet av Lars-Erik Hammar och Kristina Lindholm som ett led i att berätta om utgrävningarna av Snarsmon, om platsens historia och om resandefolket.⁴⁶

2006–2008

Fortsättningsvis löpte projektet över tre år för att mer långsiktigt kunna arbeta med Snarsmon. Projektets målsättning var att med hjälp av utgrävningarna i Snarsmon kunna bidra till att uppmärksamma resandefolkets historia och skapa en större förståelse för resandes villkor och den romska kulturen i sin helhet. De arkeologiska undersökningarna kompletterades nu med andra aktiviteter för att kunna etablera kontakter med fler resandeföreningar. Avsikten var att för åren 2006–2008 ansöka om finansiering från EU:s Interregprogram men det var inte möjligt.⁴⁷ Det fanns planer på att hålla kulturdagar på museet för att öppna upp för möten och samtal mellan kulturerna för att motverka fördomsfulla attityder. En annan idé var en tillfällig utställning om Snarsmon vilken sedan skulle följa med resandeungdo-

mar runt till skolor för att berätta om Snarsmon och resandefolket. Det fanns tre syften med skolturnén, att nå en bredare publik, att ge resandeungdomar möjlighet att ta ansvar för ett delområde och att genom unga förmedlare nå en ung publik. Dessutom fanns planer på en kulturdag på Snarsmon och att planera för framtida vård av platsen. En publikation var planerad att ges ut under år 2008 som skulle handla om projektets aktiviteter, effekter och samarbeten. I projektplanen för 2006–2008 finns en tydligare koncentration på resandefolkets situation, inte bara historiskt utan även nutida levnadsförhållanden.

Utgrävningarna tillsammans med resande ges större utrymme och beskrevs som positiva, att det har gett nya dimensioner till arbetet på plats i Snarsmon.⁴⁸ På grävningsveckan år 2006 deltog femton personer och den avslutades med en visning för sextio personer som arrangerades tillsammans med Resande Romers Riksförening och Bullarens Hembygdsförening. Vid detta tillfälle invigdes Snarsmon som en minnesplats för resandefolket.⁴⁹ Under 2006 hölls inför aktiviteterna planeringsmöten tillsammans med Resande Romers Riksförening och Tanums kommun. Tidigare år hade Bohusläns museum planerat på egen hand och inför utgrävningarna stämt av med föreningens medlemmar. Under vintern 2006 hölls en aktivitet i Resande Romers Riksförenings lokaler i Göteborg, med visning av föremålen och bilder från Snarsmon. På Bohusläns museum hölls en temadag med namnet »Jag har resande i mitt hjärta«. I samband med denna invigdes en tillfällig utställning med samma namn, som berättade om och visade föremål från utgrävningarna på Snarsmon. Temadagen behandlade både Snarsmon och resandekulturen genom föredrag, underhållning, servering och en mindre utställning med resandes egna föremål och hantverk.⁵⁰

Även under 2007 hölls planeringsmöten med Resande Romers Riksförening som då handlade om skolturnén, utgrävningarna, de nya platser som den tillfälliga utställningen skulle visas på och materialinsamling till boken om Snarsmon.⁵¹ Skolturnén pågick under februari 2007, då två skolor besöktes och sju högstadielklasser

44 Bohusläns museum. 2005.

45 Bohusläns museum. Internt arbetsmaterial.

46 Lindholm. 2006.; Hammar & Lindholm, 2005.

47 Lindholm. 2006.; Bohusläns museum. 2006.

48 Bohusläns museum. 2006.

49 Bohusläns museum. 2007A.; Bohusläns museum. Internt arbetsmaterial.; Muntlig källa, Kristina Lindblad.

50 Bohusläns museum. 2007A.

51 Bohusläns museum. Internt arbetsmaterial

fick lyssna till resandeungdomarnas föredrag och berättelser. Med sig hade de föremål från utgrävningarna på Snarsmon som visades upp samt delar av den tillfälliga utställningens skärmar. Den tillfälliga utställningen som visats på Bohusläns museum visades under 2007 på kommunhuset i Tanumshede, på Fredrikstens fästning i Halden, på Stadsbiblioteket i Linköping och i Strömstad.⁵²

Under 2007 kom projektplanen att revideras då EU inte hade några Interreg-medel att dela ut. Den första versionen av projektplanen hade mer omfattande aktiviteter när det gällde att sätta fokus på resandefolket och dess kultur, till exempel kulturdagen på Snarsmon. Under år 2007 genomfördes aktiviteter vilka byggde på idéer som tillkommit redan år 2005. Till minnesplatsen tillfogades genom Resande Romers Riksförenings försorg en minnesplatta med texten »Till minne av de gamla resande romano-släkterna som vandrade och bodde på denna plats«. ⁵³ Under hösten 2007 rekonstruerades den västra väggen på en av husgrunderna och en mindre arkeologisk undersökning genomfördes, då deltog sammanlagt åtta personer. Det planerades under året också för platsens framtida vård och säkerställande tillsammans med Länsstyrelsen som var positiv till att ta detta ansvar.⁵⁴

Bakgrunden till boken som publicerades under 2008 beskrevs på följande sätt:

Under utgrävningarna i Snarsmon har det inte gjorts några etnologiska undersökningar som dokumenterat de resandes berättelser om platsen. Utgrävningarna har hos de resande som varit delaktiga väckt många tankar och minnen kring det egna ursprunget. Genom detta bokprojekt ska dessa minnen och andra berättelser om livet som resande bevaras och komma omvärlden till del.⁵⁵

Som ett underlag till boken anordnade Resande Romers Riksförening en studiecirkel, där de resandes egna berättelser och historia fick stå i centrum. Ledare för studiecirkeln var etnologen och journalisten Bodil

Andersson.⁵⁶ Studiecirkeln arrangerades i samarbete med ABF och innehöll sju träffar under 2007 och våren 2008, där sammanlagt nitton personer deltog. På träffarna behandlades olika teman som underlag för boken, både vad gällde utgrävningarna av Snarsmon och de resandes släkt- och familjehistorier. Det arrangerades tillsammans med ABF, Bullarens Hembygdsförening och Ekomuseum Gränsland en berättarkväll uppe i Bullaren för att samla in lokalbefolkningens berättelser om Snarsmon och de resande som bott där. Önskemålet var att berättarkvällen skulle ge svar på varför de resande övergav Snarsmon. Inget kom fram då men behjälpliga kontakter knöts som senare berättade om händelserna. Boken *Snarsmon – resandebyn där vägarna möts* är skriven av Bodil Andersson som även var redaktör och Kristina Lindholm. Lars-Erik Hammar har skrivit inledningen och Bo Hazell ett kapitel om resandefolket och dess bakgrund. Boken gavs ut 2008 och år 2011 gjordes ett nytryck.⁵⁷

Utgrävningarna var medialt sett en framgång genom ett stort intresse från tidningar, radio och lokal-tv. Ett antal texter har skrivits om projektet av museianställda, av resandeföreningar och av tidningar där Bohusläningen utmärker sig med flera artiklar och uppslag. Projektet har presenterats vid seminarier och andra tillfällen när det funnits möjligheter. Genom visningar av platsen i samband med utgrävningarna fick allmänheten ta del av Snarsmon.

Reflektion

Snarsmonprojektet startades för att det fanns en arkeologisk nyfikenhet att undersöka huslämningarna på den förre detta resandeboplaten i utkanten av Bullaren i Tanums kommun. Det har under denna femårsperiod vuxit fram idéer och aktiviteter under processens gång. Från att enbart omfatta arkeologiska undersökningar har projektet under åren växt till att innefatta blandade aktiviteter. Det framkommer en förskjutning mellan år 2005 och 2006, som utgör det andra respektive det tredje året. Förskjutningen kännetecknades framförallt av att resandefolkets historia, kultur och nutida levnadsförhållanden får en tydligare framtoning i projektplanerna. Kulturarvet som huslämningarna utgör,

⁵² Bohusläns museum. 2008.; Bohusläns museum. Internt arbetsmaterial.

⁵³ Bohusläns museum. 2008.

⁵⁴ Ibid

⁵⁵ Bohusläns museum. Internt arbetsmaterial.

⁵⁶ Bohusläns museum. 2007B.

⁵⁷ Bohusläns museum. 2008.; Andersson. 2008.; Bohusläns museum. Internt arbetsmaterial.

har använts för att sätta fokus på de resandes osynliga historia och skapa en kulturell förståelse för resandefolket bland majoritetssamhället. Projektet innehöll flera utåtriktade aktiviteter för allmänheten som museet arrangerade tillsammans med Resande Romers Riksförening. Det perspektivet finns inte med i inledningen av Snarsmonprojektet, utan har vuxit fram efterhand när museet och föreningen har lärt känna varandra genom samarbetet. De tre sista projektdäna var planerade som ett flerårigt projekt dels för att skapa kontinuitet, dels för att Bohusläns museum ville befästa kontakterna med föreningen och dess medlemmar. Det fanns förslag och idéer som har lämnats under processens fortsatta frammarsch. Idén att kartlägga fler av resandefolkets kulturminnen återkommer i Den skandinaviska Resandekartan.

Den skandinaviska resandekartan

Projektet Den skandinaviska resandekartan som pågick under åren 2010–2013 var finansierat av Interreg Sverige–Norge. Den svenska projektägaren var Bohusläns museum och den norska var Östfoldmuseene/Halden historiske Samlinger. Projektet drevs i nära samarbete med tre resandeföreningar varav en svensk, Kulturgruppen för Resandefolket och två norska Taternes Landsforening och Landsorganisasjonen for Romanifolket. Norge respektive Sverige har på olika sätt hanterat resandefolkets historia i nutid och gruppen som en minoritet. Det finns många historiska likheter kring hur resande blivit behandlade av staten och civilsamhället i de båda länderna, men i Norge hade processen med att ge resandefolket återupprättelse kommit längre när projektet startade. Till skillnad från den svenska minoritetslagstiftningen, är resande i Norge även en egen nationell minoritet.⁵⁸

Projektets bakgrund och planerade insatser har kopplingar till Snarsmonprojektet. Det finns en mängd utforskade kulturminnen – platser som kan knytas till resandefolket runt om i Skandinavien och gränstrakterna har spelat en särskilt viktig roll i resandefolkets historia. Att röra sig över gränser, mellan lagar och ordningsregler har varit en överlevnadsstrategi, vilket gör att gränstrakten mellan Sverige och Norge varit central för resandesläkter. Om dessa platser finns en del minnen kvar som bevarats genom berättartraditioner inom

resandesläkterna, av enstaka engagerade inom majoritetsbefolkningen och genom kartarkivens benämningar som saknar de resandes egna kulturella och sociala sammanhang. De resandes egen historia är i det här avseendet osynlig. Visionen för projektet var att synliggöra ett dolt kulturarv genom att rita om kartan och ge resandefolket samt dess kultur sin rätta plats i historien och samhället. Målsättningen var att inventera, dokumentera och digitalt publicera fyrtio platser med anknytning till resandefolket på en webbportal. Projektet önskade stor variation vad gällde typ av platser för att visa på resandekulturens bredd. Webbportal valdes som kanal dels för att platserna skulle kunna vara tillgängliga för besök både digitalt och i verkligheten, dels för att portalen skulle kunna leva vidare och utvecklas efter projektets slut. Webbportalen var även tänkt att fungera som plats för kulturmöten och en arena för det nätverk som skulle byggas upp, där information och aktuella händelser kring resande skulle kunna delas. Målgrupp för webbportalen var allmänheten och i synnerlighet de resande.⁵⁹

Projektet hade även som mål att utveckla ett nätverk med intresserade resande och icke-resande, då det i projektet beskrevs att möten och kulturutbyte mellan olika kulturer var ett egenvärde i sig. Det var resandeföreningarnas önskemål att starta ett nätverk med fokus på resandefolkets kultur och historia. Förslag på vilka som skulle ingå var bland annat Glomdalsmuseet i Norge som är det norska nationella centrumet för resandekultur och andra museer, däribland Try museum på Jylland i Danmark där intressen finns i en tidigare resandeboplat. Inbjudan sändes ut till resandeföreningar i Norge och Sverige, museer i Norge och Sverige, universitet som arbetar på temat resande och enskilda intresserade personer. Målet var att nätverket skulle träffas fem gånger under projektiden.⁶⁰

Hur projektet organiserades

För att nå projektets målsättningar beskrevs samarbetet mellan museerna och resandeföreningarna som avgörande. Dessutom beskrevs majoritetssamhället, däribland hembygdsföreningar och historielagens medlemmars delaktighet som en viktig faktor. Att sökandet efter

⁵⁸ Halden Historiske Samlinger & Bohusläns museum. 2010.

⁵⁹ Halden Historiske Samlinger & Bohusläns museum. 2010.

⁶⁰ Halden Historiske Samlinger & Bohusläns museum. 2010.

information och dokumentationsarbetet i sig öppnade upp för kulturmöten, sågs inom projektet som positivt.

Hembygdsföreningar och historielag var viktiga samarbetspartners för att få fram lokal fakta och lokala berättelser. Allas kunskaper var lika viktiga och betydelsefulla för att projektet skulle lyckas med målsättningen, speciellt de resandes.⁶¹ Projektet leddes av en projektledning som bestod av projektledaren Bodil Andersson, Kristina Lindholm och Svein Norheim.

Projektet hade en styrgrupp och en referensgrupp knuten till sig. Styrgruppen beslutade om övergripande frågor som ekonomi och inriktning. I styrgruppen deltog Bjørn Godin Nikolaysen, Landsorganisasjonen for romanifolket, Fritz Rosendahl och Richard Magito Brun, Kulturgruppen för Resandefolket, Holger Gustavsen, Taternes landsforening och de båda museicheferna Gunn Mona Ekornes, Østoldmuseene, Hans Kindgren, Bohusläns museum samt projektledningen som föredragande. I referensgruppen deltog projektledningen, Anna Gustavsen och Holger Gustavsen från Taternes landsforening, Bjørn Godin Nikolaysen och Trond Rehn från Landsorganisasjonen for romanifolket, Fritz Rosendahl, Richard Magito Brun, Rose-Marie Wallengren och Rosine Rosendahl, från Kulturgruppen för resandefolket, Bo Hazell, författare, Caroline Serck-Hanssen, Glomdalsmuseet (sista året), Kari Norheim, Østoldmuseene/Halden historiske Samlinger (till och med hösten 2012), Mari Østhaug Møystad, Glomdalsmuseet (första året). Glomdalsmuseet ingick i referensgruppen i egenskap av norskt ansvarsmuseum för resandefolket. Referensgruppens möten har varit långa, ibland sträckt sig över två dagar och enligt slutrapporten har de varit utformade som rena arbetsmöten. Både styr- och referensgruppen träffades åtta gånger under projektets gång.⁶² Resande Romers Riksförening som Bohusläns museum arbetat tillsammans med i Snarsmonprojektet var tillfrågade om att delta, men hade till följd av sjukdom inte möjlighet till det.⁶³

Vad som gjordes inom projektet

Inför att platserna besöktes utformades mallar, dels för att informationen om platserna skulle dokumenteras

på samma vis, dels för att kvalitetssäkra insamlingen av uppgifterna. För att få fram information som inte fanns nedskrivet eller för att få fördjupad kunskap kring källmaterialet gjordes intervjuer med resande och med lokalt bosatta. Det utformades ett faktablad om intervjuetodik och av samma anledningar som ovan användes ett intervjuprotokoll.⁶⁴

Projektets första år 2010, inleddes med att utveckla ett nätverk genom att bjuda in gamla och nya kontakter till den första nätverksträffen. På detta sätt spreds även information om projektet. Den första och för året enda nätverksträffen hölls i Dals-Ed under två dagar i oktober på temat »Resandekultur i lokalt och skandinaviskt perspektiv«. Den första dagen var avsatt för styr- och referensgruppsmöten. Den andra av dagarna arrangerades tillsammans med Dals-Ed kommun och var öppen för allmänheten, då deltog sjuttio personer. Under året var det framförallt fokus på kunskapsspridning och marknadsföring av projektet. Webbportalen startades upp som en projektblogg, där utomstående kunde följa arbetets gång under tiden fram tills lanseringen av den färdiga webbportalen.⁶⁵

Under projektets andra år 2011, låg betoningen på inventeringsarbete och intervjuer för att samla in information. Projektledningen tog kontakt med hembygdsföreningar, historielag och enskilda för att samla in information om platserna. På projektbloggen gjordes under året ungefär 200 inlägg. I oktober hölls den andra nätverksträffen i Bullaren, i norra Bohuslän. Nätverksträffen behandlade temat »Rätten till kulturminnena och historien«. Det hölls föredrag av personer som arbetat med andra nationella minoriteters kulturminnen och hur resande framställts i offentliga dokument. Nätverksträffen avslutades med en diskussion om resandefolkets historieskrivning. Ungefär fyrtio personer deltog i träffen som hölls en vardag, varav cirka hälften var resande. Styr- och referensgruppen träffades tre gånger under 2011, varav den ena var i anslutning till nätverksträffen.⁶⁶ Dessutom genomfördes en tre dagar lång studieresa till Danmark då både styr- och referensgruppens medlemmar deltog, sammanlagt tretton personer. Då besöktes flera platser och museer med anknytning till resandefolket för att inhämta kunskap om

61 Halden Historiske Samlinger & Bohusläns museum. 2010.

62 Østfoldmuseene & Bohusläns museum.

63 Bohusläns museum. Internt arbetsmaterial

64 ibid

65 Bohusläns museum. 2011.; Østfoldmuseene & Bohusläns museum.

66 Østfoldmuseene & Bohusläns museum.; Bohusläns museum. 2012A.

Resandekartan

Hem | Historia | Kultur | Språk | Evenemang och lödare | Nyheter | Resandekartan | Kontakt | Få mer

Välkommen till Resandekartan

Här kan du hitta platser som berättar om människors liv, om tilläggen som berättar om människors liv sedan 300 år. Genom platser som tillhör det nationella kulturarvet kan vi berätta om människors liv och om deras plats i tiden.

Klicka på kartan och i sidomenyn för att se mer om platserna.

Senaste platser

-

TATTAREBACKEN ELLENÖ

Tattarebacken i Ellenö var en av de mest betydande tilläggen till Resandekartan som grundades 1818.
-

STYKKENSLETTA SLITU

Vad byggdes det? Mitt namn blev aldrig som någon plats i de kungliga Plats-platser på Wållandsletta i Slitu utan det är namnet på ett tillägg.
-

SKOGARBACKEN VALBO

Skogarbacken var tilläggsplatsen till Skogstugan. Vagnen skapades som ett av de första tillägg.
-

MORSTANGSLETTA

Platserna var tilläggsplatser till Skogstugan. De var egentligen tilläggsplatser till Skogstugan som ett tillägg.
-

MYRÅSBERGET SLITU

Tilläggsplatsen till Myråsberget, tilläggsplatsen till Skogstugan som ett tillägg till Skogstugan.

Nyheter

2018-08-01
Intresse för kollektionsutställningen
Det var som vanligt för Resandekartan. Enligt utställningsplanen i Skogstugan som är ett av de mest betydande tillägg.

2018-07-10
Konstutställning i Skogstugan
Adressen var till Skogstugan som är ett av de mest betydande tillägg till Resandekartan. Tilläggsplatserna...

2018-07-01
Ruthsättning av "Vandringens riktning"
Det var som vanligt för Resandekartan. Enligt utställningsplanen i Skogstugan som är ett av de mest betydande tillägg.

2018-06-15
När glöde över stetta
Konstutställning i Skogstugan som är ett av de mest betydande tillägg till Resandekartan. Tilläggsplatserna...

2018-06-01
Resandes Måltid
Det var som vanligt för Resandekartan. Enligt utställningsplanen i Skogstugan som är ett av de mest betydande tillägg till Resandekartan. Tilläggsplatserna...

Del den här sidan

Facebook | Twitter | LinkedIn | RSS | 100 platser på delat

Resandekartans webbplats; resandekartan.se resandekartan.no.

resandekulturens historia i Danmark. Det hölls även ett föredrag om projektet »Den skandinaviska resandekartan« och utgrävningarna på Snarsmon för allmänheten på Try museum.⁶⁷

Den tredje nätverksträffen hölls i mars på Bohusläns museum i Uddevalla på temat »Familjen i fokus«. Utifrån temat om familjen och dess betydelse för resandefolket togs släktforskning ur olika perspektiv upp. Denna nätverksträff sammanföll med invigningen av Bohusläns museums nya utställning om resandefolket. Utställningen utgör det tredje projektet och kommer att behandlas som ett eget avsnitt nedan. På temat Resandefolket (minst) 500 år i Skandinavien och med det officiella firandet av detta hölls den fjärde nätverksträffen i Dals-Ed i september 2012. Vid denna nätverksträff uppmärksammades att resandefolket levde i Skandinavien i minst 500 år och platsen Skojareberget invigdes som besöksmål. Skojareberget hade inventerats inom projektet under det föregående året och längs en vandringsled sattes informationsskyltar upp, finansierade av Dals-Ed kommun och Länsstyrelsen i Västra Götaland.⁶⁸ Styr- och referensgruppen träffades två gånger under 2012. I februari låg styrgruppsmötet i anslutning med referensgruppsmötet, både mötena hölls i Halden. Referensgruppen hade sitt andra möte i juni, också i Halden. Styrgruppen hade sitt andra möte i september, i anslutning till nätverksträffen i Dals-Ed. Det gjordes också under 2012 ungefär 200 inlägg på projektbloggen.⁶⁹

Under 2013 avslutades projektet i och med lanseringen av webbplatsen. Den sista nätverksträffen hölls på Fredrikshald teater i Halden i april 2013. Temat för träffen var »Resandefolkets kulturminnen på plats« och då lanserades den färdiga webbplatsen med karta och information om platserna. Dagen innehöll en presentation av deltagarna, om hur arbetsprocessen sett ut och en diskussion om hur resandefolkets kulturarv kan spridas. Inbjudna gäster som deltog i diskussionen var bland annat en representant för Norskt kulturråd, den svenska riksantikvarierna, resandeföreningar, hembygdsföreningar och andra museer. Till lanseringen hade den tidigare projektbloggen blivit en hemsida med ett helt nytt utseende och innehåll. Webbplatsen är tvåspråkig, på svenska och norska. Vid projektslutet var 41 platser

publicerade på webbplatsen.⁷⁰ Under projektets sista år träffades styr- och referensgruppen två gånger respektive en gång. I slutet på januari hölls styr- och referensgruppsmöten i anslutning till varandra på Bohusläns museum. Referensgruppsmötet pågick i två dagar. Inför projektavslutningen hölls ett styrgruppsmöte där projektets framtid diskuterades och det gjordes även en projektutvärdering. I den framkom att samarbetet hade fungerat bra och nätverket har spridit samt skapat ny kunskap. Dokumentationen av platserna och resultatens återgivning i en webbplats är deltagarna nöjda med. Mindre bra var att det var mycket administrativt arbete, det saknades tid och att det hade behövts mer resurser. I fortsättningsprojektet beskrivs det som viktigt att arbeta med fortsatt upplysning, att behålla tilliten mellan de deltagande parterna och att fortsätta det goda samarbetet.⁷¹

Även inom detta projekt har det publicerats ett antal artiklar skrivna av museianställda och resandeföreningar, utöver det har det hållits föreläsningar och seminarier. Över trettio föredrag och insamlingsträffar hade anordnats, framförallt i Sverige. Projektet har även uppmärksammats i media.

Reflektion

Sammantaget beskrevs nätverksträffarna som viktiga för skapandet av legitimitet och erkännandet av Resandekartan, det vill säga projektets mål och tillvägagångssätt, hos resandefolket. Vid projektets slut hade de deltagande parterna, det vill säga museerna och resandeföreningarna beslutat att fortsätta arbeta tillsammans för att sätta fokus på resandefolket och på så sätt skapa fler kulturmöten. Då samarbetet inom projektet var avvaktande till en början till följd av de många kulturmöten som uppstod, beskrevs studieresan till Danmark haft en stor inverkan. Då kom osäkerheten kring deltagarnas engagemang och motiv att överbryggas. Tack vare resan till Danmark fick deltagarna möjlighet att lära känna varandra och då skapades ett ömsesidigt förtroende.⁷²

⁶⁷ Andersson & Lindholm.

⁶⁸ Östfoldmuseene & Bohusläns museum.

⁶⁹ Bohusläns museum. Internt arbetsmaterial

⁷⁰ Östfoldmuseene & Bohusläns museum.

⁷¹ Bohusläns museum. Internt arbetsmaterial

⁷² Östfoldmuseene & Bohusläns museum.

Möt Resandefolket!

Arbetet med utställningen Möt Resandefolket! pågick under hösten 2011 och våren 2012, det vill säga parallellt med Den skandinaviska resandekartan. Utställningen är framarbetad av Bohusläns museum och representanter från Kulturgruppen för resandefolket, tillsammans med material från Resande Romers Riksförenings studiecirkel.

Bakgrunden till utställningen var önskan om att producera något beständigt som visar resandefolkets kulturarv och historia, och på så sätt bryta marginaliseringen. Utställningen skulle representera minoritetsgruppen resandefolket och placeras i Bohusläns museums basutställning Gränsland. Det skulle ge resandefolkets dolda kulturhistoria sin rättmätiga plats i Bohusläns historia, på Bohusläns museum. Resandefolkets historia är en del av vår historia och kulturarv. Det är också så den presenteras för besökarna, såväl resande som majoritetsbefolkningen, på Bohusläns museum. Utställningen Möt Resandefolket! arbetades fram under arbetsnamnet Resande i gränsland då utställningen skulle bli en del i basutställningen Gränsland.

Hur projektet organiserades?

Projektet inleddes med att all den personal på museet som på något sätt skulle arbeta med utställningen åkte på ett studiebesök till Glomdalsmuseet i Norge och delar av samma grupp åkte också till Snarsmon. Glomdalsmuseet har sedan år 2006 utställningen Latjo Drom som visar taternes/romanifolkets historia och kultur i Norge vilken är utarbetad tillsammans med representanter från taternes/romanifolket. Syftet med resan var att lära om resandefolket och hämta inspiration till den egna utställningsproduktionen.

För att producera utställningen på Bohusläns museum bildades en fokusgrupp som även kallats för arbetsgrupp. I den ingick fyra representanter från museet och sju från Kulturgruppen för Resandefolket. Från museet deltog Kristina Lindholm, Anna-Lena Segestam Macfie, Annika Engström och Marika Russberg. Från Kulturgruppen för Resandefolket deltog Rose-Marie Wallengren, Rickard Magito Brun, Rosine Rosendahl, Fritz Rosendahl, Marie Johansson Bergman, Peter Johansson och Marita Martinelle Taikon. Resande Romers Riksförening var tillfrågad om att delta men avböjde med hänsyn till sjukdom, att vara med.

Utställningsytan var på förhand bestämd av de praktiska förhållandena på museet. Den ytan kom oväntat under projektets gång att växa till att bli dubbelt så stor, vilket skapade nya förutsättningar och möjligheter. Bohusläns museum hade ansökt om medel från flera institutioner till utställningsproduktionen men fick endast medel till en klimatmonter för järnföremålen. Utställningen är därför producerad med en liten budget. Utställningens innehåll har gemensamt diskuterats fram under mötena. Det har hållits fyra arbetsgruppsmöten då hela arbetsgruppen närvarat och tre möten då museipersonalen träffats internt. Under de interna mötena har museipersonalen arbetat vidare med utställningen utifrån arbetsgruppens diskussioner. Utöver detta har telefonsamtal, diverse möten och intervjuer hållits i samband med materialinsamling.⁷³

Vad som gjordes inom projektet

Vid första mötet med arbetsgruppen presenterades deltagarnas roller, både museipersonalens och representanterna från Kulturgruppen för resandefolket. Museipersonalen presenterade sina idéer och sitt förslag om att bygga utställningen efter tre teman, Snarsmon, Resandekartan och Resande i gränsland. Idéerna diskuterades under mötet och även ett flertal andra ämnen som kretsar kring ämnesområdet. Kulturgruppens representanter blev visade bakom kulisserna på museet, både museets personalutrymmen och magasinerna för samlingarna. De efterkommande mötena berörde föremål att visa i utställningen, diskussion kring ämnen och berättelser att ta upp, utställningstexter och invigningen. Det var viktigt från de resandes sida att utställningen skulle ha en positiv grundton, att resandefolket och kulturen har levt vidare trots den mörka historien. Utställningen består av tre delar, en som berättar om utgrävningarna av Snarsmon, en om platser som ingår i Den skandinaviska resandekartan och en om resandefolkets livsvillkor och försörjning. Resandefolket är som många andra grupper, en heterogen grupp och utställningen har försökt att fånga in så många aspekter så möjligt. De två pulpetböckerna har varit viktiga verktyg för att spegla heterogeniteten. Den ena pulpetboken handlar om resandes egna berättelser och den andra om artisteri samt cirkus. Invigningen av utställningen skedde i mars 2012, i samband med en nätverksträff inom Den

⁷³ Bohusläns museum. Internt arbetsmaterial.

skandinaviska resandekartan. Hans Kindgren, Kristina Lindholm, Richard Magito Brun och Alex Bergström, ordförande i Västra Götalandsregionens kulturnämnd höll tal. Ralf Novak Rosengrens trio spelade liksom föreställningen Resandeblood och det visades även resandehantverk. Invigningen var välbesökt, uppskattningsvis kom 300 personer varav 200 resande. De resande som kom till invigningen var från både Sverige och Norge.

Inom projektet höll Richard Magito Brun från Kulturgruppen för Resandefolket, i en kompetensutbildning på en av museets personaldagar. Det har även arrangerats föredrag med olika teman om och av resandefolket för allmänheten. Museipersonalen såväl som resande har hållit i guidade visningar av utställningen för allmänheten.⁷⁴ Till Bohuslän årsbok 2012 skrevs ett kapitel med namnet »Möten med Resandefolket«. Kapitlet som är skrivet av Kristina Lindholm handlar om personer som återfinns i utställningen och mer övergripande om resandefolkets historia, livet och mötena på vägarna.⁷⁵ I och med att utställningen producerades kom information att publiceras på Bohusläns museums hemsida om själva utställningen, om resandefolkets ursprung, kultur och om resandekartans arbete med att sätta resandefolkets kulturminnen på kartan.⁷⁶

Det hölls en återträff med arbetsgruppen en månad efter invigningen. Då gjordes en mindre utvärdering för att fånga upp synpunkter och reflektioner kring samarbetet samt resultatet, själva utställningen. Det pratades i arbetsgruppen om förväntningar och farhågor som deltagarna kände inför samarbetet eller utställningen. I utvärderingen kom det fram att de resande inte hade haft några farhågor men att museipersonalen hade varit oroliga med tanke på alla förväntningar som fanns på utställningen. För museipersonalen har det varit svårt att hinna med och att få in alla aspekter. Förväntningarna som fanns var stora och positiva bland resandefolket. Det pratades också kring vad deltagarna var mest respektive minst nöjda med. Det var viktigt att utställningen inte bara förmedlade det negativa. Det fanns inga fördomar med i utställningen utan det är det positiva som har lyfts fram. Att den visar resandes vardagsliv och inte är en sammanställning av den mörka historien är deltagarna nöjda över. Det förtroendet som

fanns i arbetsgruppen var viktigt under arbetsprocessen. Med utställningen framhålls att historia har skrivits och att den nu kan fungera som en utgångspunkt. Det hade inte framkommit några negativa reaktioner om utställningen bland resandefolket, inte heller om den lilla ytan.⁷⁷

Museipersonalen genomförde även en egen intern utvärdering av utställningsprojektet. Då deltog Annica Engström, Kristina Lindholm, Marika Russberg, Sofie Henryson Rudvall, Håkan Larsson och Peder Lindblom. Det diskuterades då kring arbetsprocessen, utställningen, byggprocessen, organisation, tidsplan, resurser, invigningen och vad som var kvar att göra. Från den interna utvärderingen framgår att resan till Glomdalsmuseet då alla deltog och fick ta till sig ämnet i början av processen var viktig. Det ansågs också viktigt att det var en mindre grupp från museet som arbetade tillsammans i projektet, i vilken personalen kunde hjälpas åt och stötta varandra. Att vara delaktig i hela processen tyckte alla var bra. Formgivaren Annica Engström var glad och nöjd över att ha varit med på alla träffar med arbetsgruppen och fått tagit del av alla diskussioner. Det gav insyn i helheten. Håkan Larsson och Peder Lindblom som var tekniker träffade deltagarna först när bygget av utställningen var igång. Att arbeta med en arbetsgrupp var bra och det gällde att gå in för det, även om det var resurskrävande med många möten. All museipersonal tyckte att det var för lite tid, speciellt när utställningsytan under projektets gång blev större. Det sågs som viktigt att ha tid i projekt liknande detta. Det var ett roligt arbete men krävande. Resanderepresentanterna i arbetsgruppen la också ner mycket tid och det var roligt att de var nöjda med utställningen. Det troddes att arbetsgruppen fungerat bra för att deltagarna kom från samma förening och kände varandra sedan tidigare. Arbetsgruppens engagemang sades vara anledningen till att museipersonalen orkade med arbetet. Mötena kändes bra och de var inte styrda, utan de blev som de blev. Museipersonalen tyckte det var viktigt att visa resanderepresentanterna respekt och lyssna till deras idéer, varav flertalet användes i utställningen. Invigningen var bra, även om det var beklagligt att invigningstalaren Alex Bergström blandade ihop begreppen resande och romer. Det var roligt med stor uppslutning från museets egen personal och att så många resande kom. Kristina Lindholm

⁷⁴ Bohusläns museum. Internt arbetsmaterial

⁷⁵ Lindholm, 2012.

⁷⁶ Bohusläns museum. Odaterad B.

⁷⁷ Bohusläns museum. 2012B.

Fritz Rosendahl, Kulturgruppen för resandefolket, visar tillverkning av en visp i samband med invigningen av utställningen Möt resandefolket!.

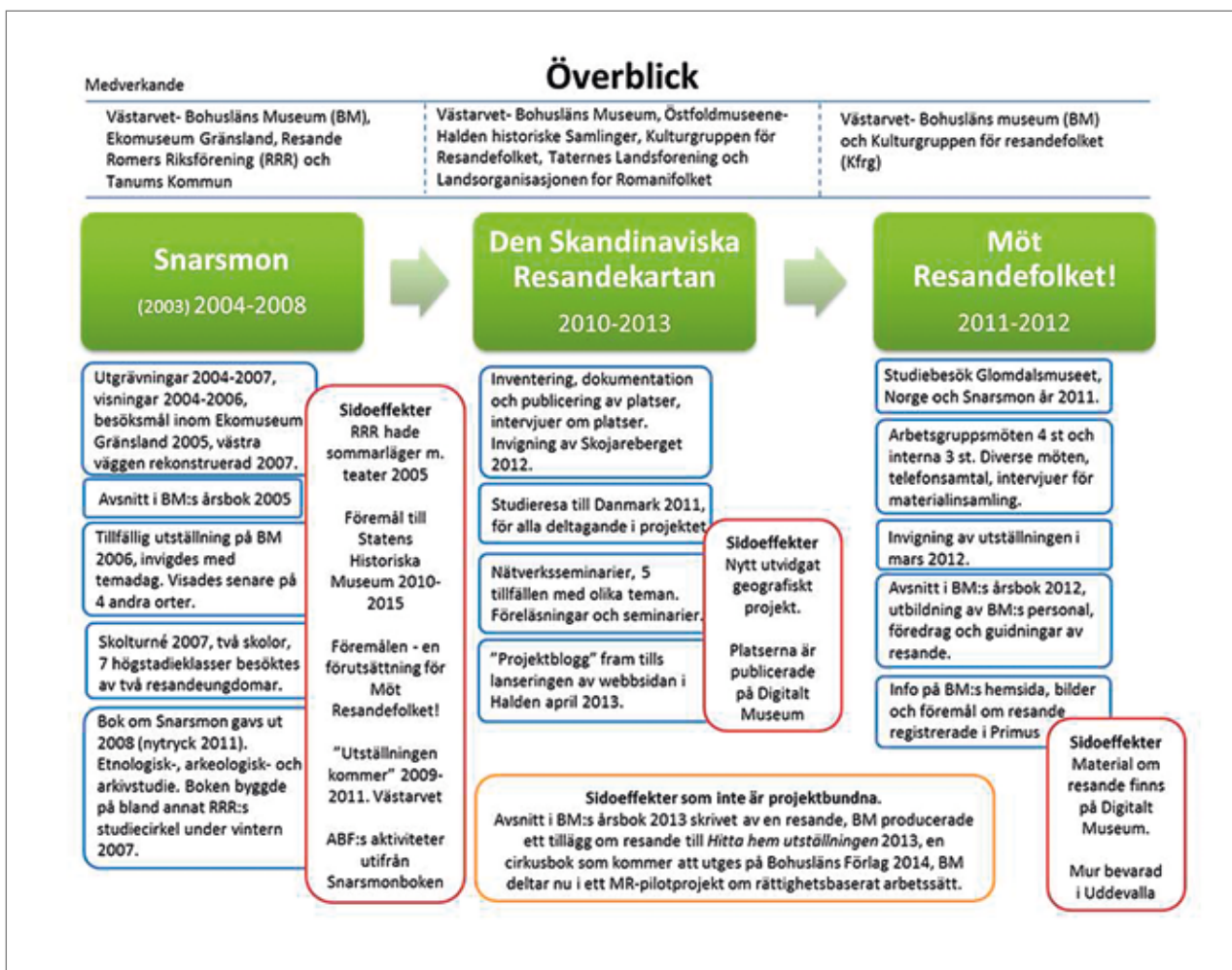
Foto Annika Engström, Bohusläns museum.

framhåller att hon har fått kämpa för att få till ett externt engagemang och medel till produktionen av utställningen. I den interna utvärderingen fanns det med förslag för framtiden. Det var bland annat att texten i utställningen även skulle finnas på romani. Museet skulle även kunna arrangera temadagar, föredrag och andra aktiviteter kring utställningen. Det fanns även ett förslag på att göra en katalog vari föremålen i utställningen skulle beskrivas och att den skulle kunna finnas till försäljning.⁷⁸

⁷⁸ Bohusläns museum. Odaterad c.

Reflektion

Utställningsprojektet var i relation till de föregående projekten ett kortare projekt, det pågick ungefär bara ett halvår. På den tiden har utställningen utarbetats, fyllts med innehåll och byggts upp. Projektet har haft givna ramar gällande utrymme och resurser men har i övrigt varit ett öppet projekt. Slutredovisningen av projektet och resultatet är utställningen *Möt Resandefolket!* på Bohusläns museum.

Överblick av projekt, aktiviteter och effekter.

Effekter

Effekterna som presenteras grundas på det material som utgjort underlag för utvärderingen och på de intervjuades identifierade effekter. De förväntade effekterna inleder varje projektavsnitt.

Snarsmon

De förväntade effekterna var att den arkeologiska undersökningen förväntades ge värdefull och ny kunskap om området, vilken typ av bebyggelse det innehållit och när i tiden området varit bebott. Sammantaget skulle det ge en bild av hur området nyttjats i historisk tid, bidra till historieskrivningen om en »okänd« bosättning och om utmarksbebyggelse. En restaurerad husgrund förväntades skapa en förståelse för platsens tidigare invånare. Det förväntades att arbetet tillsammans med resandeföreningar och lokalt engagerande skulle belysa minoritetens geografiska och sociala ställning, för att på så sätt också öka förståelsen för minoriteter samt randkulturer. Kring den etnologiska generationsinriktade undersökningen var den förväntade effekten att skillnaderna i attityder, kunde bidra till en ökad förståelse för platsens historia och befolkning.⁷⁹

De observerade effekterna från Snarsmonprojektet är att utgrävningarna på Snarsmon har gett en god bild av området. Det var tre husgrunder som undersöktes. Ett större bostadshus som var ett ingrävt jordhus med kallmurade väggar, ett mindre bostadshus som var delvis ingrävt samt en enkel brädklädd byggnad som tolkats som ett kollektivt kök. I bostadshuset hittades dels personliga saker som skodelar, knoppen till en hattnål, dels bruksföremål som glas och porslin. En pinntång vittnar om att någon ägnat sig åt skomakeri. Det har hittats tolv husgrunder i området och det kan finnas fler som är dolda. Det har framkommit att de som byggt upp husen inte behövde ha specialkunskap i murning. Stenarna som har använts kunde bäras av en till två personer och byggandet krävde bara handkraft. Detta kunde sägas efter en undersökning som gjordes i samband med att den västra husväggen rekonstruerades år 2007. De hittade fynden tros ha lämnats kvar när resandefamiljerna lämnade Snarsmon. De fynd som gjorts visar på 1800-tals hushåll med bättre standard än vad själva

husgrunderna antyder, de speglar inget välstånd men inte heller motsatsen. Alla de fyra arkeologiska grävningssåren har genomförts med resande. Mötet mellan arkeologer och icke-arkeologer i ett gemensamt arbete var spännande och lärorikt för båda parterna. Det diskuterades olika tolkningar av hur husen hade använts och värmts upp.⁸⁰ Den lokala generationsinriktade attitydundersökningen genomfördes aldrig. Den äldre respektive yngre generationens olika attityder är därmed inte fastlagda, utan är en känsla hos de som deltog i projektets utgrävningar. Denna aktivitet tas upp i kapitlet Deltagarprocessernas roll och betydelse.

Det fortsatta samarbetet tillsammans med resandefolket och resultaten av det, efter Snarsmonprojektet i Den skandinaviska resandekartan och utställningen Möt Resandefolket! är effekter av Snarsmonprojektet.

Från intervjuerna

Till följd av Snarsmonprojektet har Bohusläns museum blivit mer känt bland resande och icke-resande i olika sammanhang som hört talas om den arkeologiska undersökningen, både i regionen och i resten av Sverige. Det har enligt Lars-Erik Hammar, projektledare de första åren, blivit en del »knepiga« effekter. Han ger exempel på att Polishögskolan i Stockholm behövde litteratur och att boken om Snarsmon då nådde en ny målgrupp.⁸¹ Boken har även använts som kurslitteratur på Stockholms Universitets arkeologiutbildning under tre år.⁸² Att Länsstyrelsen som statlig myndighet finansiellt bidrog till att göra besöksmål av Snarsmon bidrog till att det öppnades dörrar som markerade att historien är accepterad att berätta om. Samarbetet med resandeföreningen beskrevs ha varit en viktig del i effekternas uppkomst.

Jag är övertygad om att samarbetet med de resande varit avgörande för att vi fått så många ringar på vattnet. Visserligen hade vi kunnat arbeta med några av frågorna ensamma men inte så länge. Det måste ses som ett gott betyg att de inte uppfattar

79 Bohusläns museum. 2003.; Bohusläns museum. Internt arbetsmaterial.; Bohusläns museum. 2006.

80 Lindholm. 2005, 2006, 2007, 2008.

81 Muntlig källa, Lars-Erik Hammar

82 Bohusläns museum. Internt arbetsmaterial.

*Hans Manneby, Bohusläns museum och Michell Alfedsson, Resande romers riksförening inviger besöksmålet Snarsmon 2005.
Foto Lars-Erik Hammar, Bohusläns museum.*

att vi filmar ett intresse utan att vi faktiskt varit intresserade. Som sagt, annars hade ju inte samarbetet fortsatt, tror jag.

Lars-Erik Hammar, projektledare⁸³

Kristina Lindholm arkeolog och projektledare, nämner ett flertal effekter av vilka ett sommarläger och artikel i årsbok är relaterade till Snarsmon, men även utställningen Hitta hem omnämns. De här sakerna kommer att tas upp i avsnittet sidoeffekter. Vidare menar Kristina Lindholm som är den enda som varit delaktig i alla tre projekten, att all museets verksamhet med resandefolket har sitt ursprung i utgrävningarna på Snarsmon. Snarsmon beskrevs som biljetten vidare tack vare att utgrävningarna fick stor uppmärksamhet och fungerade bra. Att utgrävningarna och samarbetet med Resande Romers Riksförening fortsatte och att de jobbade vidare år efter år. Det har visat att Bohusläns museum är en intressant samarbetspartner och det gav förutsättningar att kunna fortsätta arbeta tillsammans med resandeföreningar.⁸⁴

Christer Magnusson från Resande Romers Riksförening som deltog på utgrävningarna, instämmer i att Snarsmon var starten på all fortsatt verksamhet mellan Bohusläns museum och resandefolket. Genom Snarsmonprojektet har nu resandefolket kommit fram och allmänheten har fått möjlighet att lära om resandes historia och läsa om den i boken Snarsmon – resandebyn där vägar möts.

Utan Ronny, om han inte hade startat detta då hade vi stått här utan att det hade hänt någonting

Christer Magnusson, Resande Romers Riksförening⁸⁵

Ronny Magnusson var ordförande i Resande Romers Riksförening och bror till Christer samt mycket engagerad i Snarsmonprojektet samt dess utveckling.

Den skandinaviska resandekartan

Det fanns inga angivna förväntade effekter i projektplanen för Den skandinaviska resandekartan. I beviljningsbrevet för Interreg Sverige-Norge ansökan, åter-

finns två långsiktiga effekter. Det är att Den skandinaviska resandekartan, det vill säga webbportalen lever vidare och utvecklas genom Östfoldmuseene driftsansvar. Den andra effekten är att det uppbyggda nätverket lever vidare och möts en gång varje år och för detta har Östfoldmuseene samt Glomdalsmuseet ansvaret.⁸⁶

De observerade effekterna är bland annat, att det har skapats en mötesplats där kunskap och nyheter kring resandefolkets kulturminnen förmedlats. Träffarnas olika teman inom nätverket har förmedlat en bred bild av resandefolkets kultur. De som deltagit har varit resande, icke-resande, representanter från museer, myndigheter och forskare. Möjligheten för alla deltagarna att mötas på andra håll får anses begränsad. Webbportalen har blivit en plats för besökare som söker information om resandefolket. Genom projektets organisering har ett samarbete utanför projektet upprättats mellan svenska och norska resandeföreningar. Mötet mellan de norska och svenska resandeföreningarna beskrevs som mycket betydelsefullt. Projektets deltagare hade vid projektets slut planerat för en fortsättning av den skandinaviska resandekartan tillsammans med Örebro läns museum, Värmlands museum och Glomdalsmuseet.⁸⁷ Denna effekt var inte förväntad och definieras då mer som en sidoeffekt. Under sidoeffekter skrivs mer om fortsättningen på projektet.

Möt Resandefolket!

Det fanns inga uttryckta förväntade effekter i projektdokumentationen för utställningsprojektet. Att det inte återfinns uttryckta förväntade effekter komplicerar arbetet med att besvara och resonera kring effekter i relation till de två senare projekten. Om eventuella observerade effekter hade kunnat vara förväntade eller om de är sidoeffekter blir svårare att avgöra då det saknas ett underlag att relatera till.

Slutredovisningen av detta projekt består av utställningen och det finns inga skriftliga effekter dokumenterade. För det här projektet kommer effekterna enbart att hänföras från vad som framkommit på intervjuerna.

⁸⁶ Interreg Sverige-Norge. 2010.

⁸⁷ Östfoldmuseene & Bohusläns museum.

⁸³ Muntlig källa, Lars-Erik Hammar

⁸⁴ Muntlig källa, Kristina Lindholm

⁸⁵ Muntlig källa, Christer Magnusson.

Från intervjuerna, Den skandinaviska resandekartan och Möt Resandefolket!

De två senare projektens effekter presenteras gemensamt då de pågick parallellt och de intervjuade deltagarna från Kulturgruppen för resandefolket deltog i båda projekten. När det gäller de föredrag som anordnats under hela tioårsperioden och nätverksträffarna inom Resandekartan så får det här citatet tala.

Det är klart att föredrag och så vidare har bidragit till att varje gång är det några fler som får veta lite mer om en stor grupp som har varit osynliggjord. Så bara det är ju en bra sak och det gäller även museer, jag har försökt prata mycket i museisammanhang.⁸⁸

Kristina Lindholm, arkeolog och projektledare

För Kulturgruppen för Resandefolket har samarbetet med Bohusläns museum gett uppmärksamhet som mycket sannolikt kan ha bidragit till nya samarbeten. Kulturgruppen har idag många pågående projekt, samverkar och har uppdrag för ett flertal olika aktörer och organisationer. Deltagandet i projekten har lett till ny triangelsamverkan som bygger på det ursprungliga samarbetet med Bohusläns museum. Som exempel ges när Kristina och Richard deltog på SKL:s kulturkonferens i Luleå år 2012. Den mediala uppmärksamheten kring Kulturgruppen och av det integrerade samarbetet med Bohusläns museum beskrevs ha höjt intresset för folkgruppen. Det kan hjälpa till att bryta fördomar om att resande inte är kompetenta, men även att resandefolket finns och har en roll att spela i samhället.

Man kan säga att de här projekten som vi drivit tillsammans med Bohusläns museum är en bit av ett större mönster. Detta är ju också någonting som har fått uppmärksamheten i till exempel museivärlden men också hos regioner, landsting och kommuner att det här är en viktig fråga. Så det har fått den sidoeffekten, att andra typer av samverkan som inte har något formellt samband med just dessa projekt har kommit till stånd och vuxit fram.⁸⁹

Richard Magito Brun, Kulturgruppen för resandefolket

⁸⁸ Muntlig källa, Kristina Lindholm

⁸⁹ Muntlig källa, Richard Magito Brun.

Under intervjun sa Richard också att de nya samarbetena, de har blivit ringar på vattnet som nästan överskuggar effekterna av de centrala projekten, med avseende på uppmärksamheten. En annan effekt av samarbetet är att fler resande vågat öppna sig och tala om att de är resande. Museet ger människor genom utställningen någonting att titta på och flera gånger om de vill.

Jag vet dom resande som har varit där två, tre gånger, till slut så har dom börjat öppna sig. Dom ser att den här skräcken över att stänga dörren, den börjar öppnas lite. Den väcker upp folk.⁹⁰

Rose-Marie Wallengren, Kulturgruppen för resandefolket

Allt som väcker liv kring museet, att folk och även barn får möjlighet att se utställningen, att folkgruppen finns och att folk vågar komma fram och säga att de är resande, det betyder allt enligt Rose-Marie Wallengren.⁹¹ Den skandinaviska resandekartan har inneburit att svenska och norska resande träffats och knutit kontakter vilket kanske inte hade skett under den här perioden annars. Mötesplatsen som skapades genom projektet och deltagarprocessen har inneburit en viktig kontaktbit, då de resande som deltog hittat sina gemensamma rötter på nytt.⁹² En effekt som Fritz och Rosine Rosendal lägger stor vikt vid är att samarbetet har inneburit att de träffat väldigt många trevliga människor. Det har varit roligt att träffas med jämna mellanrum, vilket de menar att de saknar nu när projektet är över. Samtidigt menar Fritz och Rosine att de har ett samarbete, fast det inte finns något formellt projekt att samarbeta kring. Det är gemenskapen som finns kvar och som inte försvinner när projektet avslutas.⁹³

För Bohusläns museum har det också betytt uppmärksamhet, de har varit pionjärer när det handlar om verksamheten med resandefolket. De har arbetat tillsammans kring ett tema som har varit försummat och det gör att andra museer är nyfikna på vad Bohusläns museum har gjort.⁹⁴

⁹⁰ Muntlig källa, Rose-Marie Wallengren

⁹¹ Muntlig källa, Rose-Marie Wallengren

⁹² Muntlig källa, Rose-Marie Wallengren

⁹³ Muntlig källa, Fritz och Rosine Rosendal.

⁹⁴ Muntlig källa, Richard Magito Brun.

För Bohusläns museum är en effekt, som jag inte vet om personalen i övrigt har förstått, men att Uddevalla museum pratas det om bland resandekretsar i Sverige. Dom har en utställning, dom har jobbat med det här och dom tar väl emot oss.⁹⁵

Bodil Andersson Östfoldmuseene, etnolog & projektledare

Det har, med Bodils egna ord uppstått en sådan »cred effekt« som kanske inte alla på museet har uppmärksammat. Denna bild förstärks av andra intervjuade, att många resande har åkt till museet och tittat på utställningen. Att utställningen har hjälpt till att tydliggöra resandefolket och också väckt intresse bland dem som inte är resande. Att besökare kanske sedan går in på internet för att söka mer information och där finns då Den skandinaviska resandekartan.⁹⁶

En effekt som återkommer inom varje projekt är att det har genererat ny kunskap till museerna och museipersonalen. Kunskapen handlar om samarbeten, resandekulturen, om minoriteter och minoritetslagstiftning. Att museerna kan arbeta med andra typer av grupper, än hembygdsföreningar som det sedan länge arbetas tillsammans med. Att det finns fler och nya grupper att samarbeta med och att arbetet kan ske på ett djupare sätt. Det har lett till en större medvetenhet inom organisationerna.⁹⁷

En del av mina kollegor har insett att man inte kan säga att man jobbar med mångfald genom att låna in en utställning som har ett mångfaldsperspektiv.⁹⁸

Bodil Andersson Östfoldmuseene, etnolog & projektledare

En del effekter kan ses vara av mer praktiskt innebörd, som att det i samlingarna finns nya föremål som är kopplade till resande, både hos Bohusläns museum och i Haldens historiske samlinger. Att det finns berättelser och intervjuer med resande sparade i arkiven. När de nya föremålen skulle hanteras behövde de kategoriseras på så sätt att de kunde kopplas samman med resandefolket och detta har även gett upphov till ett nytt ämnesord, »nationell minoritet«. Detta ämnesord

bidrar till att resande blir synliga i samlingarna och visar att de finns. Denna effekt till följd av utställningsprojektet har även gett upphov till en sidoeffekt, vilken beskrivs i nästa avsnitt.⁹⁹

Sidoeffekter

Varje projekt har som tidigare nämnt ett antal sidoeffekter knutna till sig, det är aktiviteter eller händelser som inträffat till följd av projektets aktiviteter och resultat.

För Snarsmonprojektet har ett antal sidoeffekter pekats ut med hjälp av både materialet och intervjuerna. Till följd av utgrävningarna har en diskussion tagit fart om hur utvecklandet av kulturmiljöarbetet ska gå till. Vad som ska bevaras och visas upp med hänseende till minoriteter samt representativitet.¹⁰⁰

Till följd av utgrävningarna på Snarsmon 2004 anordnade Resanderomers riksförening 2005 ett sommarläger för resandeungdomar på en plats i närheten. Lägre avslutades med en teaterföreställning för allmänheten på Bullaregården.

ABF anordnade ett flertal studiecirkel som behandlade kultur, historia och identitet, med Snarsmonboken som grund för studiehandleddningen.¹⁰¹ Till Snarsmonprojektet kan den utställning knyts som Västarvet producerade inom enheten *Utställningen kommer*.¹⁰² Utställningen *Jag har resande i mitt hjärta* producerades år 2009 i samarbete med Bohusläns museum. Den turnerade under följande år i samarbete med ABF och Bennie Åkerfeldt samt Pelle Jageby med deras föreställning *Resandeblood*. »Utställningen kommer« besökte sammanlagt sjutton platser och sågs under perioden mars 2010 till juni 2012 av drygt 24 700 personer. 678 skolungdomar tog del av det pedagogiska programmet. Föreställningen *Resandeblood* var ett »extraerbjudande« som kunde bokas i samband med öppning av utställningen eller under utställningsperioden. I varje kommun som utställningen besökte blev den uppmärksam i lokala tidningar.¹⁰³ På Historiska museet i

99 Muntlig källa, Bodil Andersson, Anna-Lena Segestam Macfie

100 Muntlig källa, Kristina Lindholm

101 Bohusläns museum. Internt arbetsmaterial

102 Det är ett koncept som bygger på att utställningen turnerar runt i Västra Götalandsregionen i samverkan med kommunerna. Till utställningen är det knutet ett pedagogiskt program som riktas till barn och ungdomar. (Västarvet.)

103 Västarvet. 2009.

95 Muntlig källa, Bodil Andersson

96 Muntlig källa, Rose-Marie Wallengren. Muntlig källa, Fritz Rosendahl.

97 Muntlig källa, Bodil Andersson, Anna-Lena Segestam Macfie.

98 Muntlig källa, Bodil Andersson

Stockholm visas under tidsperioden 2010–2015 föremål från utgrävningarna på Snarsmon i en utställning om Sveriges historia. I montern berättas om Snarsmon som en del av resandefolkets historia i Sverige.¹⁰⁴ Föremålen från utgrävningarna på Snarsmon har inte bara gett upphov till en sidoeffekt, utan kan ses som en förutsättning för utställningen *Möt Resandefolket!*.

För projektet *Den skandinaviska resandekartan* återfinns också sidoeffekter, platserna som finns på webbplatsen är också publicerade på Digitalt museum¹⁰⁵, som finns i både en norsk och svensk version. Platserna har fått en större spridning och resandefolkets kulturhistoria synliggjorts i ytterligare en kanal.¹⁰⁶ Att projektet *Den skandinaviska resandekartan* fortsätter i ett nytt större projekt är en sidoeffekt med hänsyn till att det inte var förväntat vid projektets start. Fortsättningen planerades innan det första projektet var avslutat och nu pågår ett »mellanprojekt« för att planera och organisera inför ett nytt flerårigt Interreg projekt *Resandekartan-berättelsen* under åren 2015–2017. I »mellanprojektet« ingår även Glomdalsmuseet, Värmlands museum och Örebro läns museum.¹⁰⁷

För utställningsprojektet *Möt Resandefolket!* återfinns flera sidoeffekter, när utställningen skulle byggas på Bohusläns museum lämnades det in och införskaffades föremål kopplade till resande och resandekulturen. Flera resande som var delaktiga i projektet lämnade in personliga ägodelar och föremål till museet, för att de ska kunna bevaras och visas upp. Detta material har katalogiserats, dokumenterats och registrerats i museets samlingar. Det innebär att föremålen som är kopplade till resande även det, finns att tillgå på Digitalt museum.¹⁰⁸ En annan sidoeffekt till följd av *Möt Resandefolket!* är att den rosa nallen som finns i utställningen har ett eget kapitel i Katarina Harrison Lindbergh och Dick Harrisons bok, 101 föremål ur Sveriges historia. Då Bohusläns museum fick nominera några föremål ur sina samlingar, kom nallen att bli utvald. Nallen som föremål berättar historien om sin ägare Marie och hennes bror Peters uppväxt under 1960-talet med flertalet

104 Halden Historiske Samlinger & Bohusläns museum. 2010.

105 Digitalt museum är en webbsida som samlar och visar upp ett flertal olika museers samlingar med föremål samt fotografier, vilka är sökbara och tillgängliga för alla med tillgång till internet.

106 Muntlig källa, Anna-Lena Segestam Macfie, Kristina Lindholm.

107 Bohusläns museum. Internt arbetsmaterial.

108 Muntlig källa, Anna-Lena Segestam Macfie, Kristina Lindholm.

fosterhemsplaceringar och om tryggheten som nallen så skänkte. Slutligen att »Suckarnas mur« som förr var en samlingsplats för resande i Uddevalla, har beaktats när ett förändringsarbete nu ska planeras i området, är en följd av att platsens betydelse blev känd inom projektet.¹⁰⁹

Ej projektbundna

Det har även framkommit ett antal sidoeffekter som inte kan knytas till ett enskilt projekt utan som kan ses ha koppling till museets samarbete och verksamhet med resande som helhet. En av dessa sidoeffekter är att utställningen *Hitta hem* togs in och visades på Bohusläns museum. *Hitta hem* är en historisk vandringsutställning som producerats av Stockholms Stadsmuseum och initiativet till utställningen kom från statligt håll i och med Vanvårdsutredningen. Utställningen försöker placera in debatten som uppstod till följd av utredningen i ett historiskt perspektiv. Vandringsutställningen är gjord utifrån barnens perspektiv och berättar utifrån olika teman om upplevelser kopplade till barn- eller fosterhem.¹¹⁰ Att utställningen *Hitta hem* visades på Bohusläns museum under våren 2013 var en följd av arbetet tillsammans med resandefolket och museets kännedom om den behandling som många resandebarn utsattes för, enbart för att de var resande. På Bohusläns museum bestämdes att ett tillägg skulle produceras, som fokuserade på några vuxna resandes berättelser om sin barndom.

Man kan säga att vår, den del som vi gjorde, den var så känslomässigt drabbande så det gjorde att besökarna faktiskt, med hjälp av vår del blev mer intresserad av grundutställningen.

Sofie Henrysson Rudvall utställningsansvarig

Sofie Henrysson-Rudvall som producerade tillägget kom med hjälp av föreningen Resandebarns Rätt, i kontakt med resande som ville vara med och berätta om sina upplevelser och erfarenheter. De som deltog i intervjuerna beskrevs som väldigt öppna med att berätta om sina traumatiska upplevelser och att det fanns en vilja att få dela med sig av det som hänt. Att de som

109 Bohusläns museum. Internt arbetsmaterial.

110 Riksförbundet Sveriges museer. 2011.

deltog i utställningen var öppna under intervjuerna och berättade sina mörka historier för en person från majoritetssamhället som de inte kände, kan ses ha koppling till museets tre projekt tillsammans med resandefolket.

Det finns ju verkligen ett stort förtroendekapital i Bohusläns museum som jag tror har gjort att de har öppnat sig. Dom vet att vi gör mycket, att vi har en basutställning om resande och att vi jobbar kontinuerligt med resandefrågor. Det tror jag bidrog till att dom kände en tillit.

Sofie Henrysson Rudvall, utställningsansvarig

Invigningen planerades i samarbete med de intervjuade, kring invigningstalare, musik och andra programpunkter. Det tillägg som Bohusläns museum producerade fick stor uppmärksamhet och det har följt med vandringsutställningen till ett antal andra museum. I samband med utställningen bjöd museet in till ett möte mellan de resande som deltog och Socialstyrelsen, dessutom höll Göran Johansson, utredare i Vanvårdsutredningen en föreläsning på Bohusläns museum.¹¹¹ Om betydelsen av den här »bonusutställningen« och lärdomen från arbetsprocessen till följd av den säger Sofie Henrysson Rudvall så här:

Att jag lärt mig mer om resandekultur och att [...] det är ingenting man läser in sig på, textmässigt. Man kan inte läsa in sig på resande, man måste jobba med resande. Man måste mötas i verkligheten och då lär man sig. Genom och höra hur resande resonerar kring delar av resandekulturen.¹¹²

Andra sidoeffekter som inte är projektbundna är att ett kapitel i Bohuslän årsbok 2013, *Hästen och Bohuslän* är skrivet av Richard Magito Brun, resande och sekreterare i Kulturgruppen för resandefolket. Artikeln *Hästen*,

hjulet och vägen. Symboler och minnen hos resandefolket handlar om hästens dubbla betydelse för resandefolket.¹¹³ Detta kan också ses ha inträffat till följd av att museet och Kulturgruppen för resandefolket samarbetat i flera år. En bok om resandefamiljers cirkusverksamhet som bygger på arkivmaterial och intervjuer kommer att utges på Bohusläns museums förlag, under år 2014. Författare till denna är Ann-Charlotte Nilsson Eisfeldt, Sonny Eisfeldt och Richard Magito Brun.¹¹⁴ Kristina Lindholm och Richard Magito Brun medverkade på Mänskliga rättighetsdagarna 2012 som anordnades i Göteborg på temat *Vem har rätt till rättigheter?*.

Slutligen, att Bohusläns museum idag deltar i ett MR-pilotprojekt om rättighetsbaserat arbetssätt är till följd av det långvariga samarbetet med resandeföreningarna. Pilotprojektet är startat av Västra Götalandsregionen Rättighetskommitténs kansli som har valt ut tre deltagare, Bohusläns museum/Västarvet, Angereds Närsjukhus och Psykosvårdkedja Nordost.¹¹⁵

Jag tror att de här diskussionerna, arbetet vi hade nu framförallt med utställningen och dom jobben vi har gjort, också haft betydelse för att vi kom med i pilotprojektet kring mänskliga rättigheter som rättighetsenheten jobbar med. Det tror jag och det har ju en väldigt betydelse för museet.¹¹⁶

Kristina Lindholm, arkeolog och projektledare

Det har väl egentligen betytt jättemycket och det är ju det som Kristina och Lasse startade på Snarsmon som är anledningen till att museet blev valt av rättighetskommittén inom det här pilotprojektet med mänskliga rättigheter. Det är jag säker på.¹¹⁷

Marika Russberg, projektledare

¹¹¹ Bohusläns museum. Internt arbetsmaterial.

¹¹² Muntlig källa, Sofie Henrysson Rudvall.

¹¹³ Magito Brun. 2013.

¹¹⁴ Bohusläns museum. 2013.

¹¹⁵ Västra Götalandsregionen. 2014.

¹¹⁶ Muntlig källa, Kristina Lindholm

¹¹⁷ Muntlig källa, Marika Russberg

Deltagarprocessernas roll och betydelse

Med hjälp av intervjuerna beskrivs här hur samarbetet har gått till, hur det har sett ut och hur det har upplevts av de som deltagit. Då samarbetet har sett olika ut inom de respektive projekten, kommer samarbetet i största möjliga mån att redovisas projektvis.

Snarsmon

Bohusläns museum som var initiativtagare till projektet Snarsmon hade önskemål om att få med lokalbefolkningen genom hembygdsföreningar och på så sätt, eventuella ättlingar till de resande som bott på platsen i slutet av 1800-talet och början av 1900-talet. Det fanns ett intresse i bygden för projektet och ingen reagerade på att utgrävningarna skulle innebära att det nystades i lokalhistorien. Dock beskrevs det ha varit väldigt tyst om platsen, ingen visste eller hade inte hört någonting säkert. Men det fanns berättelser om att de resande förmodligen hade blivit bortkörda från boplatser av lokalbefolkningen. Minnesbilden kring hur museet kom i kontakt med den resandeförening som deltog i utgrävningarna, Resande Romers Riksförening är lite oklar. Men hur kontakten än togs var det ett positivt svar, de resande var väldigt intresserade av att delta och gjorde det under alla åren.

Museet planerade inledningsvis projektets utgrävningar årsvis, sökte tillstånd och medel för att sedan stämman av inför veckorna med föreningen. Det pratades igenom vad som skulle hända och att parterna var överens om veckorna. Projektet leddes av museet och arbetet utfördes tillsammans med Resande Romers Riksförening. De lokalt intresserade som deltog hade inget inflytande över processen men alla var välkomna att delta. De två markägarna var positiva vilket var en viktig förutsättning för att de arkeologiska undersökningarna kunde bli av.¹¹⁸

Det första mötet beskrevs som spännande och det var även lite nervöst då museipersonalen inte hade gjort något liknande förut. Utgrävningarna gick under åren bra och blev till väldigt intressanta möten mellan museipersonalen, resande, lokalbefolkningen och den romska familjen som deltog det första året. Det var ett roligt och lärorikt arbete som gav mycket kunskap och mersmak att fortsätta. Efter första årets grävvecka var

det inte bestämt att projektet skulle fortsätta, men intresset var stort och de kontakter som knutits gjorde det för museet självklart att fortsätta, enligt Lars-Erik Hammar.¹¹⁹ Kristina Lindholm instämmer i att det var självklart att fortsätta efter första årets grävvecka. Det var inte sagt hur det fortsatta arbetet skulle se ut, men att det bland deltagarna fanns viljan att göra det, beskrevs som det viktigaste.¹²⁰

Under första årets grävvecka beskrevs att många samtal fördes och inte bara om grävningen, men de resande som deltog beskrevs till en början ha varit lite tystlåtna och reserverade medan romerna var mer pratglada.¹²¹ De resandes misstänksamhet gentemot majoritetssamhället ska ha påverkat den lära känna varandra-process som uppstod under första året, och i den blev museet en symbol för myndigheter. Det bidrog till att det från början inte fanns något förtroende vilket museipersonalen inte förstod, utan de arbetade på som vanligt och deltagarna lärde känna varandra allt eftersom.¹²²

Kontakten mellan museet och Resande Romers Riksförening fortsatte vilket ledde till att projektet utvecklades till ett flerårigt projekt som innefattade fler aktiviteter. Det beskrevs ha varit betydelsefullt att kontakten var kontinuerlig och långsiktig, vilket är ett viktigt jobb för projektledaren, att hålla ihop det hela och hantera detta.¹²³ När projektet fortsatte anordnades också möten under resten av året för att planera fortsättningen och aktiviteterna. Det var genom föreningen som de två ungdomarna till skoltornén rekryterades. Mötena hölls på Bohusläns museum och i Resande Romers Riksförenings lokal i Göteborg. På flertal möten deltog Tanums kommuns kultursekreterare vilket var viktigt då Snarsmon ligger i Tanum kommun. Temadagen som hölls under 2006 på Bohusläns museum beskrevs ha föregåtts av mycket samarbete kring hur dagen skulle se ut, vad den skulle innehålla och vem som hade ansvar för vad. Som i vilket samarbete som helst, upplevdes att några möten inte kändes så bra eller inte var så givande. Hela

¹¹⁸ Muntlig källa, Lars-Erik Hammar, Kristina Lindholm.

¹¹⁹ Muntlig källa, Lars-Erik Hammar.

¹²⁰ Muntlig källa, Kristina Lindholm.

¹²¹ Muntlig källa, Lars-Erik Hammar

¹²² Muntlig källa, Kristina Lindholm.

¹²³ Muntlig källa, Lars-Erik Hammar

tiden har processen fortsatt och deltagarna har inte gett upp, utan fortsatt och kommit vidare.¹²⁴

När studiecirkeln inför skrivandet av boken startades var det en gemensam överenskommelse mellan museet och Resande Romers Riksförening. Då stämdes innehållet av mellan museet och studiecirkelns ledare, Bodil Andersson. Från början önskade museet att de resande i föreningen själva skulle skriva delar av boken och att Bodil sedan skulle redigera ihop den. Nu blev upplägget istället en studiecirkel som innehöll sju träffar. Det var lite olika från gång till gång hur många som deltog då deltagandet var frivilligt. Bodil Andersson beskrev träffarna i studiecirkeln som roliga. Det var fantastiska berättelser att lyssna till samtidigt som de var tunga. Bodil Andersson hade till träffarna med förslag på teman till boken, som var relaterade till Snarsmon och att vara resande. Temana bestämdes tillsammans med de resande som deltog. Hur det var att gräva, hur det var att komma till Snarsmon och de två skolungdomarnas skoltournée relaterat till egen skolgång. Det pratades kring temana med hjälp av Bodils förberedda frågor, träffarna spelades in och materialet arbetades igenom av Bodil mellan träffarna. Angående att delar av boken gjordes tillsammans av deltagarna under studiecirkelsträffarna säger Bodil Andersson, etnolog och studiecirkelledare så här:

Det tror jag att de upplever att vi gjorde, de har i alla fall sagt det att vi gjorde den här boken. Det var ju det som jag ville, att det skulle vara de resande som varit med i Snarsmon, vilket jag inte hade varit, att de skulle få säga hur de upplevde det.¹²⁵

Vidare beskrev Christer Magnusson att de skrivna avsnitten stämde av med deltagarna, huruvida berättelsen om Snarsmon var skrivet på ett bra sätt. Studiecirkeldeltagarna var nöjda med boken och den var godkänd. Samtidigt menar Christer Magnusson att det hade kunnat skrivas ännu fler böcker, självbiografier om var och en som deltog då alla resande har så mycket att berätta om sin historia och sitt liv.¹²⁶

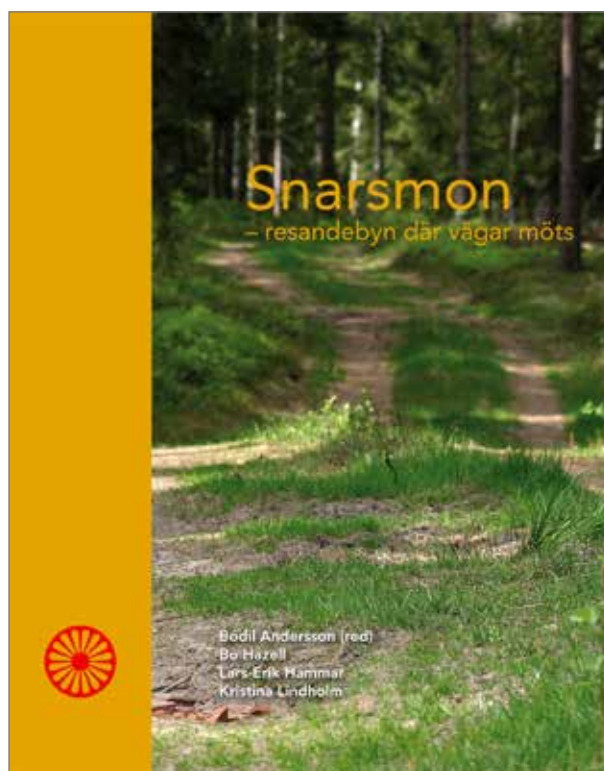
Arbetet tillsammans beskrevs som oerhört givande och lärorikt. Det var intressant för museet att jobba

med resandeföreningen och även vice versa. Alla som deltog i grävningarna uppe på Snarsmon var lika intresserade och ingen visste vad som skulle finnas i marken, så det var lika spännande för alla som deltog. Kristina Lindholm som var grävledare trodde inte att det skulle finnas så många föremål kvar och hade från början ingen aning om hur grävningen skulle gå, men att det har fungerat jättebra.

Alla ville ju vara med, alla grävde och vi gjorde det verkligen ihop. Så det var en otrolig kick, det var väldigt, väldigt roligt.¹²⁷

Kristina Lindholm, arkeolog & projektledare

Angående projektets öppenhet, tydlighet och beslutsprocesser fanns från museets sida ingen anledning till att inte vara öppna och tydliga i arbetsprocessen. Till exempel att museet tidigare inte hade gjort något liknande berättade museipersonalen för resandeföreningen. På så sätt fick personalen också en förståelse för att de hade den arkeologiska kunskapen och erfarenheten,

Boken om Snarsmon innehöll sammanfattning av projektets resultat tillsammans med resultatet från Resande romers riksförenings studiecirkel.

¹²⁴ Muntlig källa, Kristina Lindholm.

¹²⁵ Muntlig källa, Bodil Andersson

¹²⁶ Muntlig källa, Christer Magnusson.

¹²⁷ Muntlig källa, Kristina Lindholm.

men att de var nybörjare när det gällde den här formen av samarbete. När det gällde huruvida alla fick komma till tals beskrevs föreningens hierarki ha påverkat möjligheten att komma till tals i vissa avseenden men vid middagarna i samband med grävningsveckorna fanns en öppenhet och då var alla med och pratade.¹²⁸ Kristina Lindholm utvecklar allas möjlighet att komma till tals, genom att rikta den utåt från projektet. Det vill säga, om en inte vet att en fråga finns kan en inte komma till tals. Under alla åren har det ringt väldigt många nyfikna till museet och frågat om alla projekten samt vad som händer. Där vill museipersonalen tro att de har varit öppna. Det beskrevs som att museet i största möjliga mån har gett människor möjligheten att komma till tals och de resandes talan har nog aldrig glömts bort. Kring beslutsfattandet fanns det två sidor, den formella inom organisationen respektive inom projektet kring medverkan. När det gällde grävningarna var projektet beroende av beslut som fattades utanför den egna organisationen, av Länsstyrelsen och av finansierare. När besluten om medel uteblivit har projekten behövt svänga och ta nya tag.¹²⁹

Betydelse och lärdomar

Samarbetet har haft betydelse för Bohusläns museum, Resande Romers Riksförening och personligen för projektets deltagare. Enligt Christer Magnusson har det betytt så mycket att det inte går att beskriva i ord, det har öppnats dörrar när resandefolket har fått komma fram i media och blivit kända för allmänheten. Det har varit viktigt och betytt jättemycket. Han beskrev vidare att Kristinas, Bodils, Lars-Eriks och Björns deltagande samt allt de delade med sig av, har haft en enorm betydelse för projektets utveckling. På utgrävningarna beskrevs alla ha varit som en stor familj och museipersonalen blev som familjemedlemmar.¹³⁰ För resandefolket som minoritet har utgrävningarna av Snarsmon inneburit att de resande i Västsverige har den här platsen att relatera sin historia till, vilket ses som värdefullt. Det ger platsen en stor betydelse för resandekulturen, enligt Lars-Erik Hammar projektledare, som beskrev

¹²⁸ Muntlig källa, Lars-Erik Hammar.

¹²⁹ Muntlig källa, Kristina Lindholm.

¹³⁰ Muntlig källa, Christer Magnusson.

den personliga betydelsen av samarbetet tillsammans med Resande Romers Riksförening såhär:

Ett uppvaknande, definitivt. Att jag får en insikt i hur många nyanser en kultur egentligen innefattar. Även om man rent förnuftsmässigt vet att det är en himla massa olika människor som bor inom ett och samma land, är det nyttigt att rent praktiskt möta folk som kan berätta ganska ruskiga historier kring deras uppväxt, eller bakgrund eller släktens bakgrund.

Vidare beskrev Lars-Erik att uppvaknandet gjort honom mer lyhörd för frågor kring invandring men framförallt motsättningar med nazismens framväxande i en modern variant och att detta blivit otäckare än innan. Samarbetet beskrevs som väldigt värdefullt av flera som deltagit.¹³¹ Tankar liknande citatet av Lars-Erik Hammar ovan framfördes även av Kristina Lindholm, att det har gett en ny dimension genom att det har gett så mycket mer än bara kunskap om resandefolket. Genom att bli varse en minoritetskultur som är bredvid majoritetssamhället så blir en samtidigt varse mer annat.

Samarbetet har haft stor betydelse för Bohusläns museum, och till följd av projektet har det uppstått både effekter och sidoeffekter, i form av kunskap och nya kontakter. Det var ett framgångsrikt projekt på så sätt att museet fick mycket publicitet. Museet var delaktig i någonting nytt och spännande, ett sätt att arbeta som intresserade många. Det har sedan blivit än mer framgångsrikt över tid, men grunden för det lades i Snarsmon.

Det är alltid tillbaka på Snarsmon. Det är så oerhört viktigt och särskilt första årets grävning där, det är den stora grejen...¹³²

Kristina Lindholm, arkeolog & projektledare

Från utgrävningarna och projektet har de museianställda tagit med sig lärdomar och erfarenheter. Att ha lärt sig om en mörk del av Sveriges historia har också väckt en nyfikenhet, ett intresse att sätta sig in i den här typen av frågor på ett annat sätt än tidigare. Att

¹³¹ Muntlig källa, Lars-Erik Hammar.

¹³² Muntlig källa, Kristina Lindholm.

resandefolkets historia och den behandling som de utsatts för, påverkar än idag mötet mellan resande och majoritetssamhället. Det gör i sin tur att parterna inte går in i samarbetet på lika villkor. En lärdom som Lars-Erik Hammar tar med sig är att saker och ting är aldrig självklara, att det finns olika nyanser i alla kulturer. Förutom dessa lärdomar som visar på ett mer reflekterande förhållningssätt till samhället finns också lärdomar kopplade till samarbetsprocessen. Att vara lyhörd i mötet med andra människor. Att vara ärlig, att respektera andra och att om det uppstår missförstånd så är det viktigt att prata om det och att inte bara vara tyst. Vidare att det är tillåtet att fråga om saker som en inte vet och att det ibland är den smartaste lösningen. Det är viktigt att involvera dem som en vill ska vara med i god tid. Slutligen den praktiska kunskapen om olika samarbetsformer.¹³³

Under intervjuerna har jag frågat om det finns något som skulle ha genomförts på ett annorlunda sätt. Det har uttryckts att ledningen på Bohusläns museums hade kunnat visa ett större intresse för samarbetet och uppmuntrat det till att fortsätta. Då hade det kanske kunnat göras mer inom projektet.

Jag är lite osäker på om Bohusläns museum utnyttjade detta på rätt sätt i början. Det är väl snarare så att i och med Kristinas fortsatta engagemang så har museet fått fortsatt credit. Om jag ska vara ärlig så stöttade egentligen inte museet resandeinsatserna på allvar förrän då den nya delen i basutställningen blev verklighet.

Lars-Erik Hammar, projektledare

Förslag på aktiviteter som hade kunnat anordnas för att stötta projektet vore till exempel om arbetsgivaren ordnat en personalresa till Snarsmon för hela personalen då projektet pågick och där anordnat diskussioner om kulturer och kulturmöten. På så sätt hade projektet kunnat tillskrivas ett värde, att projektet har varit och är betydelsefullt. Delar av personalen besökte Snarsmon men det var på initiativ av medarbetare.¹³⁴

Lars-Erik Hammar nämner att en sociologisk undersökning i Bullaretrakten i samband grävningarna hade varit intressant att göra, vilket har koppling till

den generationsinriktade attitydundersökning som aldrig genomfördes. Att genom en djupintervjustudie ha tagit reda på vad lokalbefolkningen tyckte och tänkte om grävningarna på Snarsmon och dess historia. Om detta hade gjorts med de resande och lokalbefolkningen hade det gett en bild av Snarsmon, som varit jätteintressant. Detta i sin tur kanske hade kunnat öppna upp flera dörrar, fler som vågat säga att de har eller haft resande i slakten.¹³⁵ Något annat som det på museet har funderats kring i efterhand, men som det inte reflekterades över när Snarsmonprojektet pågick var att kontakterna med resande var begränsade till en förening. Den deltagande gruppen hade kunnat sammanställts på ett mer formellt sätt, men museipersonalen var glada över att ha fått kontakt med resande som ville delta. Projektet formades av omständigheterna och det lilla kontaktnät som museet hade då. I efterhand tros försöken med att hitta ättlingar till Snarsmon ha begränsats av att samarbetet skedde med enbart en resandeförening och om samarbetet hade varit bredare, sett till antalet föreningar kanske det arbetet hade lyckats bättre.¹³⁶

Det finns också andra saker som kanske hade kunnat genomföras på ett annorlunda sätt. Projektet har inte varit optimalt, utan det har efterhand anpassats till de situationer som uppstått och till deltagandet. Det är också viktigt att jobba sig fram och inte hoppa över steg som en måste ta sig igenom för att utveckla samarbetet, enligt Kristina Lindholm.¹³⁷

Svårigheter

Under projektets första grävvecka ifrågasattes att den romska familjen deltog i utgrävningarna av resandeboplatsen. Det beskrevs i stora drag handla om att romerna tar hand om historien så de resande förblir utanför och osynliga. Det resulterade i diskussioner och irritation under veckan. Detta var något som museipersonalen inte hade förväntat sig skulle hända utan som de blev uppmärksammade på, först på plats. Motsättningen som har en koppling till historien var okänd för museipersonalen och de hade därför inte

¹³⁵ Muntlig källa, Lars-Erik Hammar.

¹³⁶ Muntlig källa, Lars-Erik Hammar, Kristina Lindholm

¹³⁷ Muntlig källa, Kristina Lindholm

¹³³ Muntlig källa, Lars-Erik Hammar, Kristina Lindholm.

¹³⁴ Muntlig källa, Lars-Erik Hammar.

kunnat motverka denna situation.¹³⁸ Det har under projektet uppstått situationer som har varit problematiska då samarbetsparterna inte förstått varandra. Det har funnits tillfällen då det uppstått upprörda känslor, varit tungt att jobba och det finns personer som en inte går ihop med, oavsett om det är resande eller icke-resande.

Det är ju så här att när man berättar om projekten i sig, så eftersom vi har kommit i mål och mer därtill så har projekten varit framgångsrika. Sen händer det alltid saker på vägen, men eftersom vi också har tagit oss över dem så kan man säga att det är framgångsrikt på något sätt.¹³⁹

Kristina Lindholm, arkeolog & projektledare

Det har funnits olika problem inom projektet och synen på projekten utifrån har varit minst lika problematisk, från andra resande men framförallt från andra delar av majoritetssamhället. Lars-Erik Hammar och Kristina Lindholm som båda var projektledare för Snarsmonprojektet beskrev andra icke-resandes okunskap och ovilja att förstå som tråkig och problematisk. Till exempel att de fått höra, att de här resande kan en inte jobba tillsammans med, de håller inte sams. Enligt Kristina har det varit viktigt att då skilja på person och grupp, men attityden har varit genomgående även om det blivit mindre och mindre med åren. Båda säger att de möts av attityder som att arbetet med Snarsmon varit kuriosa eller mindre viktigt.¹⁴⁰

De svårigheter eller mindre konflikter som uppstått har hanterats och löst sig. Det har då varit viktigt att prata om det som hänt och att det getts tid. Svårigheterna har även löst sig genom att arbetet har tagit ett litet sidospår vid sidan om svårigheten eller problemet och arbetet har då kunnat fortsätta framåt, utan att det fastnat.¹⁴¹

Den skandinaviska resandekartan

Initiativ till projektet kom från Bodil Andersson som då hade börjat jobba på Östfoldmuseene/Halden his-

toriske Samlinger. Snarsmon var bara en av många platser kopplade till resandefolkets historia och Bodil knöt kontakter med norska resandeföreningar samt dokumenterade några platser i Norge. Projektplanen för Den skandinaviska Resandekartan utformades tillsammans av Bodil och Kristina i samråd med resandeföreningarna. Två norska resandeföreningar kontaktades per telefon och Resande Romers Riksförening på svensk sida. En projektansökan skickades in till Interreg Sverige-Norge där projektägarna var Halden Historiske Samlinger och Bohusläns museum. Resande Romers Riksförening kom att dra sig ur projektet och istället deltog Kulturgruppen för Resandefolket som precis hade startat upp sin föreningsverksamhet.¹⁴² Då Kulturgruppen för Resandefolket trädde in i samarbetet i ett senare skede var projektplanen redan utarbetad och det fanns ingen möjlighet att påverka den.¹⁴³ Det första mötet med museipersonalen beskrevs som att det kändes öppet och ärligt men att det till en början fanns en misstänksamhet vilken senare försvann.¹⁴⁴ Samarbetet beskrevs överlag ha fungerat väldigt bra. Några av deltagarna saknar samarbetet och den känsla av gemenskap det innebar.¹⁴⁵ Arbetet i resandekartan beskrevs som väldigt spännande. Alla som deltog såg samma mål, att synliggöra ett kulturarv och en bortglömd grupp men deltagarna kom in från olika håll.

I och med att vi då kommer med olika ingångsvinklar, så gör det att vi ibland ser på det som ska göras med olika synvinklar och att vi kanske ser vägen som det ska göras med olika bilder. Och det är ju det jag tycker är så bra.

Bodil Andersson Östfoldmuseene, etnolog och projektledare

Samarbetet med resandeföreningarna beskrevs ha varit krävande men det var samtidigt ett bra samarbete tack vare de olika ingångsvinklarna. Det hade varit enklare att göra saker på egen hand och som en själv vill på museet, utan att behöva diskutera oavsett med vem det är. Det hade däremot inte varit lika roligt och inte heller blivit lika bra.

¹³⁸ Muntlig källa, Lars-Erik Hammar.

¹³⁹ Muntlig källa, Kristina Lindholm

¹⁴⁰ Muntlig källa, Lars-Erik Hammar, Kristina Lindholm

¹⁴¹ Muntlig källa, Kristina Lindholm

¹⁴² Muntlig källa, Bodil Andersson

¹⁴³ Muntlig källa, Richard Magito Brun, Fritz Rosendahl.

¹⁴⁴ Muntlig källa, Rose-Marie Wallengen

¹⁴⁵ Muntlig källa, Fritz Rosendahl, Rosine Rosendahl.

*Resandekartans styr- och referensgrupp besöker en resandeboplats vid Sömose på Jylland under en studieresa i Danmark 2011.
Foto Bodil Andersson, Østfoldmuseene.*

Det har ju inte gått raka spåret, utan det har gått väldigt slingrigt hela vägen och alla vi som jobbat tillsammans är personer som vill någonting, för annars hade vi ju inte gjort det, vare sig man är resande eller museimänniska så har vi en drivkraft att göra det här.

Bodil Andersson Östfoldmuseene, etnolog och projektledare

I inledningen av samarbetet uppstod den process där parterna skulle lära känna varandra, få och ha förtroende för varandra. Denna process beskrevs ibland ha varit tung, då resande påpekat för icke-resande att

de är buron, att buron tycker si och så. Museipersonalen som deltog hade ingen önskan om att förminska resandefolkets kulturarv eller historien och påhoppet beskrevs som jobbiga. De resandes historia och det låga förtroendet för majoritetssamhället har stundtals komplicerat samarbetet. Samtidigt beskrevs detta av museipersonalen som lärorikt, att få lära sig om landet, samhället och sig själv. Samarbetet i projektet har inneburit många kulturmöten, mellan svenskar och norrmän, mellan resande och icke-resande, mellan akademiker och icke-akademiker. Ibland grupperade sig resandeföreningarna mot museerna i en fråga, i nästa

kan det vara svenskar mot norrmän. Grupperingarna var inte konflikter utan visade på de olika synsätten som fanns i frågor och ämnen.¹⁴⁶ Samarbetet beskrevs ha gått ut mycket på att hjälpa varandra och det har funnits respekt för att parterna har olika bakgrund och förutsättningar. Deltagarna har lärt känna varandra väl, nära på personliga vänner. Museipersonalens kunskap om resandefolket beskrevs efterhand ha kommit att fördjupas. Att Bohusläns museum bestämt sig för att lyfta resandefolket och att de bedrivit den linjen år efter år, engagerat sig i programverksamheter och dylikt, har känts som ett bra stöd och gör resandedeltagarna glada.¹⁴⁷

Inför mötena bestämde Bodil Andersson dagordningen, vilken skickades ut tillsammans med kallelsen då det samtidigt efterfrågades om det var någon som hade frågor eller punkter att ta upp. Dagordningen beskrevs som att den byggde på vad som diskuterats på föregående möte, vilket gör att alla som var med på föregående möte hade inflytande över vilka punkter som skulle tas upp till diskussion på mötet därefter.¹⁴⁸ Detta bekräftas av de resande. Mötesreferaten skrevs av Bodil, vilket hon själv menar är en typ av makt, för att hon där kan styra bilden av verkligheten med vad som skrivs. Därför har hon valt att skriva långa diskussionsreferat för att försöka få med allt som sagts. Samarbetet har präglats av goda förhållanden. Resanderepresentanterna har kunnat påtala om mötesreferaten inte stämt överens med diskussionerna och även om projektledningen rusat fram utan förankring hos resandeföreningarna.¹⁴⁹ När det gäller öppenhet i beslutsprocesserna har avsikten från projektledningen varit total öppenhet. Det har fattats småbeslut mellan mötena för att driva projektet framåt och det har då gjorts försök att ringa och stämma av men det beskrevs inte alltid ha varit praktiskt möjligt att hinna med. Alla beskrevs ha fått komma till tals, men en del mer än andra.¹⁵⁰ Projektets öppenhet beskrevs av de resande som tillfredsställande, att det var »raka rör« och ingen som gömt någon information. Alla som deltog fick möjligheten att framföra sina åsikter och alla lyssnade till varandra. De resande

beskrev sig själva som pratglada och att om någon har varit lite tystare har de har puttat fram personen.¹⁵¹ Alla som har velat säga någonting har fått komma till tals. Besluten och samtalen inför beslutsfattandet beskrevs ha präglats av mycket konsensus.

Samarbetet har varit väldigt mycket jämlikt om man så säger, mellan yrkespersonerna på museet och de födda experterna, det är de resande själva alltså.¹⁵²

Richard Magito Brun, Kulturgruppen för resandefolket

Att någon från museet har varit mötesordförande beskrevs ses som både bra och dåligt, bra då de övriga kunde delta i diskussionerna i högre utsträckning och dåligt för att mötesordförande kunde styra ordet.¹⁵³ Mötena har präglats av mycket diskussioner och engagerade sådana. De resande beskrev det som att de har haft mycket att säga till om. Bemötandet har präglats av en öppen dialog vilket också beskrevs ha varit viktigt för att samarbetet skulle fungera. Om det var någonting som deltagarna inte var överens om, så har det diskuterats och kommit till en lösning.¹⁵⁴ Det beskrevs ha funnits delade åsikter, framförallt när det gällde vad som skulle publiceras på webbportalen. Kulturgruppen för resandefolket såg projektet som värdefullt för att skapa större förståelse för resandefolket och att publicera livsskildringar som var kopplade till platserna var en viktig del av detta.¹⁵⁵ På mötena lyftes förslag fram av de resande och även av museipersonalen. Dessa förslag diskuterades under mötena för att hitta den rätta gemensamma vägen framåt. Det var roligt att arbeta tillsammans med museet enligt Rose-Marie Wallengren som beskrev samarbetet på följande sätt:

Museifolket som vi säger, dom är verktygen för oss. Dom är inte styrande utan dom ska vara verktyg, vi ger våra idéer och våra förslag så får dom försöka lösa det. Dom har inte någon rätt att gå över huvudena på oss för då blir det fel.¹⁵⁶

¹⁴⁶ Muntlig källa, Bodil Andersson

¹⁴⁷ Muntlig källa, Richard Magito Brun.

¹⁴⁸ Muntlig källa, Bodil Andersson

¹⁴⁹ Muntlig källa, Bodil Andersson, Richard Magito Brun.

¹⁵⁰ Muntlig källa, Bodil Andersson

¹⁵¹ Muntlig källa, Fritz Rosendahl, Rosine Rosendahl, Rose-Marie Wallengren.

¹⁵² Muntlig källa, Richard Magito Brun.

¹⁵³ Muntlig källa, Bodil Andersson.

¹⁵⁴ Muntlig källa, Fritz Rosendahl, Rosine Rosendahl.

¹⁵⁵ Muntlig källa, Richard Magito Brun.

¹⁵⁶ Muntlig källa, Rose-Marie Wallengren

Betydelse och lärdomar

Resandekartan och samarbetet inom projektet beskrevs ha haft betydelse på flera sätt. Samarbetet har för de resande gett en bekräftelse på att en kan ha fullt samarbete och förtroende för en offentlig institution. Att den kan fungera som ett redskap i en process där resandefolket vill komma ut och nå ut.¹⁵⁷ Samarbetet har haft betydelse för Kulturgruppen för resandefolket, för om projektet inte hade haft betydelse hade de inte deltagit i projektet.¹⁵⁸ Det beskrevs även ha haft stor betydelse för resandefolket som minoritetsgrupp. Samarbetet har inneburit att fler resande har vaknat till liv, det har visat att samhällsklimatet har blivit bättre vilket det blir desto mer det arbetas kring resandefolket och dess kultur. Resande som tidigare inte har varit framme vågar komma fram.

Det har betytt allt för det är ett sånt uppsving, just för resandefolket.¹⁵⁹

Rosine Rosendahl, Kulturgruppen för resandefolket

Lärdomar som museipersonalen har tagit med sig är att prata och involvera dem som är berörda eller har en koppling till verksamheten eller utställningen. Att om det lånas in en utställning som handlar om resande kontaktas resandeföreningar för att se om de vill medverka på invigningen och hur samarbetet kring det kan se ut.

Jag ser att det blir, jag är helt övertygad om att det vi gör blir bättre om vi gör det tillsammans med den det berör mest av alla.¹⁶⁰

Bodil Andersson Östfoldmuseene, etnolog och projektledare

Representanterna från resandeföreningen har också tagit med sig lärdomar från projektet. Bland annat att projektarbeten kan vara tröga, att det kan uppstå skillnader och att lite diplomatisk försiktighet är viktigt när det finns olika åsikter. Resandefolket beskrevs behöva den här typen av samarbete då det saknas resurser, institutioner och utbildning för att kunna ta plats i samhället. Enligt Richard Magito Brun behöver resandefolket få ett stöd som de har möjlighet att styra

över och det finns i etablerade vetenskapliga eller kulturella institutioner. Att minoriteten och majoriteten kan bjuda varandra men att det fortfarande finns en stor rädsla och osäkerhet kring detta bland resande.¹⁶¹ Fritz Rosendahl är inne på samma spår som Richard, att det går bra att samarbeta med bönderna, det vill säga majoritetsbefolkningen. Resande behöver inte enbart samarbeta med varandra utan att en kan samarbeta med andra grupper också.

Det är en stor erfarenhet man tar med sig när vi kommer till, när vi ska börja bygga upp någonting kanske i Örebro och ska bygga upp någonting i Karlstad. Då har vi nytta av det som vi har lärt oss på vägen, det bli bättre och bättre ju längre fram vi kommer. Ju mer vi arbetar med det, desto bättre blir det och mer erfarenhet får vi, så till slut så blir det helt perfekt.¹⁶²

Fritz Rosendahl, Kulturgruppen för resandefolket

Under intervjuerna har jag frågat om det finns något som skulle ha genomförts på ett annorlunda sätt. Bodil Andersson som var ansvarig för mötena och mötesreferaten önskade att hon hade fått mer kommentarer eller bekräftelse på om referaten var bra eller inte, i samband med att hon skickade ut dem. Det var en del av projektets gemensamma dokumentation och på så sätt viktigt att den återger det som sades på rätt sätt. Gällande mötena så hade det varit bra om deltagarna hade träffats fler gånger under projektet. I Resandekartan var projektledningen anställd och deltagarna från resandeföreningarna fick mötesarvode men jobbade i övrigt ideellt. Bodil menade att det var svårt att hitta en balans där och frågade sig vad som kan begäras av de som jobbar ideellt? Till exempel att det hade varit roligare och bättre om någon eller några resande alltid hade varit med på föredragen som hölls för föreningar och dylikt. Men frågan var, hur mycket hon kunde med att fråga om de ville ställa upp? Det beskrevs som problematiskt att hitta en balans. Projektet hade beslutat om mötesarvoden och i samband med mötena reseersättning samt uppehälle, men det utgick ingen ersättning för andra aktiviteter. Detta kan ha påverkat deltagarprocessen, för om de resande hade varit mer delaktiga i

¹⁵⁷ Muntlig källa, Richard Magito Brun

¹⁵⁸ Muntlig källa, Rose-Marie Wallengren

¹⁵⁹ Muntlig källa, Rosine Rosendahl.

¹⁶⁰ Muntlig källa, Bodil Andersson

¹⁶¹ Muntlig källa, Richard Magito Brun

¹⁶² Muntlig källa, Fritz Rosendahl.

*Besöksmålet Skojareberget invigs 2012 av svenska Anette Magnusson och norska Anette Katarina Rosengren Andersen, båda ättlingar till de resandefamiljer som bott där.
Foto Kristina Lindholm, Bohusläns museum.*

aktiviteterna hade det kanske ökat medvetenheten om vad som skedde inom projektet åt alla håll.¹⁶³

Det beskrevs som att det tog lång tid innan arbetsmetoderna inom resandekartan blev tydliga för de svenska resande som kom in senare i projektet. Att det var svårt att veta vad som skulle hända med platserna då de utvecklades i olika riktningar, från enkel fotografering till besöksmål med skyltar och parkeringsplatser. Det var inte helt tydligt vad som skulle hända med platserna

¹⁶³ Muntlig källa, Bodil Andersson

som lokaliserades, vad målsättningarna var och vilka resurser som fanns.¹⁶⁴

Ibland har Kulturgruppen för resandefolket känt sig gömda i projektets informationsmaterial. De önskar att föreningen borde stå med som samarbetspartner under projektinformation samt även som kontaktpersoner. Inför eventuella nya projekt vill Kulturgruppen för resandefolket vara mer än en samarbetspartner. Enligt Rose-Marie Wallengren har föreningen utvecklats

¹⁶⁴ Muntlig källa, Richard Magito Brun.

och växt under de år som projektet pågått. Det gör att Kulturgruppen för resandefolket vill tillsammans med museerna vara projektansvariga och söka medel. När det handlar om resandefolkets kultur och historia är det viktigt att resandefolket får vara delaktiga, även i projektets planering och styrning.¹⁶⁵

Svårigheter

De resande beskrev att museipersonalen vid något tillfälle har arbetat vidare, skrivit saker som inte stämt när de borde ha efterfrågat synpunkter, vilket skapade en irritation. Då det fanns ett grundläggande förtroende mellan deltagarna gick den irritation att rätta till. Föreningen hade inte fortsatt att delta under åren om situationen hade varit annorlunda, och idag finns inga planer på att avsluta samarbetet.¹⁶⁶ Museipersonalen beskrevs ibland ha varit mycket försiktig och restriktiv när det gällde vad som skulle publiceras på webbplatsen. Projektledningens velighet kan ha stoppat upp processen med att föra fram resandefolkets kulturhistoria, vilket beskrevs som problematiskt och att detta borde ha hanterats på ett annat sätt under projektets gång.¹⁶⁷

När det gällde projektets innehåll har det ibland funnits kulturskillnader mellan svenska och norska resande. Det beskrevs som att de resande inte alltid har känt igen sig i varandras skildringar av vad det är att vara resande. De norska och svenska resande beskrevs också ibland ha haft olika syn när det gällde kulturminnen, vad ett kulturminne var och vad projektet skulle berätta om. Trots detta har de ibland tunga diskussionerna lett till att deltagarna kommit fram till en gemensam hållning. Detta i sin tur har lett till att tilliten ökat, enligt Bodil Andersson.¹⁶⁸ Rose-Marie Wallengren, medlem i Kulturgruppen för Resandefolket, förklarade sin syn på kulturarv på följande sätt:

Jag upplever nog att om man ska vara med och bilda ett kulturarv, [...] då får man också vara medveten om att kulturarvet ska kunna visas upp offentligt...

165 Muntlig källa, Rose-Marie Wallengren

166 Muntlig källa, Richard Magito Brun.

167 Muntlig källa, Richard Magito Brun, Rose-Marie Wallengren.

168 Muntlig källa, Bodil Andersson

Rose-Marie Wallengren ger under intervjun förslag på hur en situation med motsättningar, till exempel som kring kulturarvsfrågan hade kunnat hanteras och därmed undvikas. Förslaget går ut på att deltagarna skriver ett kontrakt inför projektet. Först samlas deltagarna till en diskussion om projektets ramar eller krav, vad som är viktigt kring den aktuella frågan. I det här fallet hade det varit kulturarvet. Hur det ska presenteras och vad som ska stå med. Utifrån vad som sagts under diskussionerna sammanställs ett kontrakt. Om deltagarna sedan vill vara med i projektet är det kontraktets innehåll som gäller och det deltagarna får ställa upp på.¹⁶⁹

Möt resandefolket!

Från museets sida var det från början självklart att ha med en referensgrupp med resande, som blev mer av en arbetsgrupp. Inledningsvis fanns en grovskiss som museipersonalen utformat, en bild av vad utställningen skulle innehålla. Den presenterades på första mötet i arbetsgruppen.¹⁷⁰ På arbetsgruppens möten är det oklart huruvida det fanns en dagordning eller inte. Från början handlade mötena om hur museet arbetar, resanderepresentanterna visades runt på museet vilket beskrevs vara viktigt för att de skulle känna sig hemma. Det pratades om förväntningar, tankar och rollfördelning. Mötena kom att utvecklas åt olika håll och de beskrevs som mycket dynamiska. För museipersonalen handlade det om att vara lyhörda och försöka plocka upp intressanta saker i diskussionerna, att vara flexibla när det hände oväntade saker och diskussionen kom in på sidospår som gav ny kunskap.¹⁷¹ Detta öppna och tillåtande arbetssätt influerade utställningen som blev mycket annorlunda än det som var tänkt från början.¹⁷² Det beskrevs inte som ett formaliserat arbete även om det fanns vissa ramar.

Men just i en utställning på det här viset har jag inte varit med och jobbat så tidigare, det har ju

169 Muntlig källa, Rose-Marie Wallengren.

170 Muntlig källa, Kristina Lindholm.

171 Muntlig källa, Anna-Lena Segestam Macfie, Marika Russberg.

172 Muntlig källa, Marika Russberg, Kristina Lindholm.

varit otroligt lärorikt och roligt samtidigt, det vill jag verkligen säga.¹⁷³

Anna-Lena Segestam Macfie, föremålsansvarig

Under utställningsarbetet beskrevs mycket av samarbetsprocessen ha byggts på direktkontakter, även om det också var formella möten. Med direktkontakt genom telefonsamtal lämnades tips på ett tätare och snabbare vis. Richard Magito Brun beskrev arbetsprocessen som »en ständigt pågående workshop».¹⁷⁴ Resanderepresentanternas beskrev sin roll som rådgivande och uppgiftslämnare om resandekultur.¹⁷⁵ Emellan arbetsmötena hade museipersonalen interna möten för att ta hand om materialet och informationen från arbetsgruppsmötena. Hur de mötena uppfattades av de resande som deltog i arbetsgruppen beskrevs som oklart.¹⁷⁶ Museipersonalen beskrev att det fanns farhågor och en oro för fördomar, när det kom till urval av föremålen och att texterna skulle bli rättvisa resandekulturen. Anna-Lena Segestam Macfie plockade utifrån mötenas diskussioner fram och föreslog föremål till utställningen, och hon såg över inlån av föremål som skulle kunna passa. Även rekvisitaföremål lånades in utifrån och av resande. Flera resande har gett föremål till museet som har blivit en del av utställningen.

Att lämna in någonting som tas emot på ett museum och som ska sparas där för evärdliga tider så att säga, det är en väldigt viktig markering. Och det tror jag betyder mycket också för den som lämnar det ifrån sig, att man känner att ens historia blir tillerkänd en betydelse.¹⁷⁷

Anna-Lena Segestam Macfie, föremålsansvarig

Urvalet av föremålen till utställningen skedde i arbetsgruppen och texterna godkändes också i arbetsgruppen. Genom att museet föreslog föremål och skrev texter så beskrevs de ha styrt innehållet ganska mycket och den fysiska utformningen av utställningen hade museet hand om.¹⁷⁸

173 Muntlig källa, Anna-Lena Segestam Macfie

174 Muntlig källa, Richard Magito Brun.

175 Muntlig källa, Fritz Rosendahl, Rosine Rosendahl.

176 Muntlig källa, Marika Russberg.

177 Muntlig källa, Anna-Lena Segestam Macfie

178 Muntlig källa, Anna-Lena Segestam Macfie, Richard Magito Brun

När utställningsytan fördubblades öppnade det upp för nya möjligheter, men att få ihop en utställning med alla dess aspekter beskrevs som ett puzzle. Öppenheten beskrevs ha varit stor men att tydligheten inte alltid har varit så rak. Då mötena varje gång innebar nya idéer och spår har det vinglat sig fram. Många beslut har varit gemensamma men beslut har även fattats av museipersonalen, vilka upplevdes vara förankrade i den större arbetsgruppen. Formgivaren tillsammans med projektledaren hade sista ordet i vissa avseenden. Alla fick komma till tals och alla pratade väldigt mycket under mötena.¹⁷⁹ Ibland kördes en runda kring bordet för att alla skulle ges en chans att tala. Det fanns ingen mötesordförande utan det var bara att prata rakt ut och det kunde kanske ha gjorts på något bättre sätt.¹⁸⁰ Arbetsgruppen utökades två gånger med totalt tre nya personer under arbetsprocessens gång, på initiativ av Kulturgruppen för resandefolket.¹⁸¹

Det har flutit perfekt. Vi har kunnat prata med dom och dom har pratat med oss om saker, vi har lagt fram våra förslag och dom har kommit med förslag och frågat vad vi har tyckt och det har alltid slutat att vi har kommit överens.¹⁸²

Rosine Rosendahl, Kulturgruppen för resandefolket

Museipersonalen beskrev att de tyckte att det var ett roligt samarbete, det var spännande och lärorikt men också svårt ibland. Deltagarna var öppna med sina berättelser. I och med det blev det många gånger väldigt personligt och det var svårt att hitta en bra balans, enligt Marika Russberg. Resanderepresentanterna beskrev också att de tyckte samarbetet har varit trevligt, men Richard Magito Brun menar att i utställningsprojektet hann inte det knytas sådan tät kontakt som till exempel i Den skandinaviska resandekartan.¹⁸³

Betydelse och lärdomar

Projektet har haft betydelse och genererat lärdomar för deltagarna och deras respektive organisationer. Invig-

179 Muntlig källa, Anna-Lena Segestam Macfie, Marika Russberg

180 Muntlig källa, Marika Russberg

181 Muntlig källa, Anna-Lena Segestam Macfie.

182 Muntlig källa, Rosine Rosendahl

183 Muntlig källa, Anna-Lena Segestam Macfie, Marika Russberg, Richard Magito Brun.

ningen av utställningen beskrevs ha varit en mycket speciell dag, en dag då de resande som deltog i arbetsgruppen var stolta. Det var väldigt mycket folk och helt andra människor än som brukar komma till museet.¹⁸⁴

Rosine Rosendahl säger så här om utställningen:

Att just vi resande har fått det, det är vi, det tillhör oss. Det är tanken på det, vi som har vart med och skapat det.¹⁸⁵

Utställningen som är den första i Sverige om resandefolket beskrevs betyda jättemycket för museet. Förhoppningsvis betyder utställningen att en ny besöksgrupp hittar dit. Att museet känner att det bidrar till att dokumentera och berätta en historia som inte gjorts tidigare, och att museet blir en plats att komma till. Museipersonalen beskrev att samarbetet har betydtt jättemycket och varit väldigt lärorikt. Att arbetet har varit väldigt aktuellt med tanke på samhällsdebatten kring vitboken och tvångsomhändertagna barn. Det var ett spännande arbete som gav en inblick i hur det är att vara minoritet i samhället.¹⁸⁶

Då blev det något slags skifte där emellan, då blev ju dom på något sätt majoriteten kanske, för ibland så pratade vi ju om saker där man själv inte kunde kanske bidra med någonting i diskussionen eller hade erfarenheter. Det var ju spännande, nyttigt och svårt ibland också, ja att det blev någon slags skifte där emellan mellan majoritet och minoritet på något sätt i den situationen just.¹⁸⁷

Marika Russberg, projektledare

Med tanke på arbetsgruppens utformning kom här museipersonalen att under mötena vara i minoritet vilket ledde till nya erfarenheter och lärdomar. Återigen kom lärdomen upp, om vikten av att involvera människor och att de människorna det ska berättas om behöver vara delaktiga i arbetsprocessen, men att det sällan finns tid och resurser till det. Museipersonalen beskrev att de har lärt sig mer om minoriteten resande vilket gjort dem mer uppmärksamma på an-

dra personer i liknande situationer eller bakgrund. Att erfarenheterna från det här samarbetet kan tas med in i nya samarbeten med andra grupper och att en inte ska vara rädd att samarbeta med personer som en inte träffat tidigare eller som har helt olika erfarenheter än vad en själv har.¹⁸⁸

Resanderepresentanterna beskrev att de har lärt sig att museer lyssnar till deltagarna och även att förstå under vilka villkor museer arbetar. Mer fackmässigt också kring hur ett museum arbetar, vad det finns för resurser och hur idéerna går.¹⁸⁹

Under intervjuerna har jag frågat om det finns något som skulle ha genomförts på ett annorlunda sätt. Det framkom önskemål om att utställningen skulle fått en större utställningsyta, för att få med fler föremål och kunna berätta mer om resandefolket. Det kom i samband med det fram förslag på att Bohusläns museum bör bygga till, så att utställningen skulle kunna få en egen del, vilket skulle göra att fler föremål kommer fram och blir synliga för allmänheten.¹⁹⁰

Utställningen berättar om resandefolkets historia och inte om den nutida situationen. Nästa gång som ett samarbete sker kring aktiviteter på museet kommer deltagarna använda sitt inflytande för att få med dagens situation och att rättighetsproblemen kvarstår. Angående utställningen uttrycker sig Richard Magito Brun så här:

En okunnig besökare från majoriteten kan kanske få föreställningen om att resandefolket var en intressant sak på 1800-talet och numera är utdöd.¹⁹¹

Museipersonalen beskrev att de hade önskat att det hade funnits mer tid till att arbeta med utställningen. Det kan inte finnas obegränsat med tid men denna arbetsprocess beskrevs som mycket stressig och krävande. Invigningen av utställningen sköts fram i tiden när utställningsytan ökade men det var inte i proportion till varandra. Det tar tid att samarbeta och det måste det få göra, och därför hade mer tid behövts för utställningsarbetet. Vad gäller projektets öppenhet utåt kunde den ha förstärkts utanför deltagarnas nätverk, genom till

184 Muntlig källa, Anna-Lena Segestam Macfie

185 Muntlig källa, Rosine Rosendahl

186 Muntlig källa, Anna-Lena Segestam Macfie, Marika Russberg, Kristina Lindholm

187 Muntlig källa, Marika Russberg

188 Muntlig källa, Marika Russberg, Kristina Lindholm.

189 Muntlig källa, Richard Magito Brun.

190 Muntlig källa, Fritz Rosendahl, Rosine Rosendahl.

191 Muntlig källa, Richard Magito Brun.

exempel en projektblogg enligt Marika Russberg. Då hade utomstående på ett enkelt sätt kunnat få ta del av projektarbetet. Det har i efterhand reflekterats kring urvalet till arbetsgruppen och att det inte skedde på ett demokratiskt sätt. Tanken var att deltagarna skulle representera sig själva men samtidigt berätta om minoriteten resandefolket och med hänsyn till det kanske urvalet skulle ha gjorts på ett annorlunda sett, vilket då hade tagit mycket längre tid.

Svårighet

Efter att projektet var avslutat uppstod tankar kring den samarbetsprocess som resanderepresentanterna och museet startat tillsammans. Hur skulle denna förvaltas i framtiden? Några av deltagarna i arbetsgruppen var med i Den skandinaviska resandekartan som då fortfarande pågick. Det beskrevs som svårt att hantera att projektet var slut när utställningen var klar men att gemenskapen och processen i arbetsgruppen inte tog slut eller var klar, utan att den fortlever. Det kändes svårt att veta hur museet skulle ha tid att hålla kontakten med arbetsgruppen när projektet var avslutat och när det samtidigt finns andra arbetsgrupper. När det gällde föremålen i utställningen kom det att bli en motsättning då de resande ville ha med fler föremål medan museipersonalen ville lyfta vissa. Då med hänsyn till att om det är för många föremål försvinner dem i mängden. Den här svårigheten beskrev projektledaren Marika Russberg så här:

Att det finns så mycket men blir det för mycket från början så kan det vara svårt att ta till sig. Och där kanske då vår yrkesroll kom in. Så det blev ju en del diskussioner just kring innehåll och föremål men det känns som det löste sig. Att man förstod varandra ändå och att man kom till någon slags kompromiss eller så.¹⁹²

Det var en begränsad yta och det var svårt att få plats med alla föremål och då en av de resande hade lämnat in många föremål som inte fick plats uppstod besvikelse. Det kändes tråkigt att inte kunna möta deltagarens önskemål tyckte Anna-Lena Segestam Macfie.¹⁹³

192 Muntlig källa, Marika Russberg.

193 Muntlig källa, Anna-Lena Segestam Macfie

Viktiga faktorer

I intervjuerna har jag frågat vad som har varit de viktigaste faktorerna i samarbetsprocessen. Faktorerna presenteras utan att sammankopplas till respektive projekt eller deltagare och diskuteras nedan samt i slutsatskapitlet.

De vanligaste svaren har varit öppenhet, förtroende, jämlikt förhållande/inget översitteri, vilja, respekt, dialog och projektens syfte/gemensam sak. Att samma faktorer omnämns av flertalet deltagare kan anses visa på en samstämmighet i deltagarprocessen. Det förefaller som att det finns en gemensam bild av samarbetet och vilka faktorer som har varit viktiga i deltagarprocessen. De här viktiga faktorerna kan möjligen förstås som framgångsfaktorer. Som framgångsfaktorer har de haft en stor betydelse för projektens deltagarprocesser och de identifierade effekterna.

Att bygga ett förtroende deltagarna emellan beskrevs ha tagit tid. Det tar tid att skapa ett förtroende, vilket kan ses som en process i sig. I den här deltagarprocessen mellan majoriteten och minoriteten, har skapandet av ett förtroende med all sannolikhet tagit än längre tid. Både resande och museipersonalen beskrev att hur resandefolket behandlats historiskt av myndigheter och offentliga institutioner har påverkat deltagarprocessen. Att museerna fick »rollen som majoritetssamhället« och vad det skulle komma att betyda var flertalet av museipersonalen till en början oförberedda på, då deras kunskap var i varierande grad om resandefolket och dess kultur. Okunskapen i mötet med resandeföreningarna ses i efterhand inte som komplicerande eller besvärande utan som en tillgång.

När museipersonalen gick in i deltagarprocessen var de öppna, lyhörda och sig själva.¹⁹⁴ Detta kan i sin tur ses ha skapat öppenheten då museipersonalen inte hade med sig några förutfattade meningar in i deltagarprocessen. Men hänseende till denna situation behövde de resande som då deltog vara öppna och dela med sig av sin historia och kultur för att skapa kunskap och förståelse. På så sätt kan deltagarnas förtroende för varandra ha stärkts ytterligare och respekten deltagarna emellan uppkommit. Viljan att tillsammans arbeta med projektens syften och aktiviteter spelar en viktig roll för att parterna ska vara öppna och dela med sig av sina kunskaper till varandra. Att ha en bra dialog har också varit

194 Muntlig källa, Kristina Lindholm, Lars-Erik Hammar, Bodil Andersson, Anna-Lena Segestam Macfie, Marika Russberg.

en av de viktigaste faktorerna, vilket också bör ses som en förutsättning för möjligheten att bygga ett förtroende, skapa respekt och öppenhet. De tre sistnämnda faktorerna kan i sin tur anses utgöra grunden för det jämlika förhållandet, att deltagarna oavsett bakgrund eller erfarenheter upplevt att deltagarprocessen präglats av jämlikhet. Övriga viktiga faktorer som nämndes var lyhördhet, nyfikenhet, ömsesidighet, ärlighet, förståelse, lätt att komma överens, vetenskaplig bearbetning och presentation, kunskap och erfarenheter.

Delaktighetstrappan

I bilden nedan är intervju svaren angående delaktighetstrappan sammanfogade.

Det saknas svar från tre personer som inte valde steg för projekten de medverkat i. Att svaren är anonymiserade beror på att det är svaren i relation till varandra som är intressanta att studera.

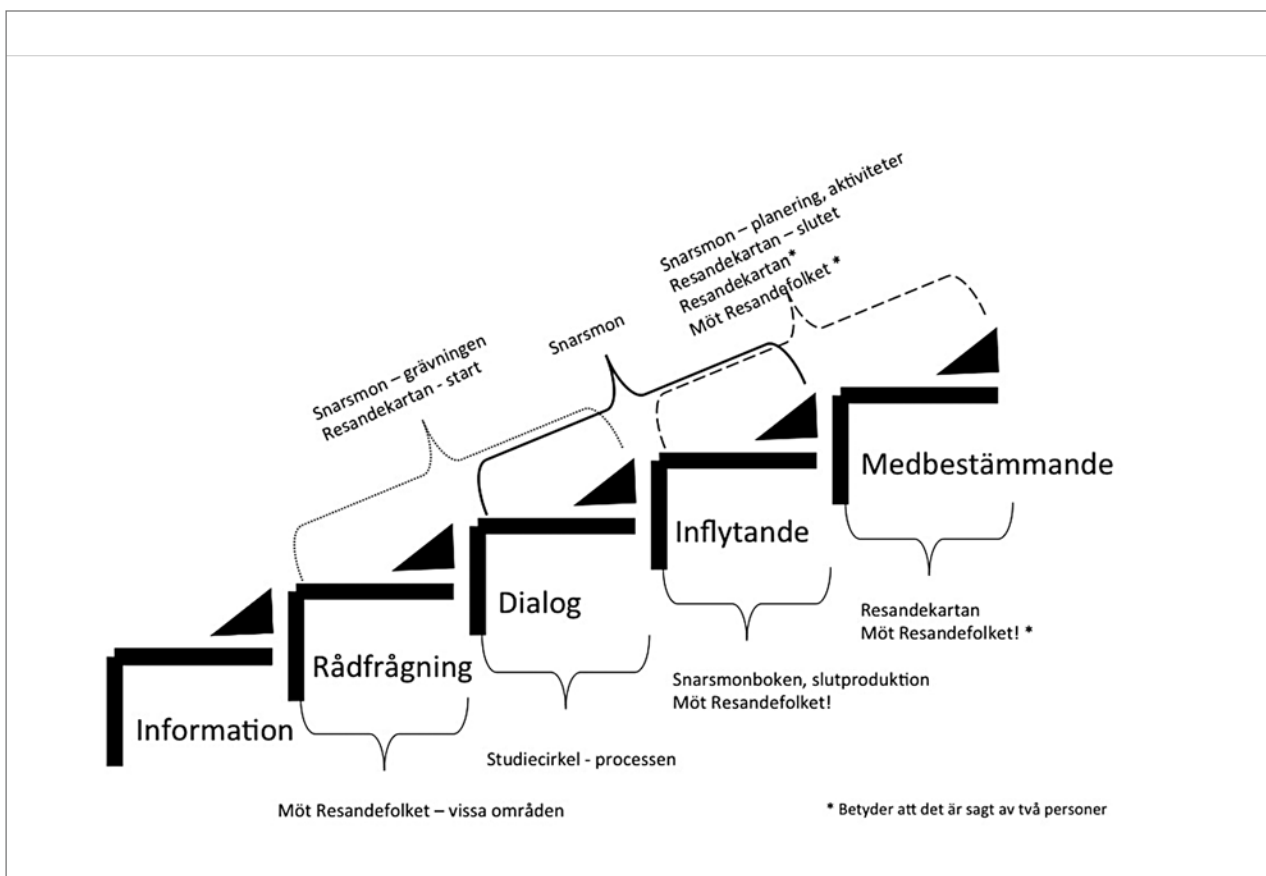
Svar som sträckt sig över två steg redovisas upptill i bilden och nedtill motsvaras svaren av ett steg. Några har valt att ge fler svar för ett och samma projekt. Att svaren generellt är placerade på den övre delen av trappan är positivt. Det är likaledes positivt att svaren för respektive projekt är koncentrerade. Att ingen svarat steget information, ett steg där delaktighetsgraden är mycket låg, styrker att delaktighetsprocessen över alla åren verkligen har inneburit en reell delaktighet för resandeföreningarnas representanter.

I Snarsmonprojektet kan det urskiljas att graden av delaktighet varit lägre. Detta framkommer även i intervjuerna och i underlaget för utvärderingen. Deltagandeprocessen var mindre utvecklad då museet planerade och organiserade för att sedan vända sig till Resande Romers Riksförening. Samarbetsformen var formellt inte organiserad från början utan kom att utvecklas efterhand, liksom projektet självt. När projektet gick från att planeras årsvis till ett flerårigt projekt syns en förskjutning i projektets aktiviteter och också hur de genomförs. Här växer det fram en mer organiserad deltagarprocess och föreningens representanter involveras i projektet genom möten. Snarsmonprojektet förflyttar sig i delaktighetstrappan från rådfrågning till dialog och inflytande enligt svaren. När projektet avslutas med studiecirkeln och boken sker det på en nivå av inflytande.

När det gäller Den skandinaviska resandekartan är svaren centrerade till den övre delen av stegen, förutom i ett fall som rör starten av projektet. I det projek-

tet har alla deltagarna valt minst inflytande och enligt vissa svar även medbestämmande. Svaren har också rört sig mellan dessa två steg. Detta projekt hade från början ett formaliserat samarbete, deltagandeprocessen var inbyggd i projektet. Trots detta startade Den skandinaviska resandekartan med en relativt låg delaktighetsgrad, vilket framkommer i delaktighetstrappan. Projektplanen utformades i samråd (över telefon) med de tilltänkta samarbetsparterna. Samråd kan ses som en deltagandeform med låg delaktighetsgrad. Att Kulturgruppen för resandefolket trädde in när projektplanen var antagen var så omständigheterna såg ut. Bohusläns museum hade tillsammans med Östfoldmuseene tagit initiativ och planerat projektet, vilket framgår i tidigare avsnitt. I Den skandinaviska resandekartan som hade en formaliserad deltagarprocess kan det förstås som att resandeföreningarna är involverade i ett senare skede, till skillnad mot Snarsmonprojektet där resandes eller ättlingars medverkan var mer av ett önskemål och kontakt togs i projektets inledning. Genom alla de tre projekten har Bohusläns museums och Östfoldmuseenes personal varit den initiativtagande parten. Här väcks den intressanta frågan om när en deltagarprocess ska börja? Idén eller initiativet väcks rimligen hos en av de deltagande parterna och inför startande av projekt fordras ett godkännande i organisationsledningen (och eventuellt andra tillstånd eller dylikt). I vilket skede bör kontakt tas med eventuella samarbetspartners och hur utvecklade bör idéerna vara då? Att skapa en deltagarprocess är i sig en process som inte har studerats här, men detta är en möjlig fråga att behandla under workshopen. När inleds processen med att starta en deltagarprocess? Hur utvecklade eller förarbetade ska idéer och planer vara av den initiativtagande parten?

I Möt Resandefolket! är svaren också centrerade till den övre delen av stegen, bortsett från ett svar. En referensgrupp förknippas vanligtvis med rådfrågning, att ha en grupp utvalda att fråga i specifika frågor. Referensgruppen i utställningsprojektet har inte enbart blivit rådfrågade utan även haft inflytande och medbestämmande. Möjligen är det därför referensgruppen istället har kallats för arbetsgrupp, som tydligare visar på dess roll och uppgifter. I utställningsprojektet fanns begränsande organisatoriska ramar som utrymme, resurser och tid att förhålla sig till. Ramarna tydliggjordes från början och beskrevs då inte ha begränsat delaktigheten. Utan deltagarna har uteslutit de organisatoriska

Delaktighetstrappan

ramarna från den sfär inom vilken möjligheten till inflytande och medbestämmande fanns.

Delaktigheten i deltagarprocesserna har utvecklats över tid. De senare projektens koncentration till övre delen av trappan i relation Snarsmonprojektet som placerat sig i mitten av stegen, är en positiv utveckling. Det är viktigt att beakta att delaktighet inte per auto-

matik betyder inflytande men här ser deltagarna delaktighetsgraden relativt lika, vilket talar för den faktiska positiva utvecklingen. De mekanismer som bidragit till den ökade delaktigheten beskrevs vara deltagarnas vilja att tillsammans arbeta med resandefolkets kulturhistoria respektive att deltagarnas förtroende ökat över tid.¹⁹⁵

¹⁹⁵ Muntlig källa, Bodil Andersson, Kristina Lindholm.

Slutsatser och diskussion

I den programteoretiska modellen nedan presenteras vad som i de studerade deltagarprocesserna har varit viktigt gällande projektens utformning, förutsättningar och aktiviteter. Det är en sammanfattning av vad utvärderingen har identifierat och bedömt vara de viktigaste komponenterna för att skapa en god deltagarprocess mellan en kulturinstitution och nationella minoritetsföreningar. De komponenterna har haft en avgörande betydelse för att det inom projektens deltagarprocesser har skapats reell delaktighet, med minst inflytande som följd.

På idé och planeringsstadiet när det gäller utformandet av projektets syfte och aktiviteter bör deltagarna uppleva det som meningsfullt och givande. Genomgående i de tre projekten återfinns denna aspekt som mycket stark. Projektets mål, som övergripande handlat om att synliggöra resandefolkets kultur och historia med aktiviteterna för att uppnå detta, har av deltagarna upplevts som mycket betydelsefullt. Denna aspekt har sannolikt varit den viktigaste dels för respektive projekts framgång, dels för att samarbetet mellan Bohusläns museum och resandeföreningarna fortsatt och utvecklats över åren. Det kan dessutom förstås i relation till den efterföljande punkten, att det finns något att »vinna« på projektet för deltagande parter. Inom de tre projekten har dels resandefolkets historia och kulturarv synliggjorts, dels har resandeföreningarna fått uppmärksamhet, och dels har museet och museipersonalen fått nya samarbetspartners, ny kunskap samt nya föremål till samlingarna. Projektens innehåll och aktiviteter har genererat en »vinst« för alla parter. Den sista punkten på idé och planeringsstadiet handlar om synen på deltagarprocessen, i vilken omfattning och vilka tidsramar arbetet ges i den egna organisationen och samarbetet på sikt. Att Bohusläns museum kontinuerligt har arbetat med resandefolket under lång tid, i (över) tio års tid är avgörande för de observerade effekterna, för resultaten, för deltagarprocessen. Det är genom det kontinuerliga och långsiktiga arbetet som framgångsfaktorerna byggts upp i deltagarprocessen. Om deltagarprocessen kan planeras med ett långsiktigt perspektiv är det mycket önskvärt.

Vad gäller förutsättningar och resurser är det avgörande att intressenter, det vill säga berörda personer i olika sammanhang runt projektet är positiva och hjälpsamma. I Snarsmonprojektet var markägarnas positiva

inställning avgörande för att projektet skulle kunna genomföras. Alla projekt berör många intressenter av vilka alla förmodligen inte är positiva till projektens innehåll eller aktiviteter, men ju fler av de viktigare eller avgörande intressenterna som är positiva, desto enklare blir utförande. Att den deltagande institutionens ledning visar stöd och ett intresse för projektet är viktigt för att ge projektet legitimitet och ett erkännande. Deltagarna i ett nytänkande projekt eller i en ny form av deltagarprocess är i behov av den bekräftelsen för att de ska tro på sin egen arbetsinsats, för att våga och ha kraft till att göra någonting nytt eller annorlunda. Ett tydligt erkännande och stöd från ledningen kan även ha inverkan på andra intressenternas attityder och inställningar. Den sista förutsättningen är att det inom projektet finns avsatt tid för möten och dialog. Dialogen är nyckeln i deltagarprocessen för utvecklandet av det gemensamma arbetet, för ömsesidig förståelse och till viss mån för framgångsfaktorerna. Det är i dialogen mötet sker, kunskaper utväxlas och där förtroendeklyftor överbryggs.

För att idéerna, planerna, förutsättningarna och resurserna ska omvandlas till aktiviteter och resultat, krävs att deltagarprocessen i viss mån kännetecknas av framgångsfaktorerna. Framgångsfaktorerna öppenhet, förtroende, vilja, jämlikt förhållande och respekt har identifierats vara de viktigaste faktorerna i samarbetsprocessen, för dess utveckling och resultat.

Inledningsvis bör deltagarna ges möjlighet till att genomföra en gemensam social aktivitet. Inom projektet har den gemensamma sociala aktiviteten haft stor betydelse för möjligheten att lära känna varandra, genom att möjliggöra tid för dialoger och för skapandet av förtroendet. I alla projekt har det funnits minst en gemensam social aktivitet. I Snarsmonprojektet utgjordes den av de arkeologiska grävningarna. I Den skandinaviska resandekartan kom Danmarksresan att ha stor betydelse för deltagarna. I arbetet med utställningen Möt Resandefolket! fick de resande som deltog en visning bakom kulisserna på museet. En gemensam social aktivitet kostar både i tid och också pengar men denna utvärdering visar på att nyttan är övervägande då parterna vill bygga en långsiktig deltagarprocess. När det gällde Snarsmonprojektet arbetade museipersonalen, Resande Romers Riksförenings medlemmar och övriga deltagare sida vid sida i den arkeologiska

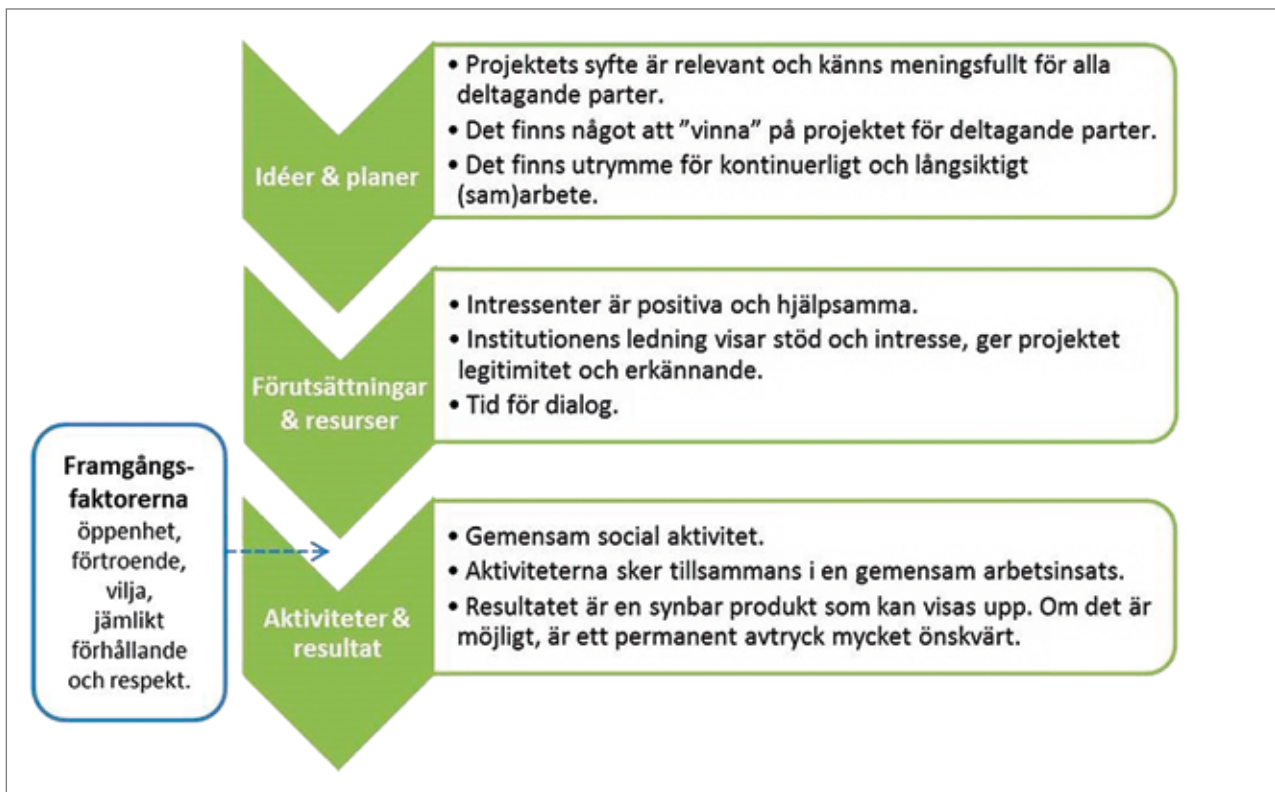
undersökningen. Den gemensamma arbetsinsatsen beskrevs ha varit avgörande för projektets fortsatta utveckling och tillika för de efterkommande projekten. För denna punkt är det av vikt att förutsättningar och ramarna för arbetsinsatsen har diskuterats mellan parterna. Det är även viktigt att om det eventuellt finns ett ersättningsystem för deltagarnas arbetsinsatser, ska det vara tydligt och alla bör vara insatta i det. Resultaten från de tre projekten är bland annat boken om Snarsmon, webbportalen Resandekartan och utställningen Möt Resandefolket!. Alla dessa resultat är synliga produkter som kan visas upp för intressenter och för allmänheten. Under intervjuerna har det framgått att resultatens utseende och form har haft stor betydelse. När det gällde Den skandinaviska resandekartan betraktades den vetenskapliga bearbetningen och presentationen som viktig för att ge resandefolkets historia ett erkännande och en tyngd.

Huruvida detta är projekts- eller aktörsspecifikt eller om modellen kan överföras till andra institutioner och föreningar är den fjärde utvärderingsfrågan som har diskuterats på en workshop tillsammans med utomstående aktörer, se kapitel *Workshop kring utvärderingens slutsatser* nedan.

Den goda deltagarprocessen

I kapitlet Deltagarprocessernas roll och betydelse har avsikten varit att återge deltagarnas egna röster kring deltagarprocessen. Rapporten kommer i detta avsnitt avslutas med en diskussion utifrån *den goda deltagarprocessen* och deltagandets tre effekter.

Vad som framkommit i de föregående avsnitten är att deltagandet skett i praktiken och inte bara på pappret. Deltagarprocesserna har gett reell möjlighet till dialog, att kunna påverka, ha inflytande och i vissa avseenden delaktighet i beslutsprocesser. Att det skulle ha varit en symbolisk deltagarprocess kan därmed uteslutas. Huruvida graden av delaktighet fastställts inom projekten och varit tydligt för alla inblandade är svårare att bedöma. Det finns deltagare som tycker att allt rörande projektet har varit tydligt medan andra har efterfrågat en större tydlighet. Då deltagarna har haft olika uppfattningar i frågan kan det ses som att graden av delaktighet och vad det praktiskt betyder i arbetsprocessen, inte har varit tydlig nog. När det gäller delaktighetsgraden är det viktigt att ta hänsyn till deltagarnas olika bakgrunder, erfarenheter och förförståelse inför deltagarprocessen och dess utformning. Vad som är självklart för några deltagare behöver inte vara det för andra. Därav är det viktigt att alla deltagarna vet vilken roll och utrymme

Programteoretisk modell.

för delaktighet som ryms inom projektet. Det är även viktigt att föra en dialog om förutsättningarna för delaktighetsgraden förändras under projektets gång, oavsett om det minskar eller ökar. Det är min bedömning att det i denna fråga funnits en del oklarheter vilka bör beaktas inför framtida samarbeten. Deltagarprocessen beskrevs i övrigt ha varit öppen och tydlig, möjligen med undantag för tydligheten i arbetsmetoderna i Den skandinaviska resandekartan. Några ur den deltagande museipersonalen väckte frågan om projektets öppenhet utåt, framförallt i utställningsprojektet Möt Resandefolket!. Om att museet och resandeföreningarna i det här projektet inte på ett systematiskt sätt kommunicerade den gemensamma verksamheten utåt, gentemot andra resandeföreningar eller intressenter. I Snarsmonprojektet beskrev museipersonalen att det blev många telefonsamtal då intresserade hörde av sig och var nyfikna på verksamheten, vilket var väldigt tidskrävande. I Den skandinaviska resandekartan fanns en projektblogg vilket gjorde det möjligt för utomstående att ta del av verksamheten och aktiviteterna. Med hjälp av en projektblogg eller liknande verktyg kan öppenheten stärkas utåt och projektet kommuniceras även utanför de deltagande parternas nätverk. Då kan intresserade hänvisas till att följa arbetet genom det valda verktyget samtidigt som deltagarprocessen stärks. Att det finns en medvetenhet bland museipersonalen att det hade kunnat göras mer för den utåtriktade öppenheten är bra.

Vidare är det viktigt att deltagarprocessen innefattar samtal, där deltagarna samtalar och lyssnar till varandra. Mötena har enligt beskrivningarna präglats av en god dialog där alla har varit med och samtalat, det har förekommit mycket diskussioner och resanderepresentanterna beskrev sig själva som pratglada. Att det har förekommit många och ofta långa samtal vid mötena är klarlagt. När det gäller allas möjlighet att komma till tals har svaren varit något svävande. Alla deltagarna trodde eller hoppades att alla hade fått komma till tals. Mötesklimatet beskrevs ha varit tillåtande, öppet och flertalet av deltagarna menar att det kändes som om alla fick komma till tals. Det är i en deltagarprocess oerhört viktigt att säkra allas rätt att komma till tals, för en god deltagarprocess är det en förutsättning. Utan talan, ingen reell delaktighet och till följd av det ingen möjlighet till att ha inflytande. Beroende på antalet deltagare kan eventuellt en mötesordförande ha överblick och fördela ordet men är deltagarna många blir samtalen svårare att överblicka. Att säkra att alla

kommer till tals är en organisatorisk fråga där deltagarna gemensamt bör komma överens om en metod de finner lämplig. De något svävande svaren signalerade en osäkerhet kring om alla deltagarna har kommit till tals och denna aspekt bör fortsättningsvis säkerställas för att det inte ska uppstå liknande tvivel. Förutom rätten att komma till tals är det av stor vikt att deltagarna i samtalen anses vara jämlika. Det går inte att bortse från att det föreligger maktrelationer kring museipersonalens yrkesroller och resandeföreningarnas representanter med hänseende till bland annat olika erfarenheter och utbildningsbakgrund, dock är det av betydande vikt att samtalen av deltagarna upplevs som någorlunda jämlika. Med hänsyn till att jämlikhet och »inget översitteri« var en av de viktigaste faktorerna som omnämndes flest gånger, kan deltagarprocessen ses ha upplevts som jämlik. Det framkommer även genom deltagandes svar i andra sammanhang, att det har varit öppna dialoger som präglats av respekt för alla deltagares olika bakgrunder. Det får anses som mycket positivt att de tre projektens deltagarprocesser har präglats av en jämlik situation.

Beslutsprocesserna har sett olika ut i de respektive deltagarprocesserna. I Snarsmonprojektet var flertalet beslut beroende av beslut som fattades utanför den egna organisationen, men överlag fattades besluten av Bohusläns museum efter att ha fört en dialog med Resande Romers Riksförening. I Den skandinaviska resandekartan togs besluten framförallt i styrgruppen och under arbetets gång även av projektledningen. Slutligen i utställningsprojektet bestämdes saker gemensamt i arbetsgruppen men beslut fattades också i den interna arbetsgruppen på museet. Det har från deltagarna framkommit lite funderingar kring beslutsprocesserna, framförallt i de två sistnämnda projekten. Ibland beskrevs det ha varit oklart kring beslutsprocesserna och vilka som då deltagit. Dessutom reflekterades det över huruvida resanderepresentanterna var medvetna om de »småbeslut« som togs internt av museipersonalen under arbetsprocessen. I det här avseendet har delaktigheten blivit åsidosatt till följd av arbetsprocessen i den praktiska verksamheten. Under arbetsprocessen med utställningsproduktionen har »småbeslut« tagits internt av museipersonalen för att arbetsprocessen ska fortsätta framåt. Det är då av stor vikt att de besluten tydliggörs med hänsyn till öppenheten och för att övriga deltagare i arbetsgruppen ska veta hur projektets utvecklas.

Deltagarprocessen mellan Bohusläns museum och

Resande Romers Riksförening respektive Kulturgruppen för resandefolket har diskuterats och bedömts med hjälp av »den goda deltagarprocessen«. För flera av de uppställda kriterierna finns stöd i deltagarprocessen, där jämlikhetsaspekten och projektets meningsfulla syfte och aktiviteter utmärker sig mycket positivt. När det gäller kriterierna allas rätt att komma till tals och beslutsprocesserna finns det anmärkningar kring säkerställande och tydlighet att beakta inför framtida samarbetsprojekt. I stort kan deltagarprocessen anses vara starkt kännetecknad av »en god deltagarprocess«.

Deltagarprocessens effekter

Har deltagandets tre effekter som presenterades i den teoretiska referensramen, om bättre beslut, stärkande av individen och det politiska självförtroendet uppstått till följd av deltagarprocessen mellan Bohusläns museum och resandeföreningarna? Här kommer det att resoneras kring de tre effekterna i relation till deltagarprocessen. Angående att deltagande leder till att bättre beslut fattas, så beskrev museipersonalen, att trots tids- och kraftåtgången har samarbetet inom projekten varit avgörande för projektens framgångar. Museipersonalen har överlag gett intryck av att samarbetet genererat ny kunskap och ibland även en ny dimension till projekten. Utan de resandes delaktighet hade till exempel inte grävningarna på Snarsmon fortsatt såsom nu skedde. Vad gäller Den skandinaviska resandekartan betonades att föreningarnas delaktighet var avgörande för projektens arbete och resultat. Bland annat var det genom de resandes delaktighet i projektet som museerna fick kännedom om de olika platserna. När det gällde Möt Resandefolket! hade utställningen inte fått samma innehåll, varken föremåls- eller textmässigt om de resande inte hade varit med och utformat den. När det gällde utställningsarbetet var det flera viktiga aspekter inom resandekulturen som museipersonalen inte hade reflekterat kring eller ens vetat om innan resanderepresentanterna berättade om det. Överlag kan sägas att de resandes informationsbidrag, berättelser och kunskaper har format projektens innehåll och aktiviteter, i mycket hög grad. Detta har haft stor inverkan på dialogerna och diskussionerna som föregick beslutsfattandet inom projekten. Den andra effekten är de deltagande individernas stärkta tillit till att arbeta med andra människor. Denna effekt har syns tydligast av de tre effekterna. Museipersonalen har beskrivit att en

inte ska vara rädd för att samarbeta med nya grupper i samhället och inte heller med människor som en inte känner. Bland de resande som deltagit återfinns effekten än tydligare. Resanderepresentanterna har uttryckt att gruppen resande inte behöver vara rädda för att samarbeta med majoritetssamhället eller dess institutioner. Att det går bra att samarbeta med buron och även att det kanske är nödvändigt för att synliggöra resandefolket i samhället. Den misstänksamhet som de resande känt vid mötet med Bohusläns museum beskrevs i efterhand ha varit obefogad då deltagarprocessen har fungerat väldigt bra. Den tredje effekten om utvecklandet av ett politiskt självförtroende hos deltagarna är möjligen svårare att bedöma. När det gäller Kulturgruppen för resandefolket och deras önskemål om att i framtiden ha ett delat projektägarskap, kan detta ses som ett ökat självförtroende. Att föreningen under de senaste åren gått från att vara samarbetspartner inom projekten, till att vilja styra och äga projekten visar på en utveckling. Det är ett ökat politiskt självförtroende som bevitnas. Sedan samarbetet med Bohusläns museums inleddes har Kulturgruppen för resandefolket fått flera uppdrag, samverkans- och samarbetsprojekt med olika offentliga aktörer och i civilsamhället. Huruvida det politiska självförtroendet har uppstått till följd av samarbetet mellan Kulturgruppen för resandefolket och Bohusläns museum eller om det något annat av samarbetena som gett upphov till effekten, är svårt att bedöma. Dock återstår att det politiska självförtroendet numera finns i föreningen och hos dess medlemmar.

Deltagarprocessernas betydelse

De arkeologiska utgrävningarna, boken, webbportalen resandekartan och den permanenta utställningen Möt Resandefolket! är de viktigaste resultaten av samarbetet. Dessutom har ett flertal effekter identifierats för Bohusläns museum, för resandeföreningarna och för resandefolket som minoritetsgrupp. Deltagarprocessen vid de arkeologiska utgrävningarna var rentutav avgörande för den fortsatta utvecklingen av verksamheten tillsammans med resandeföreningarna. Deltagandet har för Bohusläns museum och museipersonalen kostat tid samt kraft, vilket det även gjort för resandeföreningarna och detta får inte förbises. Till följd av de fina resultaten och de många effekterna som observerats beskrevs tids- och kraftåtgången som överkomlig. Deltagarprocesser tar genomgående längre tid vilket är viktigt att

beakta. Med hänseende till projektens resultat, effekter och nöjda deltagare när det gäller Bohusläns museum och resandeföreningarnas verksamhet, visar det tydligt att deltagarprocessen har »betalat sig«. Med hänvisning till kapitlet om Deltagarprocessernas roll och betydelse

får det anses klargjort att deltagarprocessen under alla åren har haft en väldigt stor betydelse för projektens resultat, för synliggörandet av resandefolkets kultur och historia, samt för deltagarna personligen.

Trådhandverk under arbete av Fritz Rosendahl. Foto Lars Rydbom, Bohusläns museum.

Workshop kring utvärderingens slutsatser

Beställaren av utvärderingen, Bohusläns museum bjöd in till en workshop för att diskutera frågan om huruvida utvärderings resultat var överförbara till andra organisationer och/eller projekt, eller om resultaten var unika för den egna organisationen/projekten? På workshopen deltog utvärderaren, representanter från flera nationella minoriteter och representanter från svenska museer, kulturinstitutioner samt myndigheter. I denna sammanfattning presenteras workshopens diskussioner och övriga frågor som lyftes fram. Utgångspunkten för workshopen var slutsatserna i den tredelade modellen avseende idéer och planer, förutsättningar och resurser, samt aktiviteter och resultat. Det är också den strukturen som sammanfattningen följer.

Idéer och planer

Frågan om vem som väcker initiativet till ett samarbete beskrivs vara mindre viktig. Det är istället mer viktigt att se till när kontakten tas med den tilltänkta samarbetsorganisationen. Det är av stor vikt att inkludera samarbetsorganisationen så tidigt som möjligt i processen, helst så fort tanken om ett samarbetsprojekt har väckts. Om kulturinstitutionen redan har formulerat projektplaner och/eller har fått ansökningar om finansiella medel beviljat, begränsar detta möjligheten till inflytande och delaktigheten i processen. Det i sin tur påverkar projektets deltagarprocess, resultat och effekter.

Att starta med ett gemensamt värdegrundsarbete gör det möjligt att sätta ramarna för vad som det ska samverkas kring och hur. Utgångspunkter, språk, tilltal, kunskap om varandra, viljan och verktyg för att samarbeta. Då kan även frågan lyftas om vem en ska samverka med, enskilda personer och/eller organisationer? Oavsett samarbetspartner kan produktionen inte göra anspråk på att teckna en hel minoritetsgrupp. När det gäller nationella minoriteter är det viktigt att ha i åtanke att minoritetskulturen är mångfacetterad och att konkurrerande berättelser och bilder måste få ta plats. Det är också viktigt att komma till insikt om att allt inte kan berättas på en gång. Framförallt om det handlar om en historieskildring behöver det tas hänsyn till att minoritetsgruppen genom historien haft olika ambitioner. Att den är samlad fast samtidigt uppdelad i olika förhållningssätt till den egna gruppen och till majoritetssamhället.

Inledningsvis är det också viktigt att se det gemensamma arbetet som långsiktigt och att redan från början reflektera kring vad som händer när samarbetsprojektet är slut. För det gemensamma projektet och delaktigheten är det viktigt att planera för en fortsättning efter projektets slut, även om den fortsättningen inte kan preciseras. Ett förslag till en fortsättning är till exempel att skapa ett nätverk. Inom nätverket kan dialogen fortsätta och eventuellt breddas. Det behöver inte vara kulturinstitutionen som driver nätverket, utan likväl kan samarbetsorganisationen underhålla nätverket. Om fortsättningens aktiviteter inte är preciserade kan de ändå skrivas in som en budgetpost eller i verksamhetsplanen. Det visar på ett formellt plan på den reella viljan att fortsätta samarbetet och att det avsätts tid samt resurser.

Förutsättningar och resurser

De nationella minoriteternas rätt att delta på sina egna villkor, som sig själva och att få behålla sin identitet är en förutsättning för skapandet av en god deltagarprocess. Den nationella minoriteten ska inte behöva ställa upp på samarbetspartens villkor och inte heller behöva träda in i stereotypa bilder av den nationella minoritetsgruppen. Kunskapen om heterogeniteten och komplexiteten hos respektive nationell minoritetsgrupp måste öka inom kulturinstitutionerna och i det övriga samhället. De nationella minoriteterna har i sin tur ett ansvar att dela med sig av sina kunskaper och erfarenheter, för att öka kulturinstitutionernas kunskap och förståelse.

Att skapa deltagarprocesser kräver resurser och frågan om delaktighet på lika villkor var en mycket central fråga under workshopen. De nationella minoriteterna har olika förutsättningar för att delta i deltagarprocesser. Det med avseende på deras institutionella strukturer och organisatoriska resurser, som påverkar möjligheten till delaktighet och graden av den samma. Det handlar framförallt om ekonomiska resurser men också om hur delaktighetsprojekten drivs och planeras. För att skapa en deltagarprocess på lika villkor krävs att de delaktiga tillsammans sätter ramarna för arbetsinsatser, när möten ska hållas och på vilken plats. Kulturinstitutionerna borde när det behövs bidra med ekonomiska resurser och vara öppna för att möta samarbetsorganisationens önskemål. Det kom upp förslag om att kulturinstitu-

tionerna borde föra in delaktighetsprojekten i budgetar och verksamhetsplaner, för att ge dem utrymme och resurser. Ett annat förslag var programarbeten, att samarbeta med fler institutioner för att öka tillgängliga resurser. Att de deltagande parterna har goda organisatoriska förutsättningar och resurser är avgörande för en hög delaktighetsgrad.

I relation till ovanstående resonemang lyftes även frågan om att kulturinstitutioner borde planera in tid för dialog och planera in tid för oväntade händelser. Om ett samarbete ska genomföras är dialogen ett av verktygen för att skapa en god deltagarprocess och måste värdesättas därefter. Dialogen med samlingsorganisationen måste då prioriteras högre inom kulturverksamheterna. När det gäller tid för oväntade händelser är det utifrån workshopdeltagarnas erfarenheter, att det händer saker under projektets gång som inte är planerade eller kan planeras. Det framkommer också att synen på tid kanske behöver förändras och hur prioriteringen av tidsfördelningen görs. Om delaktighetsprojekt blir en del av kulturinstitutionernas kärnverksamhet behöver tiden omprioriteras från interna arbetsprocesser. I denna fråga beskrevs kulturinstitutionernas ledning ha ansvar för att ge legitimitet till omprioriteringen.

Delaktighetsprojekt behöver ha förankring i kulturinstitutionernas ledning för att kunna skapa hållbara och långsiktiga strategier. Korta projekt tidsmässigt skall försöka undvikas till förmån för långsiktiga projekt. En annan del är att se till att projekten inte är personbundna utan att flera personer är insatta och att de är en integrerad del av den ordinarie verksamheten. Ledningen kan också behöva finnas som stöd för personalen, då deltagarprocesser och projekt kan kräva den typ av resurs.

När det gäller representanterna för de nationella minoriteterna är det också viktigt att det är flera personer från varje förening, då en ensam person inte kan bära en hel nationell minoritetsgrupps fråga. Det är också en fråga om relationen mellan representanten och föreningen, att risken för att bli sedd som »en representant för museet« minskar om representationen består av flera personer.

Aktiviteter och resultat

Att ha synliga resultat är betydelsefullt för deltagarna och viktigt att veta tidigt i processen, hur det blir i slutändan och hur syns jag i detta. Samtidigt kan det vara en begränsning att ha definierat för mycket av aktiviteterna och resultaten för tidigt i processen. Risken finns att förbise möjligheterna som växer fram efterhand, då kunskapsnivån om varandra hos respektive deltagande parter har höjts och öppnat upp för utveckling av projektet.

Frågan om ägandeskap kom upp i relation till två aktiviteter dels projektets budget, dels en eventuell utvärdering av projektet. Kring budgeten diskuterades om det är givet att kulturinstitutionen ska ha ansvar och äga budgeten? Kring en eventuell utvärdering om vem som beställer den och vem som utför den? Det är viktigt att deltagarprocessen fortgår så att den nationella minoriteten får vara med när en utvärderare ska anställas för utvärderingsuppdraget. Utvärderingen skulle kunna genomföras av flera personer i ett team, alternativt att en av minoritetsrepresentanter skulle kunna genomföra utvärderingen. Det diskuterades också kring vad som plockas fram i en utvärdering, vad som bedöms och inte bedöms. Att samla in reflektioner under hela deltagarprocessens gång så att dialogen och delaktigheten är en del av utvärderingen. Utvärderingen kan då också bli ett verktyg för att sammanfatta vad som gjorts inom projektet.

Avslutande kommentar

Om delaktighetsprojekt ska utgöra en del av den svenska kultursektorns verksamhetsområde behövs mångfaldsrekryteringen ses över och synen på kompetens breddas. Vad är kompetens och vilken kompetens har personalstyrkan som helhet?

Den tredelade modellen bedömdes innehålla många viktiga punkter som är relevanta för kulturinstitutioners deltagarprocesser. Tillsammans med ovanstående tillkomna punkter kan utvärderingen förhoppningsvis bidra till skapandet av goda deltagarprocesser. Det kan i sin tur bidra till att förverkliga de nationella minoriteternas rätt till sin kultur, kulturhistoria och kulturarv.

Referenser

Muntliga källor

Anna-Lena Segestam Macfie, föremålsansvarig Möt Resandefolket! Bohusläns museum. Intervju 2014-03-18

Bodil Andersson, etnolog & studiecirkelsledare Snarsmonprojektet, projektledare Den skandinaviska resandekartan. Bohusläns museum och Halden historiske Samlinger/ Östfoldmuseene. Intervju 2014-03-03

Christer Magnusson. Resande Romers Riksförening. Delaktig i Snarsmonprojektet. Intervju 2014-05-27

Fritz Rosendahl. Kulturgruppen för resandefolket. Delaktig i projekten Den skandinaviska resandekartan och Möt Resandefolket! Intervju 2014-03-10

Kristina Lindholm, utgrävningsledare & projektledare Snarsmonprojektet, svensk projektansvarig Den skandinaviska resandekartan och sakkunnig i Möt Resandefolket! Bohusläns museum. Intervju 2014-03-18

Lars-Erik Hammar, projektledare Snarsmonprojektet. Bohusläns museum. Intervju 2014-04-02

Marika Russberg, projektledare Möt Resandefolket! Bohusläns museum. Intervju 2014-04-09

Richard Magito Brun. Kulturgruppen för resandefolket. Delaktig i projekten Den skandinaviska resandekartan och Möt Resandefolket! Intervju 2014-03-06

Rose-Marie Wallengren. Kulturgruppen för resandefolket. Delaktig i projekten Den skandinaviska resandekartan och Möt Resandefolket! Intervju 2014-03-26

Rosine Rosendahl. Kulturgruppen för resandefolket. Delaktig i projekten Den skandinaviska resandekartan och Möt Resandefolket! Intervju 2014-03-10

Sofie Henrysson-Rudvall, utställningsansvarig och utställningsproducent Hitta hem. Intervju 2014-03-18

Material från Bohusläns museum

Andersson, Bodil, red. 2008. *Snarsmon – resandebyn där vägar möts*. Bohusläns museums förlag.

Andersson, Bodil. 2008. *Slutrapport dokumentation/ bokprojekt Snarsmon*. Daterad 2008-05-19.

Andersson, Bodil och Lindholm, Kristina. *Den skandinaviska resandekartan. Studieresa till Danmark 17–19 augusti 2011*.

Andersson, Bodil, 2013. Slutrapport Den skandinaviska resandekartan 2010–2013. *Slutredovisning till Interreg Sverige–Norge Ett gränslöst samarbete* av projektet till Den skandinaviska resandekartan/Det skandinaviske reisendekartet.

Bohusläns museum. Internt arbetsmaterial.

Bohusläns museum. Odaterad A. *Arkeologisk undersökning i Snarsmon*, Tanums kommun.

Bohusläns museum. Odaterad B. *Möt Resandefolket!* <http://www.bohuslansmuseum.se/Vastarvet/Verksamheter/Bohuslans-museum/Utställningar/Museets-basutställningar/Mot-Resandefolket/> hämtad 2014-05-09

Bohusläns museum. Odaterad C. *Möt resandefolket intern utvärdering av utställningsprojektet Möt resandefolket*.

Bohusläns museum. 2003. *Till Stiftelsen CJ Lindebergs Fornminnesfond. Ansökan om bidrag till arkeologisk undersökning, Snarsmon, Ejgde, Naverstads S:n*.

Bohusläns museum. 2005. *Till Lennart J Hägglunds Stiftelse för Arkeologisk Forskning och Utbildning. Ansökan om bidrag till projekt Snarsmon, Ejgde, fornlämning 373 i Naverstads socken, Tanum kommun*.

Bohusläns museum. 2006. *Resandefolkets Snarsmon. Projektbeskrivning och projektplan 2006–2008*. Daterad 2006-02-02.

Bohusläns museum. 2007A. *Projekt Snarsmon 2006–2008. Projektberättelse för 2006*. Daterad 2007-01-09.

Bohusläns museum. 2007B. *Resandefolkets Snarsmon. Projektbeskrivning och projektplan 2006–2008*. Daterad 2007-09-20.

Bohusläns museum. 2008. *Till Kulturrådet. Projekt*

- Resandefolkets Snarsmon – Projektredovisning för 2007. Daterad 2008-01-18.
- Bohusläns museum. 2011. *Redovisning till Kulturrådet av utvecklingsbidrag museer 2010*. Daterad 2011-05-24.
- Bohusläns museum. 2012. *Redovisning till Kulturrådet av utvecklingsbidrag museer 2011*. Daterad 2012-05-24.
- Bohusläns museum. 2012B. *Utvärderingsmöte Fokusgruppen för Resandeställningen och Bohusläns museum*. Daterad 2012-04-26
- Bohusläns museum. 2013. *Till Kulturrådet. Ansökan om bidrag planerad utgivning av nationella minoriteters litteratur*.
- Bohusläns museum. 2014. *Projektplan Utvärdering av verksamhet om och med resandefolket 2004–2013*. Daterad 2014-02-03.
- Halden historiske Samlinger & Bohusläns museum. 2010. *Projektplan Den skandinaviska resandekartan 2010–2013*. Daterad juni 2010.
- Interreg Sverige-Norge. 2010. *Tilgang og tilskudd – informasjon og vilkår*. Beslut daterat 2010-12-14.
- Lindholm, Kristina. 2005. *Resandebosättningen på Snarsmon. Arkeologisk forskningsundersökning*. Bohusläns museum. Rapport 2005:7.
- Lindholm, Kristina. 2006. *Resandebosättningen på Snarsmon 2005. Arkeologisk forskningsundersökning, del 2*. Bohusläns museum. Rapport 2006:47.
- Lindholm, Kristina. 2007. *Resandebosättningen på Snarsmon. Arkeologisk forskningsundersökning del 3*, 2006. Bohusläns museum. Rapport 2007:74.
- Lindholm, Kristina. 2008. *Resandebosättningen Snarsmon. Återuppbyggnad av kallmurad vägg och arkeologisk forskningsundersökning del 4*, 2007. Bohusläns museum. Rapport 2008:41.
- Östfoldmuseene & Bohusläns museum. *Slutrapport. Den skandinaviska resandekartan 2010–2013*. Offentligt tryck
- Interreg Sverige-Norge IIIA. *Gränslöst samarbete. Vi stärker dig. Du stärker regionen*.
- Justitiedepartementet. 2006. *Kommittédirektiv 2006:101. Delegationen för romska frågor*.
- Myndigheten för kulturanalys. 2012. *Rapport 2012:2. Att utveckla indikatorer för utvärdering av kulturpolitik*. Redovisning av regeringsuppdrag.
- Myndigheten för kulturanalys. 2014. *Kulturanalys uppdrag*. <http://www.kulturanalys.se/kulturanalys-uppdrag/> hämtad 2014-03-24
- Proposition 2009/10:3. *Tid för kultur*. Stockholm: Kulturdepartementet.
- Regeringskansliet. 2002. *Regeringen inrättar ett råd för romska frågor*. Näringsdepartementet. Pressmeddelande 3 mars 2002. <http://www.regeringen.se/sb/d/119/a/6930> Hämtad 2014-03-27
- Regeringskansliet. 2013A. *Kultur*. <http://www.regeringen.se/sb/d/1897> hämtad 2014-03-24
- Regeringskansliet 2013B. *Minoritetspolitik. Arbetsmarknadsdepartementet*. <http://www.regeringen.se/sb/d/11787/a/122728> Hämtad 2014-03-27
- Regeringskansliet 2013C. *Strategi för romsk inkludering 2012–2032*. Arbetsmarknadsdepartementet. <http://www.regeringen.se/sb/d/15731> Hämtad 2014-03-27
- SOU 2010:55. *Romers rätt – en strategi för romer i Sverige*. Arbetsmarknadsdepartementet, Delegationen för romska frågor.
- Västarvet. *Pedagogik och utställningar*. <http://www.vastarvet.se/sv/Vastarvet/Tjanster/Pedagogik-och-utställningar/> hämtad 2014-04-27
- Västra Götalandsregionen. Odaterad A. *En mötesplats i världen. Kulturstrategi för Västra Götaland 2012–* Kulturnämnden.
- Västra Götalandsregionen. Odaterad B. *Västra Götalands Regionala Kulturplan 2013–2015*. Kulturnämnden.

Västra Götalandsregionen. 2005. *Vision Västra Götaland § Det goda livet*.

Västra Götalandsregionen. 2010. *Kulturnämndens handlingsplan för mänskliga rättigheter 2010–2012*. Antagen av kulturnämnden 2010-05-26

Västra Götalandsregionen. 2013. *Västra Götaland 2020. Strategi för tillväxt och utveckling i Västra Götaland 2014–2020 (RUP)*

Västra Götalandsregionen. 2014. *Rättighetsbaserat arbetssätt*. www.vgregion.se/sv/Enheten-for-rattighetsfragor/Det-har-gor-vi/Rattighetsbaserat-arbete/ Hämtad 2014-05-08

Övriga referenser

Amnå, Erik. 2003. *Deltagardemokratin. Önskvärd, nödvändig – men möjlig? I Demokratins mekanismer*. Redaktörer: Mikael Gilljam & Jörgen Hermansson. Malmö: Liber.

Arnstein, Sherry R., 1969. A Ladder of Citizen Participation. I *Journal of the American Institute of Planners*, Vol 35, No 4, pp 216-224.

Castell, Pål. 2013. Stegen och trappan – olika syn på deltagande. I *Framtiden är redan här: Hur invånare kan bli medskapare i stadens utveckling*.

Council of Europe. *Text of Framework Convention for the Protection of National Minorities*. Swedish Translation. Tillgänglig på: http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/minorities/1_atglance/PDF_Text_FCNM_sv.pdf

Edström, Nina och Hyltén-Cavallius, Charlotte. 2011. *Osmos – inkluderingsprocesser i kulturlivet*. Botkyrka: Mångkulturellt centrum.

Eriksson, Bengt G. och Karlsson, Per-Åke. *Att utvärdera väldfärdsarbete*. Stockholm: Gothia Förlag. Esaiasson, Peter., Gilljam Mikael., Oscarsson, Henrik och Wängnerud, Lena. 2010. *Metodpraktikan*.

Konsten att studera samhälle, individ och marknad. 3:e upplagan. Stockholm: Norstedts Juridik AB.

Hammar, Lars-Erik & Lindholm, Kristina. 2005. Snarsmon – resandefolkets boplatz i Bullaren i *Bohuslän Årsbok 2005. Bohuslän i världen*. Uddevalla: Bohusläns museums förlag.

Lindholm, Kristina 2012. Möten med resandefolket i *Bohuslän Årsbok 2012. Resa i Bohuslän*. Uddevalla: Bohusläns museums förlag.

Lindholm, Teresa och Moritz, Marcel. 2012. *Handbok i delaktighet. Från ord till handling*. Huddinge kommun.

Magito Brun, Richard. 2013. Hästen, hjulet och vägen. Symboler och minnen hos resandefolket i *Bohuslän Årsbok 2013. Hästen och Bohuslän*. Uddevalla: Bohusläns museums förlag.

Nationalencyklopedin. Sökord: Deltagande.

Riksförbundet Sveriges museer. 2011. *Hitta hem*. <http://www.sverigemuseer.se/nyheter/2011/12/hitta-hem/> hämtad 2014-04-28

Tham, Amelie. 2012. *Om medborgarperspektiv, deltagande och publikarbete*. Myndigheten för kulturanalys.

Theodorsson, Annika. 2003. *Samtala både länge och väl. Deliberativ demokrati i tre föräldrakooperativ och dess effekter på deltagarna*. Akademisk avhandling vid Förvaltningshögskolan, Göteborgs Universitet.

Trost, Jan. 2010. *Kvalitativa intervjuer*. 4:e upplagan. Lund: Studentlitteratur.

Västarvet. Internt arbetsmaterial.

Västarvet. 2009. *Projektplan: Snarsmon – Utställningen kommer*. Daterad 2009-02-13.

